KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina VII. Nova serija, br. 25 BEOGRAD, 30 SEPTEMBAR 1956 Cena 30 din.

Susret sa sovjetskim književnicima u Udruženju književnika Srbije

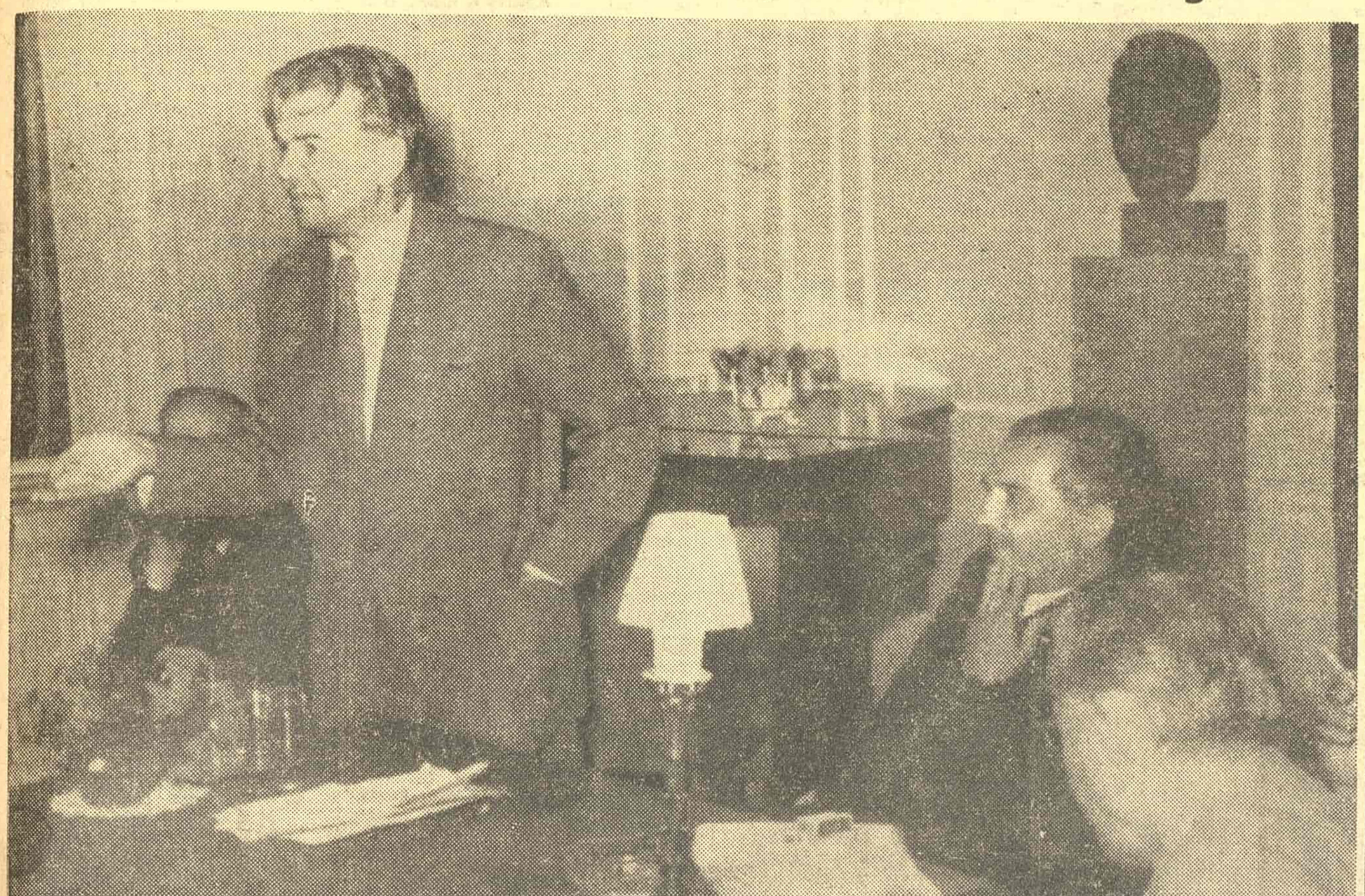

Sinoć u Savezu književnika: Leonid Leonov govori. Pored njega sedi Velibor Gligorić

Juče je u Udruženju književnika Srbije održan plenarni sastanak, na kome je vođen razgovor sa delegacijom sovjetskih književnika, na čelu sa poznatim književnikom Leonidom Leonovom, piscem mnogobrojnih romana, pripovedaka i drama, od kojih su našoj publici naročito poznati romani »Lopov«, »Skutarevski« i dr.

U srdačnoj atmosferi Leonid Leonov i njegovi drugovi odgovarali su na pitanja koja su im postavljali članovi Udruženja književnika Srbije. Pitanja su se odnosila, uglavnom, na stanje u sovjetskoj književnosti najnovijega vremena, a naročito s obzirom na opšti značaj XX Kongresa Komunističke partije SSSR-a. Mnoga pitanja ticala su se i stvaralaštva pojedinih sovjetskih i nekih starih ruskih pisaca, a naročito, zanimljive odgovore su izazvala ona koja su bila upućena lično vođi sovjetske književne delegacije, Leonidu Leonovu, o njegovom književnom radu.

Odgovarajući na pitanja, književnici Lavrenjev, Brovka i Ovljčekin izneli su izvesna opšta mišljenja o stvaralačkoj atmosferi i dostignućima u sovjetskoj drami, poeziji i, donekle, prozi. Oni su istakli da je vidan napor sovjetskih književnika, a naročito onih iz mlade generacije, za dublje i ozbiljnije tretiranje svih kompleksnih problema koji sobom nosi i donosi čovek socijalističkog društva. U Sovjetskom savezu, kako je naglasio pesnik Brovka — danas postoji puna sloboda stvaralaštva iako je — po njegovom mišljenju — bilo izvesnih nerazumevanja za pojedine poetske motive, u prvom redu za motive ljubavne poezije. Ali mlada generacija sve više obraća pažnju upravo tim temama i motivima, i to čak u tolikoj meri da se njemu čini da to već prelazi u sferu izvesne opasnosti za samu celovitost i autentičnost te poezije. Mesečina, slavuj i cveće česti su atributi ove poezije i njeni horizonti. Pesnik Brovka vidi u ovome simptomatične znake te opasnosti.

Književnik Lavrenjev, čija neka dela su prevedena na naše jezike, govorio je, između ostalog, o današnjoj sovjetskoj drami, koja mora neizbežno da se oslobodi birokratskih opterećenja i zahteva izrazito suprotnih prirodi umetnosti. U prvom redu je reč o doskorišnjim tendencijama crno-belog prikazivanja sovjetske stvarnosti i o težnji izvesnih faktora kulturnog života da se ta šematska mesta uporno poštuju, a naročito što se tiče samoga završetka pozorišnog komada: kraj je uvek morao da donese apsolutni trijumf pozitivnog junaka.

Interesatno je bilo saslušati proznog pisca Ovlječekina, koji se nije složio s jednom uzgrednom primedbom Leonida Leonova na račun nekih mladih proznih pisaca u SSSR-u, i po kome su to pisci koji teže da na novi način protumače život. Za jednoga od pripadnika mlade književne generacije, on je rekao da veruje da će postati dobar pisac, između ostalog i zato što se vrlo retko viđa u Savezu sovjetskih književnika! Prostorije Saveza on je zamenio kolhozima i gradilištima, što je jedan od bitnih faktora kada se misli na dublje i stvarnije sagledavanje životne istine!

Na prisutne je najsnažniji utisak ostavilo suptilno, neposredno i do krajnosti iskreno istupanje svima poznatoga Leonida Leonova. Tipične ruske prirode, širokog gesta, živoga duha i pun neposrednosti, ovaj snažan čovek, koji nije slučajno najbolje od svih sovjetskih pisaca osetio i razumeo Dostojevskoga, znao je uvek da kaže ono što je od najvećega interesa. To je bio slučaj čak i onda kada je morao da odgovara na pitanja koja su bila sasvim intimna, s obzirom da su dodirivala stvari svima nama već odavno poznate. (Kao naprimer o neštampanju romana »Lopov« u njegovim sabranima delima i o cenzurisanju nekih Gorkovih i Majakovskovih tekstova). Dok je Leonov odgovarao na ovakva pitanja niko od prisutnih nije mogao da se otrgne od utisaka da pred sobom ima čoveka duboke kulture kome se trebalo obratiti jezikom koji bi nas više zbližio s njim i tako omogućio još bogatiji razgovor, tim pre što su njegove opservacije o Dostojevskom, rečene između dva pitanja, to nepobitno potvrdile.

Govoreći o Dostojevskom, Leonov je kazao da taj velikan ruske i svetske literature SSSR-u onako kako je zaslužio. Po Leonovu, Dostojevski je viša matematika literature i zbog toga je verovatno i došlo do tog nerazumevanja. Dok kod Čehova, koji je veliki pisac, možemo jasno da razlikujemo tri osnovna tona, tri osnovne bo- rature nije bio shvaćen u je koje su sadržavale i izražavale njegov svet, dotle Dostojevski raspolaže čitavim spektrom boja i ogromnim brojem njihovih kombinacija. Zbog toga je bilo moguće ovome piscu da istovremeno osvojio i realni i irealni svet, i to u istome mahu i zamahu, što je osnovni uslov za celovitost njegove pretstave o životu. Le-

(Nastavak na osmoj strani)

O našim prepirkama

Specijalno za „Književne novine" napisala Jadviga Sjekjerska

Jadviga Sjekjerska je poljski kritičar i teoretičar umetnosti i književnosti, član je Saveza književnika Poljske i profesor na Institutu društvenih nauka CK PURP.

S uzbuđenjem sam se prihvatila pera da pišem na stupcima jugoslovenske književne štampe. Naš narod gaji iskrene i duboke simpatije prema Jugoslaviji. S time su usko povezani žaljenje i gorčina na minuli period poremećenih odnosa (očigledno ne krivicom Jugoslavije) i radost povodom poboljšanja tih odnosa. Nadamo se da više nikakav zločinac tipa Berije i nikakav »kult ličnosti« neće više nikada pomutiti naše prijateljstvo.

Mislim da je jezik umetnosti najkraći i najbolji put k uzajamnom razumevanju. Sve što je zaista ljudsko, plemenito i lepo u umetnosti i literaturi bez pasoša i viza prelazi granice i dopire u srca i ljudske misli i u sve kutove sveta.

Specifičnost umetnosti i literature sastoji se u tome što one kao biljka bez vode venu tamo gde nema atmosfere slobode. Kao što je poznato, o potrebi slobode takođe i u umetnosti, za proletersku, socijalističku književnost pisao je Lenjin u čuvenom svom članku »Partiska organizacija i partiska književnost« (1905 godine).

Nažalost period staljinizma povredio je i taj lenjinski princip u odnosu na umetnost. Mi smo to u našoj zemlji platili teškim gubicima u oblasti kulture i zastojem u razvoju naše književnosti.

Pod izgovorom borbe za socijalistički realizam oduzeta je umetnicima sloboda stvaranja. Pojavila su se

(Nastavak na šestoj strani)

Crna plastika

Povodom Kongresa književnika i umetnika Crnaca

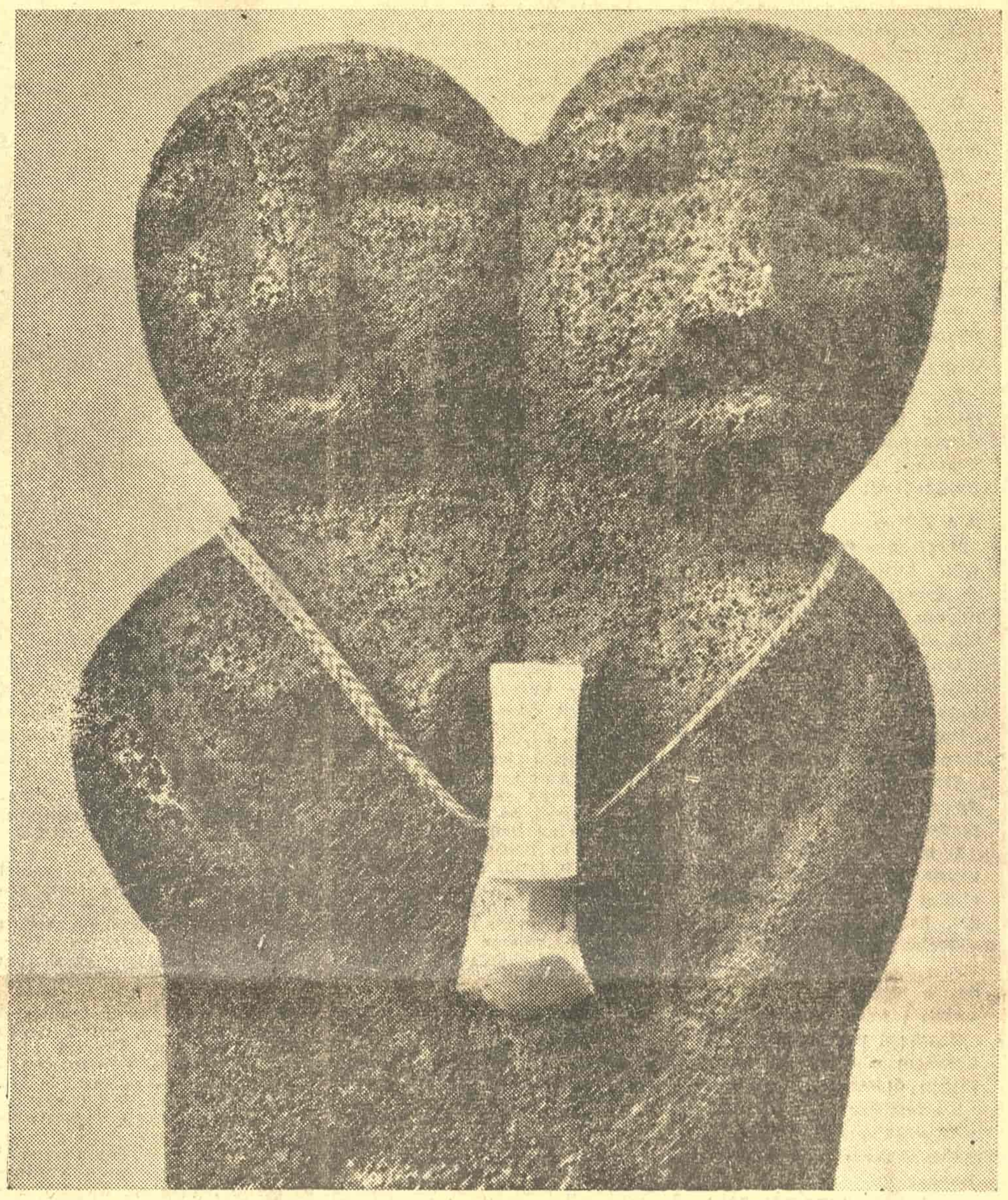

Dvostruka figura

Skulptura primitivnog čoveka dvostruko je interesantna za kulturu moderne civilizacije. S jedne strane ona je dokument o razvoju ljudske psihe, a s druge, ona igra neposrednu ulogu u savremenoj umetnosti. To je doprinelo da se o njenoj vrednosti donose najrazličitiji i najkontradiktorniji sudovi. Često su joj pridavani atributi koji pripadaju svesti civilizovanog društva i time se onemogućavalo naučno i estetsko proučavanje.

Izraz »primitivna skulptura« više je konvencionalno označavanje, nego što pokazuje suštinu stvari. Neposrednost njene umetničke snage, koja za nas postaje sve atraktivnija, to najbolje potvrđuje. Možda se u linijama ove skulpture krije odgovor na tako često postavljano pitanje o odnosu forme i sadržaja. Kod primitivnog skulptora ovo razlikovanje i podvajanje ne postoji. Hteli mi da priznamo ili ne ni pred jednim ostvarenjem »naše umetnosti« ne osećamo takvu elementarnu privlačnost kao kada gledamo neki od ovih simbola, koji pretstavljaju neke od stupnjeva u razvitku ljudskog poimanja prirode i društva.

Prava primitivna umetnost pripada prošlosti, bez obzira što njene ostatke nalazimo kod nekih današnjih plemena. Odlučujući činilac u takvom stanju stvari bio je dodir primitivaca sa civilizacijom. Zato je danas nemoguće utvrditi vreme kada su pojedina dela primitivne umetnosti nastala, ovo tim pre što se mnogi simboli vekovnom tradicijom ponavljaju.

Izgleda čudno, ali »tradicija« kolektivnih pretstava mnogo je postojanija nego u društvu gde vladaju klasični zakoni logike. Upravo to i nije tradicija, već fetišistički stav pred prirodnim pojavama koje primitivac doživljava kao deo samoga sebe. Devijacije od prirodnih oblika jedan su od dokaza ove neraskidive povezanosti.

(Nasstavak na osmoj strani)

Predrag Perović

MALI ESEJ

Zeleno polje - crno polje

BUĐENJE sportistima, koje je nedavno održano u Osijeku potsetilo me je na slučaj Kronjina sa pisanjem novinskih članaka o sportu, a u vezi s tim na jedan ne tako davni, ali utoliko burniji plenum jugoslovenskih književnika. Zaludu, ideje se nadovezuju jedna na drugu i čovek, razmišljajući o tajanstvenom vrzinom kolu Higlovih stotina hiljadarki odjednom primeti da se zalepio na »lajm« stare teme o analogiji sportske karijere i književnog poziva.

Ali da pođemo redom. O čemu je u Osijeku bila reč o tome je pisala dovoljno dnevna štampa: Bila je reč o podmićivanju, o prelaženju stotina hiljada dinara iz jednih ruku u druge, jednom reči o zakulisnim tajnama izrođenog amaterizma.

Kronjinov slučaj je već nešto manje poznat. Tu je bila reč o tome da je inostrana sportska i ostala štampa servirala kao delikatesu slučaj slavnog pisca u vezi s njegovim pisanjem u sportskim listovima. Prosta činjenica da je Kronjin, za pozamašan honorar, otišao u povremene sportske izveštače komentarisana je kao pikantna senzacija divljeg braka sporta i književnosti, iz čega su, opet, nastale duhovite i manje duhovite kozerije. Naizgled je, naime, bila reč o raznorodnim stvarima. Sport i književnost — tâ to je otprilike daleko jedno od drugoga kao nebo i zemlja i na prvi pogled je upošte nelogično upoređivati ih, a ponajčešće se i ne usuđujemo da to učinimo.

Ustvari, međutim, to i nije takav paradoks. Ako obe delatnosti oslobodimo njihove svakodnevne pojamne sadržine i ako ih po uputstvima starog dobrog Kanta ispitamo u smislu njihovog dejstva, videćemo da, budući su i jedna i druga ljudske radnje, obe imaju svoju moralnu vrednost i merljivo dejstvo. Dalje, one obe znače određenu količinu energije i po ovim svojim svojstvima oba pojma itekako mogu da se upoređuju. U našoj svesti, da se tako izrazim, postoje norme za njih. Tako se tri krnja utiska: suđenje u Osijeku, Kronjin i diskusija naših književnika spajaju u jedinstvenu pouku.

Biće ih možda koji će se iznenaditi kad čuju da se dvadesetih godina našeg stoleća u Parizu bio čak rodio i književni pravac koji je kao svoj programski cilj istakao otkrivanje sporta kao književne teme. Njen vođa je bio danas već zaboravljeni pesnik i trkački šampion (Charles Geo) koji je pevao o lepotama sporta, i sve svoje pesničke slike, atribute i obrte crpeo iz sportskog rečnika. O olimpijadi je bio objavio knjigu stihova pod naslovom »Jeux Olimpiques«. I najzad, Gete je takođe pisao pesme o klizanju na ledu, pa, ako ćemo pravo, viteški romani potonulih vremena takođe su svi opevali borbu.

Posle toga možda nije više tako neobično da je na poslednjem plenumu naše organizacije pozvane da štiti interese književnika, iskrsla stara tema u svojoj najaktuelnijoj varijanti: diskusija o vrednosti i šansama sportske karijere i književnog poziva. I to, karakteristično, prilikom raspravljanja o pitanjima materijalnog obezbeđenja naših književnika.

Diskutujući po ovome pitanju više govornika je, pokušalo da s podacima iz sportskog života — kao što je, naprimer, materijal iznet na osječkom procesu — dokaže da danas sportisti imaju više udela u svim vrstama priznanja nego ljudi od pera. Na svakom polju, podrazumevajući tu i uspeh, oni nailaze na manje prepreka, a što se, pak, toliko prijatne popularnosti tiče, tu sportsmen dobija trku bez i po muke. Diskutanti su, koliko se sećam, navodili takođe i pojedinačne primere i, svaki prema svom temperamentu, mahom svi izvodili zaključak da je danas mnogo realnija stvar biti centarfor nego opsedati realističkim ili modernističkim delima dvostruke bedeme ćudi izdavača i ravnodušnosti publike.

Diskutanti po tom pitanju i jesu imali pravo i nisu. U cilju prikazivanja izvesnih postojećih anomalija oni su imali pravo kada su vršili spoljnja upoređenja, imali su pravo kad su iznosili svoje svakodnevne teškoće i nevolje, pošto su govorili pred forumom pozvanim da zastupa njihove interese, da se stara o rešavanju profanih briga spisateljskog poziva, dakle takoreći u »porodičnom krugu«. Oni, dakle, koji su ih zbog toga ućutkivali — jer bilo ih je i takvih, — nisu bili u pravu. Pitanje, naime, nije procesualne ni načelne prirode nego — naprosto — moralne. Nije stvar u tome sme li se, može li se poziv književnika uporediti s drugim pozivima, već u tome imamo li pravo ili ne, jesu li naša upoređenja ispravna ili nisu.

Diskutujući u okviru svoje struke, pisac može postaviti takvo pitanje ako oseća da grafikon privrednog talasanja ugrožava njegove lične okolnosti. Ali upoređenja književnog poziva sa sportskim nisu umesna. Jer jalovo je i besciljno ukazivati na konjunkturu sporta. To znači žaliti se na nešto čemu je kriva naša iskonska ljudska priroda i niko drugi. Možemo da ustanovimo da sport osvaja svojom čarolijom daleko veće mase nego štampano slovo, da sport donosi stotine hiljada a slovo samo lovorike. Kao konstatacija to je tačno, ali je besciljno kao žalba, otprilike nekako isto kao kad bi neko tužio za naknadu štete vetar zato što odnosi krovove sa kuća.

Vozači trkačkih dvokolica antičkog Rima bili su takođe popularniji od Seneke; gladijatori su dobijali basnoslovne plate dok su pisci jedva sastavljali kraj sa krajem. A teoreadori Servantesova vremena dobijali su masnije zalogaje nego jadni, osakaćeni i od gladi na po mrtvi pisac »Don Kihota«.

Tako je to bilo i tako će i biti. Ljudska mašta kupuje uvek onu hranu koja se najlakše može svariti.

Drugo je sad pitanje koja delatnost od te dve ima dublji društveni značaj. Ako u tom smislu upravimo pitanje našem takozvanom »unutrašnjem ja« dobićemo odgovor: književnost. Ali naše unutrašnje ja će odmah dodati: Jeste, ali ni sport ne zaostaje mnogo za njom i nije delatnost niže vrste nego samo — druge. Nadmoćnost književnosti nad sportom jeste nadmoćnost duha nad telom. Nadmoćnost sporta, pak, nad književnošću jeste nadmoćnost prizora nad doživljajem.

U poretku je stvari i pojmova da sport interesuje veći broj ljudi nego pisanje; njegovim umetnicima stoga pada u deo više od blagodeti života. Travnati tereni stadiona su privlačniji od neuglednih polja slova, što niukoliko ne menja činjenicu da će žetva budućnosti ipak sa ovih potonjih biti požnjevena. Bezvremeno pretstavlja ipak više od privremenog, doživljaj je trajniji od prizora.

Ako, dakle, ima kod nas nešto da se uradi oko obezbeđenja egzistencije spisatelja, to će izvršiti naše društvo, koje je i dosad odredilo dostojno mesto piscu u ranglisti poziva i njegovu ulogu u zajedničkom poslu. A sportisti neka uživaju svoju zasluženu popularnost, ali neka povuku i konsekvence iz osiječkog procesa. Jer ako čovek duha proda svoja pero on zato odgovara jedino samom sebi. Prljave poslove sportskih ljudi, pak, ispašta sav sport i sportski duh u celini.

A čak i u sportu duh je najvažnije.

Jožef Debreceni

Библиотека „Св. Марковић" БЕОГРАД

15 dana

DRAMA

Premijerom Marinkoviceve »Glorije« otpočela ovogodišnja sezona u beogradskim pozorištima.

KONCERTI

U Beogradu s velikim uspehom održano Veče indiskih pesama i igara.

Sovjetski ansambl »Aleksandrov« priredio niz koncerata u našoj zemlji.

Slavni majstor violine David Ojstrah dao nekoliko koncerata u Jugoslaviji.

Mađarski dirigent Somodi imao koncert u Zagrebu.

S velikim uspehom gostovao u Zagrebu pijanista Badura-Skoda iz Beča.

IZLOZBE

U Zagrebu otvorio retrospektivnu izložbu slikar Z. Prica.

»Decembarska grupa« beogradskih slikara otvorila izložbu u Sarajevu.

U Beogradu izlagali bugarski grafičari. Otvorena desetogodišnja jubilarna izložba crnogorskih umetnika, i izložba P. Mladenovića.

U Zagrebu otvorio svoju izložbu sarajevski vajar Marjan Kockovič.

Belgijski slikar Ives Dendal otvorio izložbu slika u Zagrebu.

U Ljubljani: izložba savremene jugoslovenske umetnosti.

U Beogradu otvorena jubilarna Sterijina izložba.

OPERA I BALET

Završeno gostovanje američkog baletskog pozorišta.

Prva operska premijera u Zagrebu: Pikova dama od Čajkovskog.

RAZNO

Završena poseta sovjetskih književnika koji su na čelu sa Leonidom Leonovom boravili u Jugoslaviji dvadesetak dana.

Ivo Andrić i slovenački književnik Kumbatović otputovali u Kinu.

Doputovala indijska kulturna delegacija.

Petar Lubarda dobio 1000 dolara Gugenhajmove nagrade.

U pripremi prva jugoslovensko-sovjetska koprodukcija u filmu: »Aleksa Dundić, heroj Revolucije«.

»Kolo« otišlo na gostovanje u SAD i Kanadu, a »Lado« u Mađarsku, Čehoslovačku i Istočnu Nemačku.

Završeni pregovori s Mađarskom o restituciji kulturnih dobara.

Na festivalu u Barlju najviše uspeha imali naši filmovi »Kekec« i »Devojka i hrast«.

U Zagrebu osnovana agencija za popularisanje savremene naše književnosti.

Poljski slavista Batovski prevodi Gorski vjenac na poljski.

Subotičko lutkarsko pozorište proslavilo deset godina rada.

Kamerni ansambl Radio Zagreba otišao na gostovanje u SAD i Kanadu

PANORAMA

Muzika u američkom životu

Piše: *S. Z. Hariko*

Igor Stravinski

Nova knjiga Džeka Barzena (Jacques Barzun), nedavno objavljena u Njujorku, govori nam podrobno o ulozi koju muzika igra u Sjedinjenim Državama. U knjizi „Muzika u američkom životu" iznose se krupne promene koje su se odigrale za poslednjih 35 godina i zaključuje da te promene ne znače isto što i „kulturnu revoluciju".

Džek Barzen, dekan škole Kolumbija univerziteta u Njujorku veli u svojoj novoj knjizi da su još koliko pre 35 godina mnogi ljudi „smatrali da je muzika posao kojim se bave nesrećni profesionalci i mlade devojke koje žele da se udadu. Odrastao čovek za klavirom bio je kosmata životinja sumnjivih navika kojoj nije bilo mesta u boljem društvu".

Istina je, kaže dalje Barzen, da je u to vreme neki virtuoz bio u stanju da zanese slušaoce i da natera hiljade Amerikanaca da posete koncerat. Ali to je bilo stoga što je on virtuoz. Danas, izjavljuje Barzen „gotovo isključivo ljubav za muziku pokreće onih 40.000.000 osoba koje u našim gradovima izdržavaju oko hiljadu simfoniskih orkestara, bezbroj družina kamerne prinose da se po školama, muzejima i bibliotekama otdržavaju besplatni muzički programi u okviru kulturnih časova".

Tako, na primer, Barzen je nedavno posetio Tehnološki institut u Masačusetsu. On piše: „Bio sam radoznao da saznam koliko se upražnjava muzika u ovoj školi koja je tako blizu Bostona i njegovih bogatih izvora. Odgovor je bio „vrlo mnogo". „Među ovim inženjerima koji naporno rade muzika pretstavlja jedan od najomiljenijih kurseva koji se mogu uzeti po izboru; oko jedne šestine onih koji na to imaju prava, uključuju je u svoje studije."

Džek Barzen — učitelj, kritičar i pisac — tragao je za muzikom i našao je i u američkim osnovnim školama, u dečijim logorima, po bolnicama i industriskim organizacijama, u restoranima i na umetničkim festivalima. Izvesni statistički podaci koje on navodi da bi potkrepio svoje izlaganje su iznenađujući: u Americi se svake godine proda oko 20.000.000 velikih gramofonskih ploča. Pre godinu dana bilo je prijavljeno nekih 5 000 učitelja za akordeon. Godine 1952 Amerikanci su izdali blizu 10 000 000 dolara na gitare. Milion osoba su strasne pristalice muških kvarteta — pevačkih grupa koje pretstavljaju osobenost Amerike i koje su poznate pod neobičnim imenom „berberskih kvarteta".

Džek Barzen želi da shvatimo da je interesovanje za muziku budi ustvari još od kolevke: ono se nastavlja kroz školu, gde uče nici uče i uvežbavaju svoje „do, re, mi fa,sol", i traje celog života u kome odrastao čovek postaje ili lično amater svirač ili pasivni slušatelj — specijalist za ovu ili onu vrstu muzike. Ostavimo na stranu statistike i brojeve i zapitajmo se kako to interesovanje nastaje? Barzen nam ga ovako objašnjava:

„Očigledno je da nova muzička kultura postoji", piše on, „pošto je kolina na novi način prožeta muzikom. Ta prožetost je rezultat mašina koje su se usavršile poslednjih pola veka. Gramafon, film i vakumska cev zapljuskuju naše uši muzikom."

Istina je, kaže dalje Barzen, da je u to vreme neki virtuoz bio u stanju da zanese slušaoce i da natera hiljade Amerikanaca da posete koncerat. Ali to je bilo stoga što je on virtuoz. Danas, izjavljuje Barzen „gotovo isključivo ljubav za muziku pokreće onih 40.000.000 osoba koje u našim gradovima izdržavaju oko hiljadu simfoniskih orkestara, bezbroj družina kamerne prinose da se po školama, muzejima i bibliotekama otdržavaju besplatni muzički programi u okviru kulturnih časova".

Tako, na primer, Barzen je nedavno posetio Tehnološki institut u Masačusetsu. On piše: „Bio sam radoznao da saznam koliko se upražnjava muzika u ovoj školi koja je tako blizu Bostona i njegovih bogatih izvora. Odgovor je bio „vrlo mnogo". „Među ovim inženjerima koji naporno rade muzika pretstavlja jedan od najomiljenijih kurseva koji se mogu uzeti po izboru; oko jedne šestine onih koji na to imaju prava, uključuju je u svoje studije."

Džek Barzen — učitelj, kritičar i pisac — tragao je za muzikom i našao je i u američkim osnovnim školama, u dečijim logorima, po bolnicama i industriskim organizacijama, u restoranima i na umetničkim festivalima. Izvesni statistički podaci koje on navodi da bi potkrepio svoje izlaganje su iznenađujući: u Americi se svake godine proda oko 20.000.000 velikih gramofonskih ploča. Pre godinu dana bilo je prijavljeno nekih 5 000 učitelja za akordeon. Godine 1952 Amerikanci su izdali blizu 10 000 000 dolara na gitare. Milion osoba su strasne pristalice muških kvarteta — pevačkih grupa koje pretstavljaju osobenost Amerike i koje su poznate pod neobičnim imenom „berberskih kvarteta".

Džek Barzen želi da shvatimo da je interesovanje za muziku budi ustvari još od kolevke: ono se nastavlja kroz školu, gde uče nici uče i uvežbavaju svoje „do, re, mi fa,sol", i traje celog života u kome odrastao čovek postaje ili lično amater svirač ili pasivni slušatelj — specijalist za ovu ili onu vrstu muzike. Ostavimo na stranu statistike i brojeve i zapitajmo se kako to interesovanje nastaje? Barzen nam ga ovako objašnjava:

„Očigledno je da nova muzička kultura postoji", piše on, „pošto je kolina na novi način prožeta muzikom. Ta prožetost je rezultat mašina koje su se usavršile poslednjih pola veka. Gramafon, film i vakumska cev zapljuskuju naše uši muzikom."

Džek Barzen ispituje i druge oblasti sem klasične muzike. On se zadržava na narodnim melodijama, džezu — pa čak i na muzičkim reklamama američkih radio društava. „Svaki put kad opisujemo muziku u američkom životu", piše Barzen, „moramo se pozabaviti činjenicom da se rasprostiranje umetnosti putem tehničkih sredstava ne sme meriti isključivo brojem osoba koje su njome obuhvaćene, već isto tako vrstama muzike — od domaćeg folklora do stranih eksperimenata — koje istovremeno dopiru do nas."

Barzen, međutim, nije nimalo zabrinut uticajem koje bi sve te vrste muzike mogle imati na umetnički ukus.

„Prema tome ono što je mašina učinila moglo bi se izraziti u nekoliko reči: ona je doprinela da se muzika može prenositi i da je postala jevtina, usavršila kako njenu tehniku tako sud o njoj, proširila potražnju za prosečnim proizvodima muzike i otvorila puteve svim vrstama — prosečne, ispod prosečne i iznad prosečne muzike."

Pre sto godina američki pesnik — Volt Hvitmen (Walt Hhitman) — objavio je jednom svetu koji se nije razumeo njegove reči: „čujem kako Amerika peva." Kad bi se danas vratio, kaže Džek Barzen, video bi da se njegova metafora pretvorila u živu istinu".

Pred godišnjicu kineskog pisca

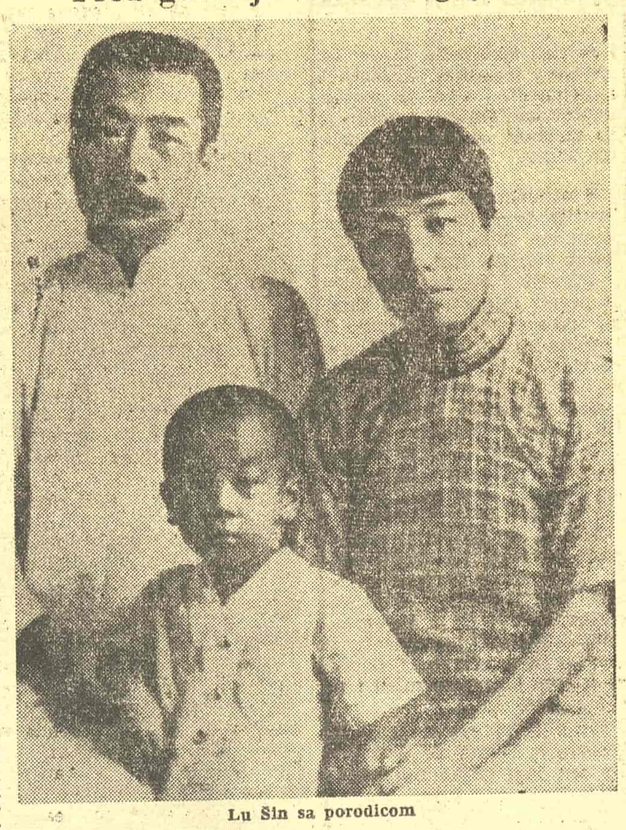

Lu Šin sa porodicom

ĐUZEPE UNGARETI DOBITNIK NAGRADE NA BIJENALU POEZIJE U KNOK ZUTU

Početkom septembra pesnici iz gotovo svih delova sveta sastali su se na Trećem bijenalu poezije u belgiskom mestu Knok I Zutu. Ovogodišnji bijenale, u odnosu na prethodna dva, bio je veoma dobro posećen. Njemu je prisustvovalo oko tri stotine pesnika iz trideset i jedne zemlje. Ali, pored ovako velike posete, na Trećem bijenalu je uvedena i jedna novina; ustanovljena je nagrada koja, prema obrazloženju predlagača, treba svake godine da se dodeli jednom od živih pesnika čije će se stvaralaštvo oceniti „kao delo univerzalne vrednosti", bez obzira na njegovu nacionalnu pripadnost i jezik. Žiri od jedanaest članova, u kome su bili zastupljeni po jedan pretstavnik iz Francuske, Sovjetskog Saveza, SAD, Engleske, Indije, Italije, Argentine, Belgije Holandije, Zapadne Nemačke i Španije, dodelio je prvu nagradu italijanskom pesniku Djužepu Ungaretiju, za njegova celokupna dela, objavljena pod naslovom „Život jednog čoveka".

Stari italijanski književnik Ungareti, rođen 1888 godine, objavio je dosad niz zbirki pesama („Osećanje vremena", „Bol", „Obećana zemlja"), nekoliko putopisa, a pored toga bavio se i prevođima strane lirike. Član je Italijanske akademije i sada živi u Rimu gde predaje književnost na fakultetu.

Diskusiona tema na Trećem bijenalu bila je „Narodni izvori poezije". Diskusija je obuhvatila puteve narodne poezije od predanja do umetničkih dela onih pesnika koji su se njom inspirisali.

Bijenalu je pretsedavao francuski književnik Žan Kasu.

FESTIVAL SAVREMENE MUZIKE U VENECIJI

Od 11 do 25 septembra u venecijanskom pozorištu „Feniče" održan je devetnaesti Festival savremene muzike. Na ovom Festivalu, kao što je to i do sada bio običaj, izvodila su se samo dela živih kompozitora. Između ostalih dela, na Festivalu je po prvi put izvedena i kompozicija Igora Stravinskog „Canticum sacrum ad honorem Sancti Marci nominis". Ova duhovna kompozicija u čast sv. Marka, koju je Stravinski komponovao specijalno za Venecijanski festival, izvedena je prvi put u bazilici svetog Marka. Orkestrom je dirigovao sam autor.

„POSLEDNJA STANICA" PRVA DRAMA E. M. REMARKA

Poznati književnik Erih Marija Remark, koji se proslavio svojim romanima „Na zapadu ništa novo" i „Trijumfalna kapija", počeo je da se bavi pisanjem za pozorište. Krajem septembra on je boravio u Berlinu i prisustvovao premijeri svog prvog pozorišnog komada na Berlinskom festivalu „Poslednja stanica" je ustvari jedna ljubavna drama koja se odigrava u razrušenom Berlinu u toku poslednjih dana Drugog svetskog rata.

Kako je i sam autor izjavio novinarima „Poslednju stanicu" je napisao na osnovu pričanja rođaka i poznanika koji su se u ono vreme nalazili u Berlinu. Remark je takođe rekao da se nada da je verno dao atmosferu i ambijent u kome se odvija radnja njegove drame.

PROSLAVE U ČAST VELIKIH KOMPOZITORA

Povodom sedamdesetpetogodišnjice smrti velikog ruskog kompozitora Modesta Musorgskog u novembru i decembru ove godine u nizu sovjetskih gradova održaće se nagradni konkursi za najbolje izvođenje dela ovog poznatog kompozitora. Određen je i žiri u koji su ušli istaknuti umetnici SSSR-a.

Takođe se već vrše pripreme za proslavu druga dva značajna datuma u vezi sa ruskom muzičkom kulturom.

Početkom iduće godine, kada pada stogodišnjica smrti Mihaila Glinke, održaće se Nedelja ruske muzike od 14 do 21 februara. Povodom ove proslave pustiće se u prodaju gramafonske ploče sa Glinkinom muzikom, a takođe biće štampane i njegove kompozicije u velikom tiražu.

Marta i aprila 1958 godine u Moskvi će se održati i „Međunarodni konkurs čajkovskog" na kome će učestvovati mladi muzičari, pijanisti i violinisti, iz svh krajeva sveta od 18 do 30 godina starosti. Program će obuhvatiti dela za violinu i klavir ruskih i stranih kompozitora, pri čemu će se naročita pažnja posvetiti delima Petra Čajkovskog. Za pretsednika organizacionog komiteta ovog konkursa izabran je Dimitrije Šostakovič. U komitetu se nalazi i poznati violinista David Ostrajh koji ovih dana gostuje u našoj zemlji.

DVA NOVA POZORISTA U PARIZU

Pored svoja 53 postojeća pozorišta, Pariz će u novu pozorišnu sezonu ući sa još dva nova pozorišta od kojih je jedno pozorište mladog žaka Fabrija.

Inače po onome što je do sada nagoveštено, nova pozorišna sezona izgleda da će biti jedna od najzanimljivijih za poslednjih nekoliko godina.

Najviše se očekuje od dela poznatih savremenih francuskih pozorišnih pisaca. U ovoj sezoni pariška pozorišta izvešće „Rekvijem za jednu kaluđericu" od Albera Kamija, drame „Ogledalo" i „Suviše poštena žena" od Salakrua, „Gozbu" od Anuja, "Senku" od Žilijena Grina i druge.

Od dela stranih autora najveće interesovanje pobuđuje premijera „Kraljevske zastave", koju je napisao Kosta di Relis, bivši boliviski ambasador u Parizu. Poređ ove drame izvešće se „Uspavani princ" od Terensi Ratigana i „Kraljica ustanika" od Uga Betija. Jedan deo repertoara pariskih pozorišta, naravno znatno manji, pretstavljaće i dela klasika dramske literature.

ROMAN „NE IDI BLIZU VODE" PRVI NA LISTI BESTSELERA U SAD

Svakih sedam, deset, odnosno mesec dana pojedini američki listovi i časopisi objavljuju listu bestselera u SAD. Iz pregleda listi za poslednjih nekoliko meseci proizilazi da se u Americi najradije čitaju američki pisci.

Na listi romana-bestselera za prvih deset dana u septembru, koju je doneo „Njujork tajms", na prvom mestu se nalazi roman „Ne idi blizu vode" od Brinklej, odmah za njim je „Poslednja ura" od O'Konora, a tek treće i četvrto mesto pripadaju evropskim romanima. Međutim, interesantno je da se radi o romanima dveju žena od kojih su obe po narodnosti Francuskinje. Na trećem mestu je roman „Mandarin" od Simone de Bovoar, supruge Žana Pola Sartra, a na četvrtom „Izvestan osmeh" od Fransoaz Sagan. Peto mesto je pripalo romanu „Jedini Pebl" od Džema Hersija, a šesto romanu „Stvar lepote" od Arčibalde Kronina.

Na opštoj listi bestselera na prvom mestu se nalazi jedna knjiga pretsednika Ajzenhauera. Među prvima su takođe i jedna medicinska knjiga, „Profili hrabrosti" od Kenedija ,kao i knjiga „Kako živeti 365 dana u godini".

Ivo Andrić i Filip Kumbatović pri polasku za Kinu

KALENDAR

Nedelja arhiva

Prašne knjige i hartije

Možda bi se zastavila i čitava jedna sezona od svih onih zakazivanih nedelja — kampanja tokom jedne godine: počev od filatelističke i higijeničarske do dečje i vatrogasne. Ali nedelja arhiva, udvostručena (od 6 do 30 IX 1956), već okončana ali još ne sasvim sumirana, tek započeta i ustvari nikad nesvršena akcija zbrinjavanja i brige oko zaostavštine dokumenata i arhivalija za koje je dovoljno reći »sve crno na belo« — po upornosti službenika koje zamišljamo kako (kao Marinkovićev Đon Zane iz »Glorije«) neprestano sebe na lestvicama, »prevrćući prašne knjige — prašne knjige i hartije« ponavlja se svih ostalih 53 puta. Jer ne može se biti arhivista, a to znači pedant, entuzijasta i veštak samo 14 dana, udisati memle samo tada — ako arhivista nema u sebi večnu strast antropologa tako da njegov dinosaurus neće biti rekonstruisan u vitrini i — njegovom maštom — potrebnom i pored nepobitnih činjenica — preživotinja nikad neće da bude obavijena onom kožom vremena da bi bila celovita i kao oživela... pa makar i proglašavali kampanje od ovog do idućeg 30 septembra, dakle redali arhivsku nedelju za nedeljom. Arhivist mora biti to po duhu, po čulima i po znanju, da bi koščice — pribeleške i podatke držao u glavi — riznici, i nadovezivao ih i nizao detalj po detalj pa tek onda sagledao čitavu epohu u koju se u izučavanju presellio, tako da ona postaje njegova svakidašnjica a svaki ko želi da je upozna može da postane gost pod njegovim uputstvima i ključevima koji leže u tim zapisima.

Sa nekom slobodom napravićemo malu zabunu u poretku njegovih stvari, u toj atomistici kruženje oko jezgra fakata vezanog za zapis, ako iz polica i vitrina vratimo sve to u svoje vreme i na svoje mesto. Onda će čovek prošlosti slavan, velikan ili nepoznat iz staleža biti kao senkom praćen i zasut pismima i potvrdama izdatim o njemu ili upućenih preko njega i od njega. I na te potpise i pečate odavaće se razna priznanja i izricati kazne, otvaraće se rampe granica, pronosiće kopita konjanica, poštanske potpetice ili službena propratna pisma preko zvaničnih veza, oko svakog čoveka stvoriće se mali oreol zapisa kao što su njihovim pojavljivanjem u svoje vreme izvodile razne ceremonije oko raznih primopredaja ili — u tajnosti, da ličnosti i ne znaju šta se pisalo — odrubljivaće se glave, izdavače im se naređenja, kudiće se i odlikovaće se, izvidaće se i uhodiće se, a ličnost, sićušna naspram tih dalekosežnih hartija, biće samo jedan beočug u lancima vremena: ustanicma, borbama i pogibijama. Tužbe i rasprave, prepiske i dostave, ucene i plakate, leci i izveštaji — sve to u jednoj pomisli prerasta svoju sitnu namenu i postaje večiti dokument i stila i ophođenja. Za trenutak napušta ali odmah se i vraća iz vekova u vek, iz čistih i prljavih ruku svojih savremenika pod pincetu i lupu arhivara današnjice, pod sočivo fotoaparata i pod štamparski slog na očigled savremenika — čitalaca i posetilaca izložbi odnosno debelih tomova objavljene građe. I neki pisac — jedan Ivo Andrić — načiće pored narodnog predanja i hladne istorije i koju životvornu kap soka kazivanja o nekome veziru ili popu, o nekome zanatliji ili ustaniku. — To su večne relacije arhivalija.

Ali... baš zato što transport iz veka u vek nema svog reda vožnje, primanja i odašiljanja — kada toliko i toliko toga vrednog dragocenog propadne ili se zaturi iz nehata ili neznanja, pa čak i nemarno i namerno (kompromitujući materijal) onda nedelje i nedelje, godine i decenije potrebne su i nisu dovoljne da se zatureno pronađe i izgubljeno povrati. Pa onda se i priredi predavanje, prikaže film, izloži autograf, ne samo da se time osvetli ili objasni prošlost nego da se i današnji slušalac pa čak i sagovornik tog slušaoca koji je iz sale za predavanje ili izložbene dvorane opet došao u svoj svakodnevni svet poslova, kada vidi da je neki piljar uvio fišek, a na tom fišeku nešto vredno piše — odmota ga, otkupi je ili pokupi sa skladišta, pre nego što je došla u preduzeće »Otpad« i — obavestivši Istoriski arhiv Beograda, ili koji drugi, i sam postane časni borac za očuvanje materijalnih ostataka prošlosti koje na svakom koraku može susresti kako na svakom mestu propadaju. Ljudi se sele i zaborave na podrum i tavan i stare hartije, dimničaru kažu eno vam gore hartije za potpalu odžaka, — a dimničar razmota kanap, kad tamo... vekovi trunu. Arhivska inspekcija izađe, utvrdi vrednost i raspita se: Vi možda imate uspomene na deda: on je bio... sve jedno šta — živeo je pre jednog veka. Te tako opet nov eksponat dođe u arhiv, ispita se, nov karton u registru da bi istoričar, lingvista, pisac ili već ko — ko se već zainteresuje za taj listak, požuteo i iskrzan, nazvao ga malim otkrovenjem. Otkrovenjem kog nismo bili svesni da ga cenimo, jer, pomisličemo, to nema vrednosti, kome je pripadalo davno je nestao, i sad jedino može da služi plamenu.

Sve to služi arhivistima. Ako treba, navešćemo dva romana Pirandelovog »Pokojnog Matiju Paskala« i Kovačevićevog »U registraturi« gde su glavni junaci tih dela provodili dane u toj pasiji pa onda nećemo arhiviste ni zamišljati kao bezživotnog moljca, kao pauka ili neku duhovnu kreaturu sa Gojinih fresaka, nego ćemo u njemu pronaći i uvideti jednog svog savremenika sa veoma odgovornom dužnošću. Arhivistima je zdravlje zaštićeno od bakcila, tehnički posao im se mehanizuje, rad im je čist i časan, naporan i uporan ali lep i — očekuje još generacije sposobnog, veštog i ažurnog podmlatka. Arhive imaju i savremenu funkciju: dođite i potražite svoju prošlost u dosijeima svoga grada pa ne samo da ćete saznati nešto o sebi ili o svome narodu nego na lični zanitev dobijate i generalije cele svoje porodične loze i... čuvajte se, kao ona! Sinklerov nesrećnik što je tragajući za kraljevskom krvi utvrdio crnačko poreklo. Jer danas sve promiče pa i porodična tradicija u kojoj nema Glembajevih da znaju sva ukrštanja i mešanja koja su kroz generacije i stvorile jednoga Leona ili kog drugog. Ali, baš tim traganjem mi ćemo utvrditi da su naši preci bili trudbenici i hajduci, zemljoradnici i uskoci, ribari i moreplovci a to je naša čast, i ponos naše nacije. Pa ne samo sa dubokom prošlošću da se time upoznajemo, nego poklanjanjem ostavština ovekovečićemo uspomenu na naše najbliže koje je od nas otrgao rat, i tako će oni postati u neku ruku ne samo porodične relikvije nego i u neku ruku znatni ali neznani nacionalni junaci. A tako isto ćemo i mi kroz dokumente sebe predavati na poveravanje i na proveravanje sinu, unuku i praunuku. I za njih će biti toliko čari oko upoznavanja nas kroz zapise jer nismo bili u stanju da izbegnemo zaoravanje te brazde, let te repatice, kao što nismo u stanju da i sebe shvatimo u isto vreme kad i pišemo i definišemo se kroz molbe i žalbe, krštenice, pohvale i optužbe, kroz arhive koje sami ispisujemo danas. Budimo svesni toga da uvek ostaje ono crno na belom a to je autentično i to je vredno pažnje. Ne samo tokom jedne nedelje nego uvek.

Aleksandar Mihailović

IZ STARIH DANA

BEOGRAD I NJEGOVI STUDENTI

Piše: *Milić Bugarčić*

Predamnom je indeks i pribeleške studenta prve i druge godine medicine, pred rat. Prvi semestar, — septembar 1939, Četvrti, — feburar 1941 godine. Samo dve sveske. Drugih nema. Nisu preživele rat. Služim se ovim pribeleškama i uspomenama koje sve više blede. I ovih svezaka će nestati. Izgubiće se sećanja na velike događaje na Beograd uoči rata. Ništa neobično. U beležnicama mnogih studenata tih dana, mogu se naći iste misli.

Sveska za hemiju i biologiju. Poređ dugačke, nerazumljive formule mravlje kiseline, zapisano:

»15 decembar 1939 godine. Sinoć je Beograd doživeo demonstracije, krvavije od svih dosadašnjih. Na Slaviji agenti su pucali iz pištolja. U Aleksandrovoj pucali su na nas iz pušaka. Kod Studentskog doma uneli smo jednog druga u sanitetska kola. Ranjen je u nogu. Na uglu Slavije i Nemanjine ulice žandar me je udario kundakom po ledima. U Prištinskoj i Stiškoj ulici čuli su se puškomitraljezi. Ima dosta mrtvih i ranjenih. Poginuo je moj dobar drug, kolega sa fakulteta, Mirko Luković, rodom iz Kraljeva. A još sinoć smo zajedno sakupljali kamenice ispred nervne klinike.«

I mnogo štošta nezapisano. Studentska soba kod stare tetke bogomoljke, na Bulbulderu. Suteren, kujna i špajz. Tetka je uredila sebi postelju u špajzu, uokvirenu ćilimima i ikonoma. Kao oltar. Kandilo gori danju i noću. Uneo sam u kuću mrtvačku glavu, vežbe iz osteologije. Poluglasno ponavljam: Os frontalis, fascialis, mandibula, Os temporalis. A tetka kleči pred kandilom. Krsti se živo. Još jednom se molila bogu za moje grehe, kada sam, nepažnjom, pripalio cigaretu sa kandila. Studentska posla, nisam imao šibice. Sada mi je žao tetke. U mojoj sobi na zidu: Maksim Gorki. Belogardejac, vlasnik kuće, koji stanuje iznad nas, pitao je tetku zašto drži u kući komuniste. Ona me pita: »Sinko, koje to? — I pokazuje na Gorkog. Zar ne poznaješ, tetka, pokojnog dedu?« Ona kratkovido zagleda i šapuće: »Pokojnik se nikad nije slikao bez fermena i uprte preko ramena«.

Dva overena semestra, dva položena ispita i dva puta u staroj upravi grada. Jednom zbog dočeka Plotnikova, prvog poslanika SSSR. Drugi put zbog štrajka aeronautičara. Veliki lonac sa ručkom za štrajkače nosili smo iz medicinarske menze u Kr. Milutina ulici, tramvajem 1a do Crvenog krsta. U ulici Vojislava Ilića, pred kućom gde su se okupljali štrajkači, jedan grbavko mi je uperio pištolj u slabinu. Agenti u radničkom odelu. Koliko sam bio neiskusan! U »marici« zajedno sa loncem pošli smo u Novu upravu grada. Kosmajac odiže poklopac: „Masno, „Crvena pomoć«! smeje se idiotski. Baca me u krug svojih šegrta. Oni uče boks. U staroj upravi grada, soba br. 20. Štrajkači. Divni ljudi. Soti Pal, metalostrugari iz »Mikrona«, »Rogožarskog«, iz Zemuna, Rakovice. Jedan robijaš, Miloš Matijević-Mrša, »uhapšen za svaki slučaj«. Kao otac među sinovima. Počeli su časovi iz »Kapitala«. Ništa ne razumem. A Mrša je samouk. Sa velikim poštovanjem govori o majci, starici. Ona mu redovno šalje presvlaku.

Posle zatvora sreo sam ga u jednoj poslastičarnici, na Kalenića pijaci. »Zdravo druže Mršo!« Čvrst stisak ruke. Nemi pogled opomenuo me je. On je bio ilegalac, tiho je razgovario sa jednim drugom. Meni je posle bilo krivo zbog nebudnosti.

Treći semestar. Druga godina na fakultetu. Dvetri vežbe iz fiziologije, beleške sa prvog predavanja. Više nisam redovan student. U organizaciji nas više ne opominju da uredno polažemo ispite. U Evropi besni rat. Dnevnik, inače neuredan, prestao sam da vodim, valjda zbog konspiracije. Nigde zabeleženo da sam primljen u Partiju. Veliki doživljaj i velika zabuna. Članovi Partije su Petar Stambolić, Miloš Matijević I, možda, Moma Marković, koji često navraća u naše Udruženje i priča o studentskom štrajku 1936 godine, o profesorima, o Kosmajcu i Vujkoviću i šali se sa nama mladima. Ovako, sasvim jednostavno. Prišao mi je jednoga dana drug Šerbanović, samo godinu stariji od mene, koji mi je ranije davao neke letke da delim, i počeo tiho, bez patosa, uz dve naručene baklave u poslastičarnici na Cvetnom Trgu: »Partija je rešila da te primi u svoje članstvo.« Da je bar ko drugi, mislio sam nego Šerban, veseo mladić sa Homolja, koji je bio kelner u našoj menzi. Često se oblačio u vlaško odelo i lepo svirao na frulu.

Ništa o prvim sastancima naše ćelije, o budnosti, o konspiraciji i držanju pred klasnim neprijateljem, o izgovoru pred početak sastanka: zbog čega smo se našli? Tim rečima je otvarao svaki sastanak naše ćelije, sekretar Milija Stanišić. »Zbog slanine popa Cetka« — to je najčešće bio izgovor, jer je, naime, naš sekretar Milija bio sin popa Četka iz Crne Gore, koji je često slao pakete, uz obaveznu slaninu i kajmak. Ništa o vaspitnim čitalačkim grupama i kružocima, o rasturanju letaka i pisanju parola. Umesto svega, neke beznačajne stvari.

»Drugi decembar 1940 godine. Od danas prestajem da pušim. Skodi mi zdravlju. A i para nemam dovoljno, pa često moram da tražim od drugoga«. Tada sam bio mršav i slab. Kod mene se počeo stvarati kompleks fizičke inferiornosti. To sam naročito osećao upoređujući svoj fizički izgled sa agentima koje sam poznavao.

I zatim, znatno kasnije, zabeleženo posle meseci dana provedenih u ćeliji Stare uprave.

O ponoći se budim. Sve češće što bliže svanuću«. Ostavljam vruć krevet i hladnu, neloženu peć. Izlazim napolje u maglovito, sporo, zimsko svanuće. Predgrađe još spava, ili se tek budi. Nisam najvredniji. U prvoj pekarnici već miriše burek. Još jednom gledam na sat, pipam za novčanik i ulazim. Tu je sve vruće. I tezga, i hlebovi, i brašnjavi momak. On gleda u dvodinarku na dugom plehu i poduhvata jedan kolut pljosnatim sečivom, prevrće i seče, tanko. Odlazim žurno kroz kaldrmisane ulice, pored niskih ili previsokih kuća u kojima se pali svetlost. Kod Vukovog spomenika nalazim se sa drugom, koji je stigao pre mene. Neprimetno gleda na sat, zakasnio sam dva minuta. Onda me tapše po ramenu, rumen, raspoložen. Odlazimo pod ruku, pružajući korak prema Karaburmi. Tekstilci štrajkuju. Prilazimo bliže fabrici. Iz opustele ciglane izlazi veća grupa radnika. Fabrika se pritajila, snažna, temeljna. Okolo u magli razastiru se sitne kuće radničkog naselja. Vadimo kamenje iz zamrzle zemlje, raspoređujemo se po snegu, oblazeći trafiku gde je juče bila zaseda. I onako sanjivi, ozebli, čekamo.

Vraćamo ljude i žene sa kanticama i malim zavežljajima. Razgovori, ubeđivanja i kratka obračunavanja sa štrajkbreherima. Onda sirena policiskih kola. Kamenice, nekoliko hitaca uvis. I fabrika ostaje pusta. Ni štrajkača, ni štrajkbrehera, ni policije. Preko polja, po snegu, kroz grobije da bi se izbegla zaseda, vraćamo se u grad.

I tako već petnaest dana neprekidno. Zima je velika, a štrajkovi na sve strane. Poslodavci se uzjogunili, policija pobesnila. Već i oružje upotrebljava. Pomagali smo svuda. Požrtvovano, posto jano. Da bi se na kraju našli u Glavnjači. Ponekad uhapse više studenata, nego štrajkača. Nismo dobro poznavali teren oko fabrike...«

Uhapšen sam krajem decembra. Bio sam dodeljen kao pomoć štrajkačkom odboru fabrike »Rogožarski«. Drugovi iz Univerzitetskog biroa rekli su mi da se javim na vezu Milu Radosavljeviću — »Abazu«, metalskom radniku, koga sam od ranije poznavao. Na sastanku štrajkačkog odbora u Kralja Aleksandra ulici dobio sam spiskove radnika na terenu šestog kvarta. Sa dvojicom drugova iz štrajkačkog odbora trebalo je da obilazimo štrajkače, da držimo sastanke i da im delimo pomoć u novcu i namirnicama, koja je sakupljana u Beogradu i unutrašnjosti.

Mala neopreznost skupo je stajala. Dobio sam zadatak da hitno razdelim štrajkačke proglase u mom reonu. Nisam uhvatio vezu sa drugovima iz štrajkačkog odbora koji su poznavali ljude iz fabrike. Tako sam zapao u zverinjak. S lecima na sastanak agenata i štrajkbrehera. Pretukli su me. Nikada neću zaboraviti scenu u jednom dvorištu ulice Dimitrija Tucovića. Ležao sam u snegu obasut udarcima po glavi i rukama, kada sam se osvestio, žena štrajkbrehera, u čijem sam stanu uhvaćen, histerično je vikala, okupljenoj gomili sveta na kapiji, da sam lopov. Jedan starac podigao je štap i pozvao ljude da provale kapiju (Oni su lopovi! Ovo je naš drug štrajkač — vikao je. Trideset i pet dana proveo sam u ćeliji istražnog kriminalnog zatvora. Mesta više nije bilo u sobama za političke zatvorenike. Bećarević je bio blag prema meni, tukao me je samo po ledima i rukama. A ja sam računao na tabananje. Pedeset letaka u rukama jednog studenta, koji uporno ponavlja isti izgovor, nije bilo dovoljno za sud. Valjda je policija imala tada prečih poslova.

Posle više od meseca dana po četvrti put su predamnom otvorili kapiju Stare uprave grada. Odmarao sam se u Studentskom parku, bled i ošišan. Agenti su nas uvek šišali. Možda da bi nas lakše prepoznali na ulici. Bilo mi je žao kose. Mladiću od dvadeset godina kosa je sve. Setih se Milije, sekretara naše ćelije. Stanovali smo u poslednje vreme zajedno, u jednoj sobi na Pašinom Brdu. Da li je sada kod kuće? Ko će mi otvoriti vrata. Strepeo sam za njega. Da li su vršili pretres u stanu. Tamo u kupatilu, u rolni starog gazdaričinog tepiha nalazio se jedan broj »Komunista« i dve glave Istorije SKP(b). Na poznati signal zvona Milija je otvorio. U sobi su bili drugovi iz naše organizacije i dva nova druga. Zagrlili su me, nasmejani, raspoloženi. Pred njima je i ovoga puta bio otvoren paket popa Četka sa Cetinja. Stigao sam na jedan od poslednjih sastanaka ćelije druge godine Medicinskog fakulteta.

Mislio sam na majku. Ona je nepismena seljanka. Znam da mnogo brine za mene. Njoj sigurno nije jasno šta se to dešava, zašto me tako često hapse. Kada sam prvi put bio u zatvoru, posetila me je. Njene suze pred agentima su mi teško padale. Odlučio sam da joj sada pišem opširnije. U retkim hartijama, koje je sačuvala za vreme rata, u limenoj kutiji, zajedno sa nekim porodičnim slikama i očevim tapijama, posle rata našao sam to pismo.

»Šestog marta 1941 godine...

Pisao sam ti jednom ukratko posle zatvora. I sada neću opširnije. Glavno je da shvataš da do mene nema krivice. Krivi su oni koji nas hapse. Ti vidiš da se u svetu vodi rat a on neće mimoići ni našu zemlju. Možda će nas naša gospoda iz vlade predati osvajaču...

...A što se tiče moga hapšenja, Ti si se već navikla i znaš da to nije ništa strašno. Valjda je ovo poslednji put da im padam u ruke. Molim te da ne brineš zbog toga. Nemoj se uzbuđivati i nemoj ni pričati o tome onima koji to ne razumeju. Mi nismo sami...

To je bilo moje poslednje pismo.

A onda je došao 27 mart.

KRITIKA

Dragoslav Grbić

Pobuna mladosti još traje

(Dragoslav Grbić: »Živi među mrtvima«. SKZ, Beograd, 1956)

RAT i mir. Nečovečni, teški, strašni rat, i mir u njegovoj senci, u njegovom znaku. Mir koji svake noći biva rušen nasrtljivošću sablasnih seća nja i stravičnih, apokaliptičkih vizija. Ovom atmosferom je bio natopljen Grbićev »Septembar«, njome počinje i u njenoj se senci odvija ova sumorna zbirka pripovedaka. To je literatura koja nas nagoni da premostimo razgovore o umetnosti, literatura koja se višestruko upliće u arteriske grane savremenosti i bliske budućnosti, služeći im: i kao potsećanje, i kao opomena, i kao izlečenje. Već u zadnjim godinama rata javio se krik sa one strane sa koje smo ga najmanje mogli očekivati: bio je to mladi, u vatri izgoreli Borhert.

To prvo »zašto, u ime čega, zbog čega« uskoro se, sistemom talasanja, spontano, javilo na mnogim mestima u svetu. Ove Grbićeve priče najlepše i najsrčanije su postavili ta pitanja kod nas. Iz tog izvora su potekle ove priče, zapažene i pohvalno ocenjene još pre dve godine, kada ih je pisac počeo da objavljuje po listovima: Rat je, a pucnjave nema. Nema jurišanja. On se očituje jedino u ljudima, u njihovoj pometnji, u bedi i jalovosti njihovog življenja pod okupacijom. Zbog toga Grbićeva ratna proza sugeriše posebnu makabr-atmosferu, čiji je užas povećan činjenicom da se ne radi ni o kakvom ukletom vizionarstvu kafkijanskog pravca, nego o brutalnoj stvarnosti straha i bezizlaza nad čovekom čija snaga i visina humanosti biva proveravana na najsvirepiji način. Grbić je, doduše, tu materiju procedio kroz filtrate umetničkog govorenja, katkada je do bizarnosti pojednostavio i ogolio, no time ona ne samo da nije postala razblaženija, već naprotiv: očiglednija. Moderni pakao u malom gradiću, niska cena života, iscrpljujuća glad, strah pred smrću, očaj provinclerskih duša pred dilemom: smrt ili konfidencija, streljanje na poljančetu iza grada ili kolaboracija sa ubicama; sva ova pitanja i sva ta teška mora progovorili su kroz sigurna usta, kroz rečenice i psihološke pasaže kratka daha, ali dubokog korena. Inače, realni prizori zločina koji se vrši nad čovekovom slobodom, poverivši svo je mesto pakleno-poetskoj ekspresiji u krokiranju psihologije zgaženog i uvređenog. Tako je najefikasnije i najstrašnije streljanje u ovoj knjizi izvršeno drvenom puškom, u potresnoj, majstorski ostvarenoj priči »Ubili su boga u meni«. Kroz tu priču, kao i kroz neke druge (»Padao je sneg«, »Kako sam ostao živ«), izražena je tragedija Grbićevog detinjstva, kao i detinjstva tolikih njegovih vršnjaka, drama nevinog i tim užasnijeg suočenja sa svetom smrti.

To što je sadržaj prvog ciklusa, razgranava se, u neznatne devijacije na kraju knjige, u svim Grbićevim pričama. U ciklusu »Svedoci« ratna tematika i dalje je nedvosmislena, no način na koji se ona iznosi je drugačiji. To su sada sećanja na prohujale kataklizme, to je hod ljudski kroz razgrađene predele, simbolični hod slepog po predelima koje je nekada, pre rata, znao a sada ih teško prepoznaje (»Staklo«). Sve se izmenilo, kanalizacione cevi vire iz razbijenih plohi asfalta, a otpočinjanje novog života prilično je teško i besmisleno. Tu su, još somnambulna, gorko otsanjana priča »Živi među mrtvima« i novela »Čovek i pas«, gde je oštro i sudbonosno pitanje pomoći bližnjega bližnjemu dovedenu do paroksizma.

Na terenu savremenosti, kojoj je Grbić priložio pionirski udeo svojim romanom, pojam savremenosti nije uzet kao društveno-politički faktor; Grbića je interesovala savremenost u smislu posleratnosti. Junaci u miru su, uglavnom, preživeli iz rata. Ovde su u centru posmatranja mali ljudi, njihove male tuge, sitni incidenti koje potsvest pričinjava njihovoj svesti, sitni »nesporazumi čoveka sa svojim likom«, u vremenu čije tračnice smelo idu prema vidicima budućnosti. Dva sižea, jedan o imitatoru tica i njegovoj tuzi zbog bezuspešnog imitiranja kanarinca i jedan od »ovdašnjih bivših« koji očekuje povratak konfiskovane kuće najbolje govore o kakvim je nesporazumima reč. Pisac je te priče protkao i produbio lepom merom poezije, merom koja svaku od tih i toliko kratkih priča diže sa stepena fragmentarnosti na stepen kratkog daha i toplog izdaha određene sadržine. Zbog toga ove priče od 3—4 stranice nisu novelete niti ijedna od podvrsta pripovednog žanra. U njima je, kao po pravilu, fabula ograničena na duševno stanje jedne ličnosti, na dobro uočen, karakterističan otsečak njezina života, koji, kratko i lapidarno, u jedan mali život i jednu zaokrugljenu celinu. Ali tu se nalazi i početak nekih negativnosti, nekih naplavina koje pisac mora očistiti u kasnijem radu. Sve njegove priče su izrazito psihološke priče, no u tom rudarenju po junakovoj duši piscu se često omakne psihologiziranje, mutno a katkada i izveštačeno. Primetna je, osobito u trećem odeljku, površna, novinarska obrada nekih motiva, jedno nepotrebno plovljenje ka obalama feljtona.

Vitmenovsko, filozofsko razrešenje sadržaja ove opore knjige nalazi se u jednom Grbićevom poetskom ostvarenju, u pesmi »Mir i sunce«. A ova knjiga ostaje svedočanstvom jedne zrele, smislene pobune. Ona je i vidan uspon u razvoju stvaralačke ličnosti Dragoslava Grbića.

Milovan Danojlić

TVRDJAVA NA BLEDU

Užas što raspe s visine. Na badem taj što vapi
O odaju kad videh tu. I beše nad jezerom
Mir. Sunce i nečuj nad snom. I loga nigde
Samo je bio ogromnog podna čas. Plamen mi dade
Il zvuk da sanjam. Tek uze nešto od sveta tog
Odaja beše pusta ko strava. Samo nam korak
Remeti bol. Svuda je svemir sužen bio
I jezero rasuto svo. O neznani. Što beše
Pre mene ti. I zvukom harfe što sate
Čaraš. Samo, o, pamtim te tvoje seni
Što odajama prođoše tim.

I na predvorje kad stupih ovo
Zamislih tebe u kroku svom.
Vazduh je bio ko žudnja tvoja
Kojom te slomi obruča niz. Beše
Dubina. Jezero sanja. O ona mirna
Ko voda ta. Il bleda kao magla
Što je u kojoj nesta tvoja bit.
Neznanko čudna. Da l ti kraj mene
Koračaš nogom zaspalom tom.
Možda su usne što behu same
I mir ovaj prostrle svud.

Tek ima nečeg što mene budi
I zove nekom beskrajnom snu.
Vreme je mutno. U vrtlogu tom
Sniva se često i čudniji dan.
Eto, i kamen što seća
Te pomno, na ono malo
Dima što bdi: ostaje prisan.

I ko da shvati vremena pute,
Kad stapa se miris, neznana, gle
Tvog skuta struka i kose njene
I odaje ove što sama bdi.
Tek golem svet je u tebi. Tonem.
Sećanje ima obruča niz.
I beše to tajna što me donese
Da harfu sanjam i tamni zid.
7. IX. 1956.
Bledsko jezero

Velimir Lukić

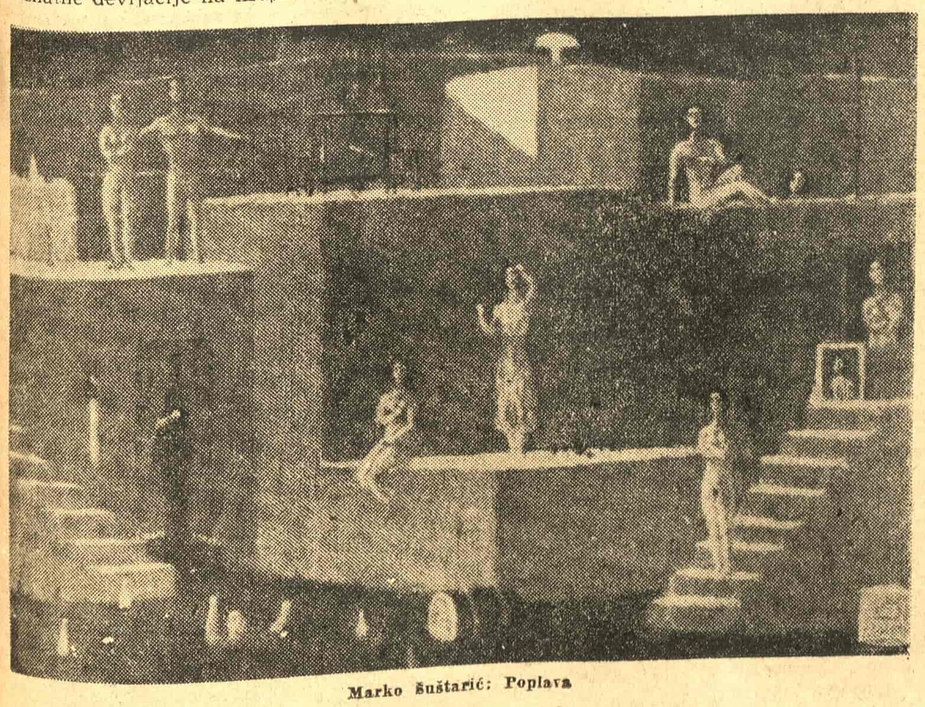

Marko Šuštarić: Poplava

Veliki naučni poduhvat

O prvom tomu sovjetske Svetske istorije piše Viktor NOVAK

PRVI TOM Svetske Istorije na ruskom jeziku delo je velikih naučnih dostignuća tri udružena Instituta Akademije Nauka SSSR. To su već u svetu nauke dobro poznati moskovski Istoriski institut, Orijentalni i Institut za proučavanje istorije materijalne kulture.

Vrlo skladna oprema knjige, velikoga kvart formata, sa 746 stranica teksta, koji prate znatni ilustrativni materijali, kao što su slike i crteži, fotografski snimci arheoloških terena i objekata, veće i manje geografske mape, uz tekst i izvan njega, zatim dosta brojni prilozi izrađeni u bojama, arhitektonske rekonstrukcije, pa množina umetničkim smislom raspoređenih vinjeta i ukrasnih detalja, oživljavaju veliku knjigu i na prvi pogled privlače punu pažnju svakog ljubitelja knjige, a razbuđuju radoznalost naučnika.

Međutim, posle bližega i dužega dodira sa knjigom, to će isto izazvati i njena snažna unutrašnja vrednost, koja govori i govoriće o nesumnjivom visokom dometu sovjetske istoriografije na opštem, svetskom planu naučnih studija sveobuhvatne čovečanske istorije. Tako će uz naučnika posizati za tim delom i svaki iole kulturno obrazovani čitalac, kad bude zaželeo da se obavesti o istoriji čovečanstva, bez obzira koja će ga epoha interesovati, od najstarijih vremena, antičkih, srednjovekovnih, modernih ili najsavremenijih, u opštem razvitku, celovitom i neprekidanom, u prostoru i vremenu. A delo će obuhvatiti čitavu istoriju čovečanstva, od prvih etapa preistoriskih razvitaka do savremenog zbivanja kojemu smo živi svedoci.

Upoznavši se sa ovim delom, a upoređujući ga sa delima ovakve vrste u ostalom naučnom svetu, može se mirno reći da će njegova pojava pretstavljati ne samo u SSSR, u slovenstvu uopšte, nego i u svetu, u svetskoj istoriografiji značajan datum. Naime, sa ovim delom se prvi put pojavljuje jedna Svetska Istorija izrađena na osnovama metoda istoriskog, marksističkog materijalizma, koji je dosada ovladao mnogim specijalnim delima i mnogostranim istraživanjima, ali ne i delima ovog istoriografskog roda i formata. Ovo delo će imati u nauci još i stoga svoju naročitu i značajnu važnost, što će ono dati mesta i istorijama onih naroda o kojima se u delima ove vrste malo ili nimalo dosada govorilo. Već preko 150 godina se pojavljuju na raznim jezicima dela ovakve naučne namene, kao razne Allgemeine Geschichte, Universalgeschichte, Weltgeschichte, Histoire générale, Peuples et civilisations, Historia mundi, itd., itd., ali u njima su se često uzalud tražili podaci o mnogim malim narodima, a ako ih je bilo onda su bili takvi koji su imali malo ili nimalo veze sa naučnim istinama. Jer, mnoga takva dela trpela su od reakcionarnoga mita o »kulturnim« i »nekulturnim« narodima ili od superiornosti evropskocentričnih koncepcija, Zapada nad Istokom. Slabo su za to prolazili pojedini narodi Bliskog i Dalekog Istoka, a napose se s visine prikazivala istorija pojedinih slovenskih naroda. Mada se o narodima Azije i Afrike govorilo u pojedinim Svetskim istorijama, bilo je to najčešće u cilju potvrda imperijalističkog kolonijalizma, bez obzira da li se tu radilo o Kini ili Indiji, ili ostalima dalekim aziskim oblastima i prastarim civilizacijama. Ovo sovjetsko delo neće nikome učiniti nažao, nikome odreći njegove uloge u razvitku civilizacije sveta, pa ma koliko bio dotični narod neznatan. O tome nas uverava u potpunosti već prvi tom ovog dela i verujemo da će sovjetski naučnici i u ostalima ostati verni svome naučnom obećanju.

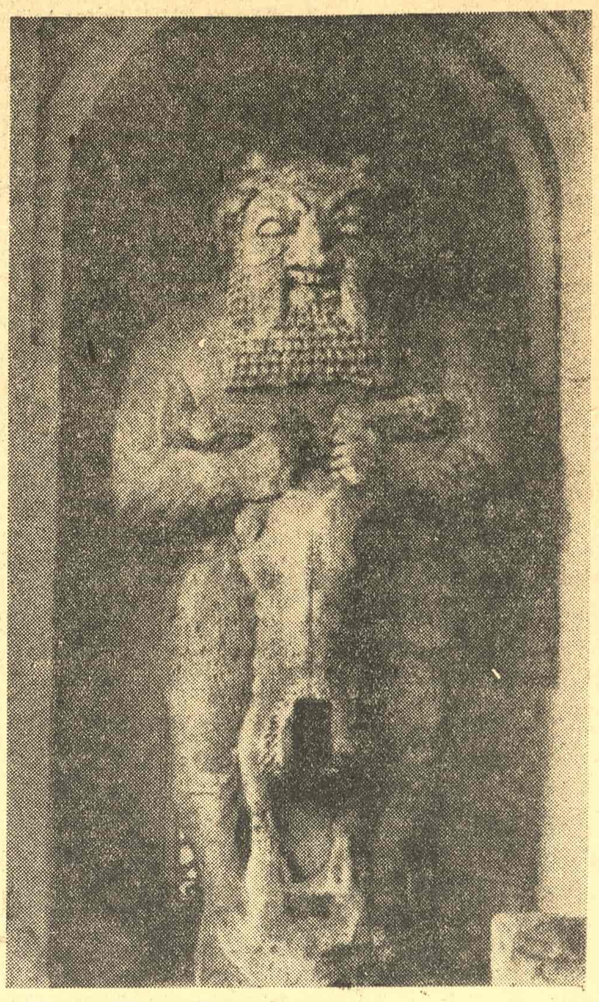

Statua feničanskog boga sa ostrva Kipra

Sovjetska istoriografija, u svom gotovo četrdesetgodišnjem procesu razvitka, između dva Svetska rata, naročito u vanrednom razmahu i poletu posle Drugog svetskog rata, u raznoraznim planski izvođenim istraživanjima, nije polagala osobitu pažnju samo prošlosti pojedinih naroda SSSR, nego i mnogim ostalim, daleko izvan SSSR, gdegod se istorija čovečanstva razvijala. Vrhovni organizator i rukovodilac sovjetskih naučnih stremljenja, moskovska Akademija SSSR, u punoj saradnji sa ostalim Akademijama u SSSR-u, dajući potsticanja i sredstva za takva istraživanja, omogućavala je takva istraživanja i daleko izvan sovjetskih prostora, na terenima Dalekog i Bliskog Istoka, kao i evropsko-američkog Zapada. Tako je sovjetska istoriska nauka postepeno okupljala, spremala i razvijala jednako u svojim akademiskim institutima, kao i onima pojedinih univerziteta, dobro kvalifikovane naučne snage i na planu opšte, svetske istorije. Bio je pred očima rukovodstvu nauke daleki cilj da se stvore neophodne naučne snage koje će se jednom prihvatiti ogromnog zadatka i napora da se udruženim silama najzad ostvari jedno posve originalno i samostalno naučno delo, prva sovjetska Svetska Istorija. A ona je preduzela da prikaže mnogomileniski put ljudskoga društva od njegovih prvih koraka do naše savremenosti.

Treba samo zagledati u bogatu biliografiju naučnih rasprava i čitavih dela, koja se na kraju knjige daju uz svako poglavlje, (jer delo uz tekst ne prati naučni aparat, pošto je ono namenjeno i širokim slojevima čitalaca), onda se na prvi mah može uočiti jedna osobito impresivna činjenica, iz koje zrače mnogobrojni naučni napori i rezultati sa područja arheoloških, antropoloških, jezičkih, ekonomskih, društvenih, kulturnih, političkih, etnografskih pa i drugih specijalnih istraživanja, koje su izvršili najvećim delom sami ruski naučnici. Sve je to objavljivano u SSSR u mnogobrojnim časopisima raznovrsnih specijalnosti kao i u akademskim izdanjima posebnih većih i velikih dela. Ne umanjuje nimalo veliko značenje savladanih materijala, koji su prethodili pisanju Svetske Istorije što ne vidimo i izvesnu literaturu iz balkanske preistorije kada je o njoj reč, pošto i takve ima, i to vrlo važne, naročito one koja pripada poslednjim vremenima. No verujemo, da će se na nju osvrnuti određeni stručnjaci u drugome tomu, jer i tu će biti reči o razvitku balkanskih naroda u prvom milenijumu pre naše ere.

Ova nam bibliografija govori takođe i o odličnom poznavanju svih ostalih svetskih tekovina u prikazivanim oblastima, jednako zapadnih kao i istočnih naučnika, na stranim jezicima kao i prevedenima na ruski, bez obzira da li ta dela pripadaju građanskoj istoriografiji ili potiču iz pera marksistički orijentisanih stručnjaka. Jer, sovjetska se istogriografija danas čvrsto rukovodi Lenjinovim savetima, da pri naučnom radu treba imati u vidu sve tekovine nauka, prošle i savremene, pošto marksistički metod kao i marksistička filozofija nije sektarska sa petrificiranim postavkama i dogmama i nije po strani druma svetske civilizacije koja je u stalnom, dinamičnom razvitku. Sovjetska marksistička nauka, ovde dakako mislim na savremenu istoriografiju, ako se s pravom odriče metodoloških koncepcija građanske istoriografije, ona ne prelazi preko naučnih tekovina prošlosti ili savremenosti, pa ma one poticale i od građanske istoriografije. Mnogi nazovi »marksisti« istoričari ne dele ovo mišljenje sovjetskih istoričara, o čemu se možemo i kod kuće kao i na strani dovoljno uveriti, dakako na vlastitu štetu kao i štetu nauke uopšte. Štaviše, »razlike u shvatanjima zadataka istoriskih ispitivanja, u metodi i prihvatanju istraženih vrednosti jednog sleda pojava prošlosti, ne mogu biti zapreka za naučnu saradnju, za izmenu ideja i iskustava naučnika raznih zemalja, između sovjetskih naučnika (tj. marksista) i pretstavnika nauka Zapadne Evrope, Azije, Amerike i Afrike«, sasvim promišljeno, odlučno i odgovorno je podvukao u referatu na prošlogodišnjem Kongresu istoričara, A. L. Sidorov. A ove Sidorovljeve misli nisu bile uzete iz nekog propagandnog arsenala, već pretstavljaju jedno visoko shvatanje o naučnoj koegzistenciji naprednih istraživača-istoričara. Odatle i preuzimanje stranih naučnih tekovina kod sovjetskih istoričara kad istražuju na planu svetske istorije, bez obzira kome narodu pripada dotični istoričar.

Zato ova bogata bibliografija rečito kazuje, povrh svega toga, koliko je sovjetska istoriografija mogla da vlastitim snagama uzme u proučavanje stara i najstarija vremena i civilizacije dalekoga Istoka, služeći se, dakako i stranim tekovinama, ali na samostalan način posmatranja i zaključivanja podvrgavši utvrđene činjenice analizi istoriskog materijalizma. Odatle se u početnim mislima Redakcije govori, da je sovjetskim istoričarima na raspoloženju ogroman materijal činjenica, koji je sakupljen u toku vekova, pa se je »naporima mnogih pokoljenja naučnika istoriska stvarnost postepeno oslobađala od legendi i izmišljotina, od religiozne fantastike dobro svesnih zabluda i naročitih iznakaženja. Naprednа istoriska nauka postigla je značajne uspehe u proučavanju istorije pojedinih zemalja i naroda, kao i posebnih epoha opšte istorije. I mada u različitim oblastima istoriske nauke ostaje još dosta nerazrešenih i nerazrađenih problema, sada je već moguće skupiti i obelodaniti njene rezultate sa pozicija naučnoga gledišta današnjice, sa gledišta marksizma-lenjinizma.«

Da su sovjetski istoričari, udruženi sa ostalima iz pomoćnih i srodnih nauka, mogli pristupiti izradi toga dela, pokazuje i znatan broj imena naučnika kojima je bilo povereno prikazivanje pojedinih epoha i naroda u njihovu razvitku, od paleolita do VI stoleća pre n.e. na svim širokim afrevraziskim prostorima. Nemoguće je navoditi taj broj istaknutih specijalista koje su rukovodili glavni redaktori J. P. Francov, J. M. Đakonov, C. V. Kiseljov i V. V. Struve, dakle naučnici čiji radovi već davno privlače pažnju egiptologa, asiriologa, sinologa, kritologa i drugih, gdegod se te veoma teške nauke izučavaju.

Dakako, na ovome mestu ne može biti govora o nekom detaljnijem prikazu sadržine ovog prvog toma Svetske Istorije, a još manje o nekoj oceni, jer zato se traže mnogobrojna specijalna znanja od kojih je pisac ovog članka veoma udaljen, naročito za epohe, koje se u ovom tomu prikazuju. Ali, smatram da mi je dužnost, da na to delo upozorim našu kulturnu javnost, sve one čitaoce koji poznaju ruski jezik, jer će se upoznati sa znanjima od velike vrednosti. Još više, skrećem pažnju našim izdavačkim preduzećima da se zainteresiraju za delo, da razmotre mogućnosti njegovog izdanja na srpsko-hrvatskom jeziku, koje bi nesumnjivo naša čitalačka publika pozdravila.

Ovo ogromno delo, u prvom tomu, podeljeno je na četiri velika dela, a svi ti delovi na dvadeset devet poglavlja sa nizom podpoglavlja, čime se velika i razgranata materija veoma pregledno iznosi pred čitaoca, kome

(Nastavak na četvrtoj strani)

Ćirilski spomenici Jugoslavenske akademije

Uz novo delo našeg vizantologa Vladimira Mošina

Piše IVAN ESIH

O značenju Mihanovićeve zbirke rukopisa pisano je često u Ljetopisu Jugoslovenske akademije, a o samom Mihanoviću su pisali Branko Vodnik, Franjo Fancev, Ferdo Šišić, Vatroslav Jagić u svojim Spomenima piše, kako je u pratnji arh. Č. Ivekovića 1911 godine obišao grob A. Mihanovića, »koji će u historiji slavenske filologije ostati spominjan kao sabirač rukopisa, što se sada nalaze u bibliotec Jugoslavenske akademije u Zagrebu; kupljeni više rukopisi vrlo jeftino od Brigljevića, koji je bio Mihanovićev rod.«

Zbirku ćirilskih rukopisa, koja se čuva u Arhivu Jugoslavenske akademije i koja broji 195 spomenika zauzimajući tako časno mesto među poznatim kolekcijama ove vrste u svetu, proučava poslednjih godina ugledni naš bizantolog, filigranolog i arhivist dr. Vladimir Mošin. Prof. Mošin je godine 1952 izdao jednu knjigu reprodukcija »Ćirilskih spomenika Jugoslavenske akademije«, a godine 1955 izdao je knjigu pod istim natpisom, u kojoj je opisao same rukopise Akademija u svom arhivu ima veliki broj vrlo starih i vrlo važnih tekstova, tako da prof. Mošin ističe, da Akademijina zbirka u naučnom pogledu ne zaostaje ni za jednom zbirkom u svetu. Ti rukopisi vremenski obuhvataju doba od kraja XII veka do naših dana, a teritorijalno se protežu na sve krajeve u kojima je bila jugoslavenska ćirilica. Pored većeg broja religioznih rukopisa ima u zagrebačkoj zbirci i svetovnih rukopisa (rečnika, zakonika, književnih zbornika itd.). Brojni hrvatski, slovenski i ruski naučnici proučavali su pojedine rukopise u te zbirke.

Najznatniji deo ćirilske kolekcije sačinjavaju tri velike zbirke nabavljene prošloga veka: Kukuljevićeva, Mihanovićeva i Verkovićeva.

Mihanovićeva zbirka došla je u posed arhiva Jugoslavenske akademije u isto doba, kada i Kukuljevićeva, tj. na kraju šezdesetih godina (otkupio ju je osnivač Akademije J. J. Štrosmajer). A. Mihanović (1796—1861), autor hrvatske himne »Lijepe naše ...« sakupljao je jugoslavenske rukopise za vreme svoga putovanja kroz Makedoniju u Solun i za vreme svoga boravka u Solunu, gdje je posle Beograda bio austrijski konzul u tom gradu. Ruski slavist Grigorović za svoga putovanja po Balkanu (1844—1846), svratio je kod A. Mihanovića u Solun i razgledao njegovu vrednu zbirku. Prof. Vladimir Mošin, koji je potanko proučio tu zbirku zaključuje prema beleškama, da ti rukopisi potiču iz Lesnovskog ili Pčinjskog manastira kod Kratova, iz Skoplja i Markova manastira blizu njega i iz sv. Gore. U Mihanovićevoj zbirci našli su se rukopisi uglavnom od XIII do XV veka, a među njima bilo je i takvih, kao što je Trnovsko evanđelje, Ilovička krmčija, Aleksandrija, Varlaam i Joasaf i nekoliko prologa iz XIV veka. O Mihanovićevoj je zbirci dao važan prilog dr. V. Mošin u svojoj raspravi »O podrijetlu Mihanovićeve ćirilske zbirke« (Slovo IV. Zagreb, Staroslovenski institut, 1956.)

Posle četvorogodišnjeg neumornog rada dr. A. Mošin i dao je u izdanju Jugoslavenske akademije svoje životno delo »Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije«. Po svom značenju, opsegu i sadržaju, kao i po temeljnoj obradi materije delo će naići na priznanje u međunarodnoj nauci. Da se svetska nauka zanima za rad i rezultate stare jugoslavenske kulture, dokazuju najbolje nova anastatička izdanja starih naših spomenika u različitim kulturnim središtima sveta.

Seminar za slovensku filologiju univerziteta u Gracu izdao je novo izdanje prema originalnom rukopisu »Homilijar iz Mihanovićeve rukopisne zbirke u Zagrebu« (1956, str. 540). Taj spomenik opisuje dr. Mošin i ističe, da je sam rukopis pisan u nekom manastiru u Milutinovo doba u južnim srpskim oblastima. Bio je još dobro čuvan u XV veku. Kasnije se raspao, te je bio ponovo restauriran, kojom je prilikom početak rukopisa bio stavljen pri kraju. Ponovo se raspao: otkinula se gornja daska i miševi su izglodali više od 60 listova. U takvom je stanju došao u ruke Mihanoviću, a onda u Jugoslavensku Akademiju. Mošin i njegovi saradnici, koji su od daljega propadanja spasli celu tu zbirku, dali su rukopis 1950 godine da se poveže u nove korice, prekrivene ostacima stare kože. Mošin ističe, da taj rukopis potiče iz poslednje četvrti XIII veka.

Taj Mihanovićev Homilijar ili kako se još zove »Panagerik« zbornik je prazničkih homilija za mesece mart do augusta, a pripada Raškoj redakciji. On je već u.ao u svetsku slavističku nauku. Pored Hrvata Mihanovića o njemu su pisali: Slovenci F. Miklošič i R. Nahtigal, Čeh V. Vondrák, Rus M. Speranski, Srbin G. Ružičić i Bugarin B. Conev. Rajko Nahtigal je u Raspravama Slovenske akademije izneo opsežnu literaturu u vezi sa sadržajem toga zbornika. Upravo najnovija istraživanja pokazala su izvanredno značenje toga Mihanovićeva Homilijara, koji znanost ubraja među najznačajnije tekstove stare slavenske književne kulture. Jugoslavenska akademija je izdanjem Mošinova, u svakom pogledu magistralnog, dela unela novi svoj prilog u međunarodnu duhovnu riznicu trajnih vrednosti.

(Nastavak sa treće strane)

će pri kraju knjige olakšati njenu upotrebu sinhronističke tablice zbivanja, kao i indeksi imena lica i geografskih termina, koji se nalaze u knjizi. Sve strane ljudskog roda, od prvobitne društvene zajednice u paleolitu, mezolitu i neolitu na svim stranama sveta do vremena stvaranja i razvijanja robovlasničkog društva i njegovih svih formi i istoriskih dostignuća, u Aziji, Africi, Americi, na Mediteranu i ostaloj Južnoj Evropi, prikazane su sve do VI stoleća pre naše ere. Napose je bogat drugi i prvi milenij pre n.e. svojim sadržinama, prikazanima koncizno, a opet dovoljno informativno, mada će poneki stručnjak zaželeti u pojedinoj eposi i šira obaveštenja. Ali, kada bi pisci tih pojedinih delova izašli ususret takvim dezd[illegible]tima, koje oni najbolje razumeju, onda bi Vsjemirnaja Istorija bila ne desetotomovna, nego daleko, daleko veća. Po svemu, izgleda, redaktori su pogodili i u tome pravu meru, što će omogućiti da knjiga prodre daleko dublje, nego da je ona sastavljena od beskrajnog niza monografija.

Našu čitalačku publiku, ali i nauku, univerzitetsku nastavu napose, zadužiće ono izdavačko preduzeće koje će stupiti u vezu sa moskovskim Gospolitizdat (Godudarstvenoe izdateljstvo političeskoj literaturi) i dobiti dozvolu za prevođenje i izdanje dela. Mislim, da pri tome može da bude zadovoljena i materijalna računica. Treba imati hrabrosti i za takav veliki i koristan posao.

Viktor Novak

IZLOG KNJIGA

Miodrag Stojković:

«Cvetovi u dubini»

(Biblioteka NADA, Džepna knjiga 1956)

Miodrag Stojković uistini nije opteretio čitaoca psihoanalitičkom obradom kompleksa savremenog čoveka, kao što se to ponegde može sresti, ali je nasuprot tome skoro isključivo obratio pažnju na svoje „lične" uspomene iz rata, na svoje maglenokrvave doživljaje. On je pokušao (i mora se priznati da je u tome, srazmerno svom talentu, i uspeo) da ostvari atmosferu jednog istoriskog trenutka koji nam je nepoznat ali koji se ubrzano udaljuje, obavijen maglom, dobijajući nove oblike u našem sjećanju i gubili autentičnu i pravu boju. U želji da markira te neobične trenutke pisac nije išao za bizarnošću; on je iz najednostavnijih, svakodnevnih događaja i ličnih doživljaja svodio svoje male filozofske račune, ostvarujući mrežu nemih opomena. Gledajući iz tog ugla, Stojković je sasvim uspeo da ostvari svoju zamisao, ali je drugo pitanje da li je ta prividna hladnoća i kamijevska „nezainteresovanost" u opisu dramatičnih događaja — plod piščevog filozofskog stava ili određena literarne naobrazbe koja mu je služila kao formalni fundament.

Logorski život pun „sitnih" neprijatnosti, život borca i pozadinca i svirepa jeza malog čoveka koji je „po strani" od ratnog vihora, mrtva nada u ostvarenje dalekih porodičnih ciljeva, topline, slobode ljubavi, mučni život bombardovanog grada, ljudi pod ruševinama otsečeni od sveta zauvek, kobne posledice koje su ostale iza ratnog dima, — u tom okviru se iscrpljuju motivska piščeva interesovanja. Stojković, pre svega, insistira na dijalogu; on direktno suprotstavlja glas glasu, pauzu sinkopi, misao — akciji. Ne udubljujući se u pravu psihozu ličnosti, Stojković ostvaruje likove koji djeluju najčešće apstraktno jer su krojeni pod direktnom intervencijom piščevih ideja. Ubedljivošću se ipak izdvajaju dve nevelike priče, „Zalazak sunca u Nizozemskoj" i „Pretstava počinje u osam", u kojima su ljudski odnosi, makar da su u pitanju uzajamni neprijatelji, ubjedljivi i psihološki opravdani. Priča „Tri tena u prostoru"" karakteristična je za pisca s druge strane: sukobi misli i akcije ovde su dobili puniju formu i potrebnu dozu o smišljenosti određene situacije.

Miograd Stojković nesumnjivo poseduje izvesnu stilsku rutinu ali je to ujedno i njegova najslabija tačka. Novinarstvo je ostavilo dubok trag u njegovoj prozi. Zanimljiv feljtonstički stil, preterano dijalogiziranje i šeme po kojima se kreću junaci ove proze, ne daju dovoljno ubedljivu garanciju da će Stojković sigurno zakoračiti u polje prave literature. No, s druge strane, ima znakova koji i to diskretno najavljuju. Dotle se moramo pomiriti sa pojmom naslova biblioteke u kojoj se pojavila ova knjiga.

Sreten Perović

▲

JOSIP KIRIGIN:

»Tišina pod Himalajima«

(»Narodna prosvjeta«, Sarajevo, 1956)

Činjenica je, da naša putopisna proza u poslednje vreme zauzima dosta zavidno mesto u planovima izdavačkih kuća. To u isto vreme pruža i sliku razvitka i uspona ove vrste literature za koju je kod čitalaca odu vek, s pravom, postojalo interesovanje.

»Tišine pod Himalajama« su ona vrsta putopisa za koju bi najbolje odgovarala karakteristika, ako se kaže, da se ona nalazi na granici između novinske reportaže i književnog dela. Pisana zanimljivo i živo, ilustrovana obiljem podataka i brojkama, ova knjiga pruža čitaocu jednu bogatu sliku viđenja Indije. Viđanja te daleke zemlje, novinara koji je proveo u njoj svega mesec dana, prateći pretsednika Tita prilikom njegove posete Indiji, bila su, očigledno, kratka da bi pružila jednu potpunu sliku i zadovoljila sva interesovanja čitalaca. No, i razumljivo je, da za tako kratak period vremena koji je, istina, iskorišćen do maksimuma, Kirigin i nije mogao pružiti bolja obaveštenja od onih koja je u knjizi dao.

Oduševljenje s kojim je autor pisao o Indiji i njenom narodu, neprimetno se prenosi i na čitaoca. Iz svakog poglavlja ovog vešto komponovanog putopisa izbija dah jednog prijateljskog naroda koji se posle viševekovnog ropstva budi i sve više simpatijama osvaja svet igrajući u njemu sve značajniju ulogu. A Kiriginova knjiga o tome baš i najviše priča. Nema u njoj toliko opisa onog već uobičajenog pisanja o Orijentu. Tu je izvanredno zapažano i bez ulepšavanja ili preterivanja data slika svega što je autor »Tišine pod Himalajama« video na svom vremenski kratkom ali doživljajima bogatom putu. Utoliko je ova knjiga čitaocu bliža, a i značajnija.

S. Đ.

▲

Alfons Dode:

»Mališan«

(Bibl. ZLATNA KNJIGA, „Sedma sila", Beograd 1956)

Nije na odmet još u početku naglasiti da ovaj roman velikog francuskog pisca Dodea, iako je namenjen (bar u našem izdanju) deci, može isto toliko biti interesantan i za odraslu publiku. „Mališan" je slika propadanja porodice jednog bogatog industrijalca, koja je pretrpela smrtonosni udarac od francuske revolucije iz 1848, porodice Eiset koju će stalno pratiti nesreća iza nesreće i koja će najzad ostati jedino na Mališana, to veliko dete koje kao da nije sposobno da se održi u sve bržem tempu života oko sebe. Mališan, Danijel Eiset, dete je burnih vremena ali blage, sentimentalne ženske skoro prirode, pun snova o životu na začaranom ostrvu, o životu na koga se može uticati i kojim se može i gospodariti. Ti utopistički snovi nisu jedino nasledstvo iz ranog detinjstva kada su zamukle sirene na očevoj fabrici — odonda ga prate i svakovrsne neprilike — ti snovi o robinzonskom životu pratiće ga do kraja. Nesamostalan, neugledan, bedno odeven, bojažljiv, mek, diskretno radoznao, tužan i skoro uvek izgubljen, Mališan je oličenje određene, romantičarski dezorijentisane mlade generacije propalih veleposednika, generacije koja će kasnije silom prilika morati da pravi bedne kompromise sa zanatlijama i sitnom buržoazijom. Danijel Eiset ne može da se snađe ni u crkvenoj školi, ni kasnije kao vaspitač u koledžu, ni najzad kao pisac stihovane komedije. Budući prirodom predodređen kao poetski antipod toj poslovnoj i nimalo milosrdnoj društvenoj sredini, on je primoran da bira između konačne svoje propasti i skoro kapitulantskog kompromisa. Ostavljajući svoju liru, Danijel se po zakonu nužde privoljeva poslovanom svetu.

Dođe je našab „rešenje" u kapituliranju jedne slobodom nadahnute prirode, u bolnom reduciranju velikih snova i iluzija, u „konačnom" opredeljenju za malograđansku porodičnu idilu. No i pored toga, ova knjiga daje zanimljiv presek društvenih odnosa jednog burnog vremena francuske istorije.

S. P.

▲

Aleksa Mikić:

»Pjesma na Konjuhu«

(„Svjetlost", Sarajevo, 1956)

Opet jedan od boljih dečjih romana koji su nam, u poslednje vreme, prošli kroz ruke. Za razliku od Alečkovićeve, čiji je roman skup iskidanih priča, Mikić je svoje delo pisao po uho, danim i dobro izučenim zahtevima romana. Veliko vreme u kome se odvijala dvostruka borba borba protiv okupatora i borba za nove odnose među ljudima tražilo je: da svi, listom i srcem, budu nosioci njegovog ognja. I deca. U analima istorije NOB-a zabeleženo je nicanje i delanje desetina pionirskih odreda. U njima su mala deca, osnovci i mali gimnazijalci, radili, skromnim svojim snagama, za veliku stvar preporoda i slobode. Rano proozbiljeni, ti dečaci i devojčice, prevremeno užljebljeni u ležaje sudbinskih točkova istorije, su činili podvige koji još uvek čekaju umetničku obradu. Polazeći od jedne takve zaista postojeće dečje „vojne" formacije, od Birčanske pionirske divizije, Mikić je napisao dobar, dinamičan roman, živahan i prodoran, roman lakog poigravanja sa materijom pisan veštom rukom. To je knjiga bez ijedne izlišne stranice, ali i bez novatorskih pretenzija u svom pogledu. Mestimično nam se učini da smo takav metod prilaženja i kreiranja opazili već jednom kod solidnijih dela novije sovjetske literature za omladinu, koja govori o ratu. Ipak je to samo jedan od utisaka, pošto je Mikićeva knjiga, nema govora, sva u ovom klimatu, sva u danima i godinama kad je, u Bosni, plamsao samo naš partizanski rat. Likovi prerano sazrelih dečaka i devojčica dati su, na ubedljiv način, njihovi podvizi opisani sa smislom za događaj i dozvoljenu meru ironije, bolje rečeno humora, njihova borba, njihovo postojanje propraćeni poetskim brojem koje, tu i tamo, dobija u muzici od prave epopeje.

Ilustracije Hamida Lukovca navode na šira razmišljanja o olako shvaćenom zadatku, koji se tako često zapaža kod mnogih knjiga. Nije reč o talentu i netalentu majstora, reč je o brzom, na brzu ruku prebrinutom poslu, koji je ovde više ono „živ mi Todor da se čini govor", a manje, ili nimalo, pomoć likovnog umetnika angažmanom svih svojih mogućnosti koje ulaže pri ostvarivanju „ozbiljnih slika".

M. D.

▲

FISTEL DE KULANŽ:

»Antička država«

(»Prosveta«, Beograd, 1956)

»Antička država« Fistela de Kulanža, koja je napisana skoro pre sto godina — 1864 g., spada u red klasičnih dela istorisko-pravne literature. Fistel de Kulanž (1830-1889) napisao je ovu studiju sa savešću naučnika i s[illegible] čoveka koji želi da naučne ideje i proučavanja prodru u što širi krug čitalačke publike. Veliki broj izdanja ove knjige potvrdio je da je autor, u svojim željama, imao pravo. Inače, na našem jeziku knjiga se pojavljuje po drugi put, — prvo izdanje je izašlo 1895 god.

Vremenski razmak od jednog stoleća nije umanjio vrednost »Antičke države«. Pisana sa osećanjem za značajne istoriske pojave i potkrepljena mnoštvom naučno proverenih činjenica, »Antička država« može i danas biti vrlo zanimljiva, kako za naučne radnike, tako isto i za svakog onog ko želi da se upozna sa istoriskim razvitkom države i prava.

Fistel de Kulanž pokušao je da prikaže postanak i razvitak države u antičkoj Grčkoj i Rimu. Svoja izlaganja ograničio je na period između prestanka postojanja prvobitne zajednice i pojave hrišćanstva. Pošto je raspolagao sa izvanrednom sposobnošću za istorisko-misaonu sintezu, Fistel de Kulanž je uspeo da vrlo plastično i precizno dočara duh i atmosferu jednog istoriskog razdoblja. Njegova je velika zasluga u tome što je istoriskim činjenicama prišao sa namerom da odstrani svaki savremeni subjektivni odnos prema prošlosti, te da događaje i zbivanja antičkog sveta iznese u punom svetlu »istoriske perspektive«. Autor nije prenosio shvatanja svoga vremena u svet antičke Grčke i Rima. Njegova knjiga, na uzbudljiv način, govori o jednom specifičnom mentalitetu, ideologiji i običajima. Čitaocu pričinjava veliko zadovoljstvo da na autentičan način doživi biće i misao ove istoriske epohe.

Međutim, želeći da što objektivnije objasni prošlost, Fistel de Kulanž je izgubio iz vida istoriski kontinuitet društvenog razvitka. On nije prikazao prave uzroke postanka i propadanja antičke države. Za njega je religija osnovni pokretač i uzrok svih pojava antičkog društva. Kroz čitavu knjigu analizira odnos religije prema porodici, fratriji, gradu, državi, zakonima itd. Religija je svemoćni i jedini večiti princip antičkog sveta.

Iako je osnovna postavka Fistel de Kulanža pogrešna, on nam, ipak, pruža obilje materijala o verovanjima starih Grka i Rimljana. Naročito su interesantne činjenice koje iznosi o porodičnoj religiji. Uostalom, celokupna analiza porodičnog života je veoma zanimljiva. Au-

čin, traži osnovu na kojoj će se docnije izgraditi država. On zanemaruje ekonomske odnose i razvitak proizvodnih snaga, mada govori o borbi klasa u Rimu.

Posebnu pažnju Fistel de Kulanž posvećuje plebsu. Sasvim tačno primećuje da se u njemu nalazila osnovna pokretačka snaga Rima.

Dosta se govori i o privatnoj svojini, ali se ona tretira kao proizvod religije.

»Antička država« je pisana lako, pregledno i jasno. Čita se bez napora, — upravo celo vreme drži budno napetu čitaočevu pažnju. U svakom slučaju, »Antička država« može biti, bez obzira na mnoge nedostatke i zastarelosti, vrlo prijatna i korisna lektira.

Odličan predgovor knjizi je napisao Dr Radomir Lukić.

Predrag S. Perović

▲

JURE GALIĆ:

»Nepokoreno selo«

(»Svjetlost«, Sarajevo, 1956)

Galić je jedan isečak revolucionarne epopeje naslikao na platnu objektivne hronike, kroz koju se provlači nit ličnih memoara. Ispod površine hronike oseća se kako zri i raste prava tragedija, kako ključa jedna duboka problematika. Ali, veoma su retke stranice, gde ona — svojom sopstvenom moći a ne snagom piščevog zahvata — izbacuje poneki mali ključ na površinu. Piscu nije pošlo za rukom da iz povesti jednog vremena izvuče neku filozofiju ili poeziju ljudskog trajanja. Izgleda da on to nije ni nameravao, ali je ipak, možda i nehotice, pokušavao da romansira svoju hroniku. U celini, međutim, ovi romansijerski pokušaji više su minus nego plus Galićeve knjige. Oni kvare piščev čist, svež vukovski jezik, adekvatan opisanom zbivanju, i istovetan sa govorom hercegovačkih seljaka o kojima hronika priča. Oni ga ponegde »ulepšavaju« uopštenim političkim rečnikom i stilom »pripovedaka iz seoskog života«. Ipak, stvarni epos — ukoliko je uhvaćen ovom hronikom — ozarava i prožima čitaoca izvesnim kolektivnim patosom, koji je, i danas, dobrodošao kao jedna živa i ljudska potencija. Napokon, ova istorija »nepokorenog sela« deluje kao otkucaj časovnika, koji opominje da je već vreme da dobijemo i kvalitetnu hroniku nekog »nepokorenog grada«, ili predgrada.

R. T.

DNEVNIK

Bauk za izdavače

POSTOJI nešto što smo mi, po staroj navici da dižemo ruke pred stvarima za koje mislimo da je nemoguće boriti se sa njima, primili kao činjenicu, nepobitnu i neizmenljivu. To je — da se domaća književnost ne čita. Takvo mišljenje imaju izdavači i, iz izvesnih razloga o kojima mislim da ovde govorim, činjenice im ga potvrđuju. Ali, što je najgore, takvo mišljenje imaju i pisci i oni su savršeno zadovoljni time (bar jedan dobar deo njih) što će njihove knjige pročitati stotinu ili dve ljudi »do kojih je njima stalo«. To je vrlo loša predrasuda, ko zna kako i odakle stečena i naučena, ali je vrlo rasprostranjeno mišljenje da je »biti čitan« sinonim za »biti loš pisac«. Remark je, na primer, »čitan« i slab pisac, ali je Grehem Grin skoro ništa manje čitan, što mu nimalo ne smeta da bude vrlo dobar pisac. Dobar deo naših pisaca, nažalost, vidi Remarka, ali ne vidi Grina.

Domaće pisce niko ne čita, kažu izdavači, oni nam uvek donose deficite. Domaća književnost mora da bude subvencionisana.

Sve što se napiše, kažu pisci, pada kao u bunar. Mi znamo da nas ni stotinu ljudi neće pročitati.

To su činjenice. Ali je teškoća u tome što se one unapred uzimaju kao činjenice.

Nijedan izdavač ne voli domaću književnost, oni

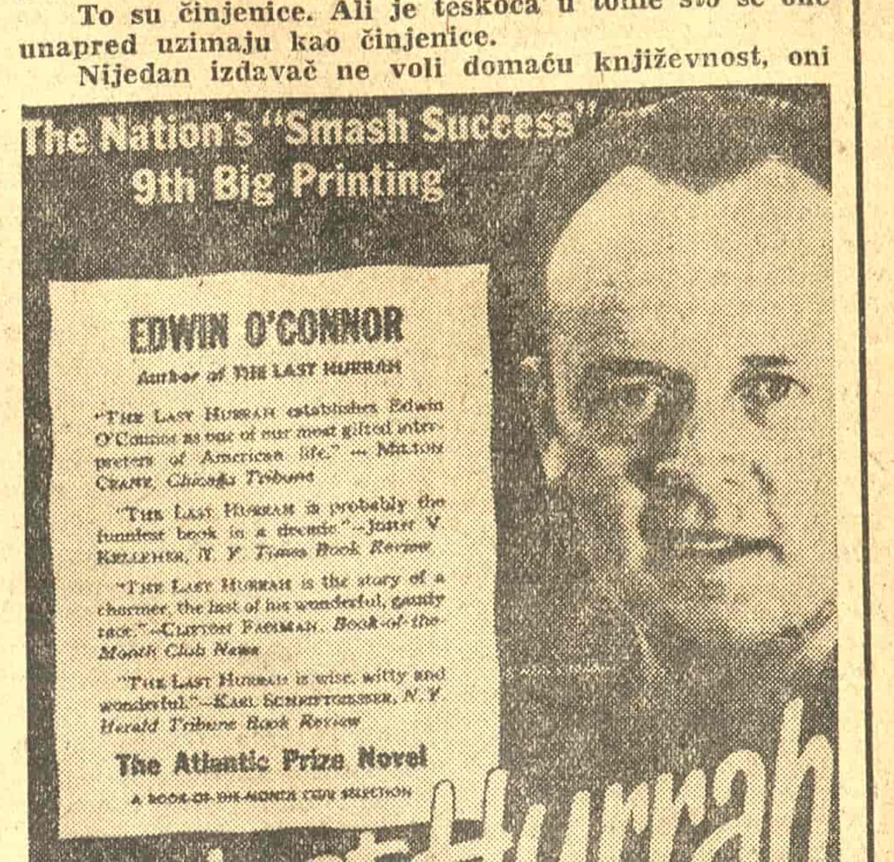

Jedna američka reklama za knjigu

je primaju kao obavezu koju moraju da ispune. Oni kažu: naši magacini puni su domaćih knjiga koje se ne prodaju. Magacini su puni, jer se knjige ne prodaju. Međutim, slučaj je upravo obrnut: knjige se ne prodaju, jer su magacini puni.

Svaki trgovac potvrdiće vam očiglednu istinu: da bi se neka roba prodavala treba je kupcu nametnuti. Mi imamo jednu strogu etičku predrasudu — da knjiga nije roba. Dobro je što tako misle pisci. Ali je loše i za pisca i za izdavača kada tako počnu da misle i izdavači. Knjiga je roba kao i svaka druga — to pokazuje činjenica da se ona prodaje. Za pet stotina dinara vi možete da kupite jednu knjigu ili dva kilograma mesa. Izdavač mora da vas ubedi da treba da kupite samo kilogram mesa i sledećeg dana opet samo jedan kilogram da bi mogli da kupite jednu knjigu. Kad knjiga ne bi bila roba postojala bi samo luksuzna izdanja namenjena bibliofilima i onima do kojih je piscu »stalo«. Izdate li jednu knjigu u pet hiljada primeraka, ona postaje roba kao što su roba bicikli ili pasta za zube. Mi tvrdimo da u socijalizmu knjiga ne sme da postane roba, ali onda skačemo sami sebi u usta žaleći se na ogromne subvencije koje domaća književnost bukvalno »proguta«, i izdajemo literaturu najniže vrste da bi na neki način pokrili troškove. Ako je nešto protivno socijalizmu, onda je protivno to. Postoji i za to izgovor: čitaoci više vole da čitaju »Pesmu mrtvim ljubavnicima« nego Vladana Desnicu. Ali čitaoci se neće navići na Desnicu dok god im on ne bude naturen kao što im se natura ta »Pesma mrtvim ljubavnicima«.

Svakoga dana u pola pet posle podne slušamo preko radija da su bicikli fabrike »Partizan« najbolji, najotporniji, najizdržljiviji. Zašto jednoga dana ne bismo čuli da je roman, recimo Radomira Konstantinovića, najbolji — ne, ne mora najbolji, ne mora uopšte »naj«, ali na primer »retko dostignuće«, i tako dalje?

Svake subote uveče čitamo preko cele stranice nedeljnog NIN-a da treba kupovati proizvode fabrike, recimo »Centrotekstil« ili »Trgoprom«. Zašto jedne subote ne bi preko te iste cele stranice čitali da treba čitati knjigu eseja Dušana Matića?

Naša izdavačka preduzeća reklamiraju svoje knjige: stidljivo, na šesnaestini strane otštampan je najsitnijim slogom spisak njihovih najnovijih izdanja.

Naša preduzeća imaju svoje kataloge — oni su lepo opremljeni i znalački izrađeni. Ali ti katalozi stoje kao ukras u kancelarijama preduzeća. Oni se ne šalju čak ni piscima. Izgleda kao da je izdavač sve svoje ambicije zadovoljio time što ih je izdao.

U svakoj engleskoj knjizi naći ćete dopisnu kartu adresovanu na izdavača (poštarina plaćena). Treba samo da stavite svoje ime na nju i da je bacite u poštansko sanduče, i oni će vam slati sve svoje kataloge.

I još nešto. Naši izdavači zaboravljaju jednu stvar: da većina čitalaca ne pregleda kataloge. Oni rade nešto mnogo prostije: Pregledaju izloge. Ovde sam došao do onoga sa čime sam počeo: knjige se ne prodaju jer su magacini puni — čitaoci ne idu ni u magacine. Njima je dovoljno ono što vide u izlozima. Ja sam duboko uveren da kada bi sada naši izlozi bili preplavljeni »Aninom balskom haljinom«, kada bi se o njoj govorilo svakoga dana preko radija u pola pet, kada bi ona bila oglašavana preko pola stranice u svim našim listovima, uporno, iz dana u dan, da bi se ona kupovala.

Jedna od grana moderne psihologije zove se: psihologija reklame. Ona može da nas nauči jednoj vrlo važnoj i vrlo prostoj stvari — da čitaocu treba knjigu bukvalno »gurnuti pod nos«. Naši izdavači neće ni da mu je stave pred oči.

Jovan Hristić

Sterijina izložba

Pozorišni muzej u Beogradu u saradnji sa Gradskim muzejom iz Vršca, Vojvođanskim muzejom u Novom Sadu, Srpskim narodnim pozorištem iz Novog Sada, Beogradskim dramskim pozorištem i dr, organizovao je izložbu posvećenu Jovanu Steriji Popoviću povodom 100-godišnjice smrti i 150-godišnjice rođenja ovog našeg velikog dramskog pisca. Izložba je otvorena u subotu 22.IX.1956 godine u Beogradu (u Kabinetu za vanarmisko vojno vaspitanje, Terazije, 5), a otvorio ju je pozdravom rečju upravnik Jugoslovenskog dramskog pozorišta Velibor Gligorić.

Izložba je podeljena na dva dela. U prvom delu prikazan je hronološki život i rad Sterije bogato ilustrovan dokumentima, originalnim izdanjima i kopijama njegovih dela i faksimilima. Prikazan je literarni razvitak Sterijin, počev od njegovih istoriskih romana u stilu Milovana Vidakovića, preko njegovih prvih komedija (Laža i paralaža i dr.) do njegove poslednje i jetke satire na lažno rodoljublje (»Rodoljubci«) i rezigniranih stihova u »Davorijama«.

Tu su i prva pozorišta u kojima su prikazivana Sterijina pozorišna dela, Teatar na đumruku, gde je Sterija dominirao scenom, zatim Leteće diletantsko pozorište, koje je prvo prikazivalo Steriju u Zagrebu.

Prikazan je Sterija kao kulturni i prosvetni radnik, pisac prvih udžbenika, autor prvih zakona iz prosvete, profesor Liceja, jedan od osnivača Srpske akademije nauka-Društva srpske slovesnosti-višestruki pionir na poljima srpske nacionalne kulture.

Izložbu vrlo skladno dopunjuju potreti Sterijinih savremenika (Vuka i dr.) i gravire Beograda iz tog vremena.

Legende dovoljno kratke da bi ono što je potrebno rekle o Steriji, a da ne bi dugo zadržavale i zamarale gledaoce.

U drugom delu izložbe dat je mali isečak iz repertoara naših pozorišta, gde se vidi neprekidna i živa veza između Sterije i naših pozorišta. Tu su izloženi pozorišni programi-plakati mnogih naših pozorišta, kako iz naših kulturnih centara (Beograda, Zagreba, Novog Sada, Ljubljane) tako i iz unutrašnjosti gde se vidi da Sterija intenzivno živi na našoj sceni preko sto godina. Tu su i fotografski snimci najboljih kreatora pojedinih Sterijinih lica (P. Dobrinović kao Kir Janja i drugi).

Izložbu je znalački postavio kustos Pozorišnog muzeja Siniša Janjić koji je materijal i prostor kojim je raspolagao ekonomično i s merom iskoristio.

Plakat Z. Džumhura vrlo inventivno izrađen, komponujući naslove i citate iz dela sa pojedinim scenama i dekorom.

Izložba je izazvala veliki interes kod beogradske publike što se vidi iz velikog broja posetilaca.

U ovoj jubilarnoj Sterijinoj godini izložba bi trebalo da obiđe i druge naše kulturne centre.

Reka i drum

Tri dana su osluškivali sopstvene reči. Četvrtog su počeli da prevrću džepove. Tražili su opuške.

Ali, oni su bili strasni pušači. Za sobom nisu ostavljali opuške. Sem toga: tri dana nije malo trajanja. Mnogo kad nema reči.

Ipak su nastavili da traže. Saginjali su se pod police, pod sto, pod krevet. Zavirili su stidljivo i utavali jedno drugom izvesnost odlaženja. Jedan brod je jauknuo. Odazvali su se ćutnjom neizbrojani probelo krilo žene s kožom od gipsa. Ali su miševi pojeli i opuške.

Prevrnuli su potom sebe. Ni tamo nije bilo opušaka.

Prisetili su se da su imali svaki svoju pepeljaru, on s jedne, ona s druge strane kreveta. Pogledali su: u pepeljarama su ćutale tri noći pepela.

Više se nisu dosećali šta bi mogli još da prevrnu. Zato su otvorili prvi prozor: Reka i Drum su došapzori grada.

Sad zaista nisu znali kako će se vratiti sebi. Bilo je očigledno: četvrt časa mosta više nikad neće biti dovoljno za povratak. Ali, umesto da u to poveruju, ponovo su prevrnuli pepeljare, jednu pa drugu. Morali su da zaključe:

Noćni leptir je poneo sav pepeo na svojim izbuljenim krilima. Jer, ni špiritus nije učinio svoje: noćni leptir je imao miliona života. U svakom zglavku po jedan; još jedan posle smrti. U znak počasti toj neobičnoj vrlini svog prošlonoćnog gosta unapred su prećutali tri dana sebe. To su znali samo Drum i Reka. Zato su se i prišunjali pod same prozore zelenog zida. Da bi bolje čuli njihovo ćutanje.

Ipak će morati da odu, rekoše najzad sebi. Nažalost, niko nije primetio da su stidljivim mahom dlanova hteli da zaustave Crvenog konjanika. Nije im preostalo ništa drugo. Pogledali su još jednom na časovnik bez brojčanika: jutro je već bilo umorno. Uzeli su ga podruku i bez imalo srždbe okrenuli leđa jablanovima.

Reka i Drum se nisu začudili. Samo su tiho, sasvim tiho i pomalo beznadežno domahivali neizbrojanim prozorima grada, koji se, ravnodušan, sunčao na drugoj obali ne tražeći u svemu smisao.

Blaženka Steić

Efemernost novinarstva?

VEROVANJA o efemernosti novinarstva, novinarskih tekstova, o njihovoj vrednosti koja se ne proteže duže od jednog dana, upravo onog u kojem su nastali, posledica su, verovatno, jednog načina mišljenja koji je odavno prestao da ima svoj smisao. Izvesno je da ne bismo bili daleko od istine ako pretpostavimo da koreni takvog tumačenja stvari vode poreklo iz jednog vremena, koje od novinarstva nije zahtevalo da na prvom mestu bude dokumenat vremena, zbivanja i događaja u određenim razdobljima, ili određenim časovima.

Revizija takvog tretiranja, naročito pojedinih oblasti novinarstva, kakvi mogu biti reportaža ili politički izveštaj, ne samo da bi imala vrednu svrhu, već bi bila i nasušno potrebna. U svetu, sve je manja distanca koja deli novinarstvo od literature angažovane u svetskim zbivanjima (Morijak je možda najveći novinar današnjice). Zato se skoro apsurdu bliži pomisao da bi nešto što sve više postaje svedočanstvo o našem dobu čoveku koji u njemu živi, moglo imati vrednost prolaznu, ako ne za svet budućnosti, onda sigurno za nas same. Niko dobronameran, naravno, neće posumnjati da pominjanje nedovoljnosti dosadašnjeg kriterijuma na izvesne oblasti novinarstva sadrži prikriveni pledvaje neku stepenicu više no što one za njihovo postavljanje na stvarno mogu zaslužiti. Očigledno je, da nas je čitav dosadašnji tok vremena, razvitak života, doveo do mogućnosti da kao sasvim sazrelo to pitanje postavimo.

Jer, šta se može više tražiti od novinarstva do da bude ogledalo trenutka? Be[illegible]anje, ta krilatica imala je i ranije svoju težinu, samo što su se okolnosti na koje se ona danas odnosi izmenile. Nikad svet nije bio pun toliko eksplozivnih, živih i nezaboravnih trenutaka; sva naša bliža istorija istkana je od njih. Ne samo što bismo želeli da u sebi sačuvamo njegove tragične odjeke, poreklo zabluda ili pretpostavke koje su se ispunile kao da su bila proročanstva; potsećajući se na ono što je pripadalo prošlosti doživeli bismo možda ponovo stare gorčine, nekadašnje rane ponovo bi zapekle.

Ali, put činjenica jasan je i određen: smemo li ikada zaboraviti ono što se dešavalo nekad samo zato što je ljudskoj prirodi tako malo svojstveno da se seća pretrpljenog zla? Najzad, postoji još jedno lice prošlosti: onaj njen deo koji nije iskovan iz tegoba, muka i stradanja. Radosti koje smo preživeli pokušavamo da vratimo sećanju; no, novi događaji koji prestižu jedni druge, ne dozvoljavaju da se emocija isuviše rasipa na razne strane.

Korisno je, međutim, osvežiti sećanje. A, postoji li za to bolji put od novinarskih tekstova, kao najsuštinijskijih dokumenata vremena? Oni uvek čuvaju sveži dah neposrednosti, čak i ako su izgubili prvobitnu preciznost; njihov trajni posed su autentična boja i miris događaja koje ništa ne može naknaditi. Pa, čak i kada bi se otsranile sve one u suštini patetične reči: svedočanstva prošlosti, čari autentičnosti, preostaje još uvek dovoljan broj motiva koji bi mogli navesti na tvrđenje da vrednost izvesnih novinarskih tekstova nikako nije prolazna...

Ako se ovo sada ipak pretvara u neku vrstu pledoajea, onda je to posledica činjenica koje smo u opasnosti da zaboravimo, ali kojih je jako važno da se sećamo, kao i normalnog toka stvari koji je doneo novo raspoloženje u gledanju na stvari o kojima je bila reč. Ali, istovremeno, kako ovo nisu redovi čoveka koji daje prednost svojoj fantaziji nad svojom memorijom, ova će se prilika, sasvim razumljivo, iskoristiti za davanje izvesnih sugestija — sa stanovišta koje može jednom dati dalekosežne rezultate.

Svakako je potrebno, a u svakom slučaju ne bi bilo nekorisno, skupiti tekstove naših najistaknutijih novinara raznih generacija, onih ispod čijeg su pera izašle stvari čija vrednost, zanimljivost takođe, nikako nisu bili samo trenutni. Takva vrsta knjiga, množinom predmeta o kojima govore, obiljem podataka koje bi mogle pružiti, svojim pretstavljanjem ljudi, događaja, doživljaja, zemalja i naroda, lica ovog našeg sveta — jasno je, mogle bi postati nezamenljive. Tim pre što napisi izvesnog broja naših novinara (Bogdana Pešića, Dušana Timotijevića, Predraga Milojevića, Miroslava Radojčića, Miroslava Vitorovića, Leona Daviča, Đorđa Radenkovića, Živka Milića, Slobodana Glumca i još nekolicine) poseduju vrednosti koje daleko nadmašuju njihovu osnovnu dokumentarizovane i interpretirane stvarnosti.

Pretpostavka da bi to imalo i svoj cilj i svoj smisao više je nego opravdana; najzad, činjenice su tu, a one same sobom mnogo mogu reći.

Žika Bogdanović

Novo u pariskim pozorištima

NA pretstojeću pozorišnu sezonu u Parizu najavljena su brojna i zanimljiva ostvarenja najpoznatijih francuskih dramskih autora.

U atmosferi nervoze, koja se ponavlja svake godine posle letnjeg odmora, dok se užurbano vrše poslednje pripreme za generalne probe, postavlja se staro pitanje: šta će dati renomirani dramski autori u novoj sezoni?

U pozorištu Antoan" priprema se „Senka" Žiliena Grina. To je tragedija, koju je Grin napisao pre godinu dana i koju bi radije nazvao samo piesom.

Radnja se razvija u Liverpulu 1888. Jednog čoveka okolina sumnjiči da je iz ljubomore ubio svoju prvu ženu. On živi prividno srećan do dana kada mu prijatelj, uz čije je saučesništvo ubio ženu, poverava da mu je ona ustvari bila verna. Od tada živi zatočen u senci jedne žene koje je voleo. Okončava samoubistvom, a jedino njegovoj drugoj ženi ostaje da ponese težinu senke.

„Zbilja se ne sećam kako stvaram svoje ličnosti — kaže Grin. Pre razmišljanja o komadu postoji neka vrsta „prerazmišljanja", više ili manje svesnog, za koje vreme moje ličnosti počinju da žive kao izvan mene da se zatim nametnu u okviru intrige."

Dok Monterlan priprema svoju »Brozelindu«, a Anuj odbija da ma šta kaže o svojoj novoj drami, od Andre Rusena — čija se „Luda ljubav" s uspehom daje u pozorištu Madlen — očekuje se „Lepi Antonio". Naziv komedije nije ponajbolji, biće izmenjen u „La mama", a igraće se u pozorištu Madlen tek početkom februara. To nije ni crna, ni satirična, ni psihološka komedija kao ostale, već sasvim jednostavno: komedija. Okvir mediteranski... Jedan lep mladi čovek se ženi, a okolnosti ga sprečavaju da ispunjava bračne dužnosti. Ništa naročito! — kaže autor.

Kami se pojavljuje u pozorištu Matiren, ali ne kao autor nove drame, već kao adaptator V. Foknera i reditelj.

„Rekvijem za jednu duvnu" nije bio u početku pozorišni komad, već roman u dijalozima. Kami ga odabrao za adaptaciju zbog dramske jačine, zbog toga što se u njemu postupno otkriva jedna tajna, a tragično iščekivanje stalno održava. Tajna je ubistvo jedne bebe. Zavesa se diže prilikom osude na smrt Nansi Manigoe, kojoj je Templ Dreik (junakinja „Svetilišta") poverila svoju decu.

Zašto je Nansi ubila bebu koja joj je izgledala toliko privržena?

Ličnosti Foknerove su savremene — objašnjava Kami — ali zato nisu ništa manje u sukobu sa tragičnom sudbinom nego Elektra ili Orest. Konflikt koji ih suprotstavlja sudbini, može se rešiti samo prihvatanjem takve sudbine.

Nansi Manigoe je zatočena u čudnom verničkom svetu Foknerovom i sudbina ove duvne opredeljena je njenom prirodom, prostitutke i zločinke. Njeno iskupljenje može se izvesti samo po cenu da se Templ Dreik prikloni svojoj sudbini.

„Rekvijem" je za mene jedna od retkih modernih tragedija, izjavio je Kami, jer je Fokner u njoj rešio bitni problem izražavanja. Jezik je u njoj dovoljno uprošćen da bismo ga prihvatili kao naš i dovoljno uzvišen da bi dosegnuo do tragičnog". — Upravo taj način izražavanja pokušao je Kami da uspostavi u svojoj adaptaciji sa kojom izlazi pred publiku krajem septembra.

„Šta sam hteo da napravim, nipošto nije važno! Jedino vrede rezultati! Komično? Dramatično? To je stvar glumaca." Salakru je na taj način preneo razgovor o svom „Ogledalu", međutim, reditelj Anri Rolan je oduševljen. Radi se o jednom paru, koji pruža iluziju savršenog braka. Ali, malo po malo sve se otkriva... Pre nekih dvadesetak godina ona je imala ljubavnika ne prestajući da voli svoga muža. On je to doznao i od tada čim susretne neki par veoma vezan kao njihov ne zaustavlja se dok ne osvoji ženu. U toj vezi bez ljubavi, na tom licu žene koja vara muža koga voli, on traži lice svoje sopstvene žene od pre dvadeset godina. Otuda naziv dela. U tom lovu na otsjaj, on nalazi samo očajanje i patnju do dana kada se jedna njegova ljubavnica ubija — ne iz ljubavi za njim — već da bi uštedela svom mužu patnju i poniženje ako bi doznao. Tek posle smrti ove žene junak „Ogledala" naći će pravo lice ljubavi.

Salakru će besumnje biti najviše igran ove godine, jer će se uskoro prikazati još dve njegove stvari: „Odviše časna žena" i „Zemlja je okrugla".

ESEJISTIKA

Prevladani prostori

Čitajući Sent-EGZIPERIJA

Sent — Egziperi

ČITANJE ove knjige zahteva umnogome gubljenje iskustava stečenih čitanjem ostalih knjiga, iskustava koja u ovoj prilici ne umeju drukčije da se prikažu no kao niz iznenađujućih predrasuda. Znanja, koja su i bez naše prave želje bila taložena u nama tokom mučnog proticanja vremena, ovde je moguće upotrebiti samo u cilju izazivanja nekih asocijacija po suprotnosti, pri čemu će kamen imati imena zvezda a ono, što smo bili navikli da smatramo vizijom, činiće tek dno jedne nove vrste okeana na koje je moguće nasukati se. Zato je potrebno izvesno prilagođavanje kao što je potrebno prilagođavanje klimi u nekom nama nepoznatom kraju sveta.

Ovaj pilot ovladao je predelima u koje neki od nas sa zemlje nismo ni smeli da verujemo, iskovao je prijateljstvo sa drugim planetama a zvezde su mu služile kao putokazi. Zato je u svakom trenutku bio u stanju da nas iznenadi. Dok smo udobno zavaljeni u nepokretnost kakve naslonjače lenjo okretali listove ove čudesne knjige, on je s krajnjom štedljivošću bio u stanju da nam saopšti kako se upravo u tom času pod njegovim krilima nalazi večnost. U časovima što su na našoj strani bili ispunjeni tek možda kojim odlutalim pogledom do ivica tavanice ili linija, koje su uokviravale prozore (tako dobro zaštićene od spoljnih utisaka), ovaj pisac govorio nam je o svom usmeravanju prema planeti Merkur. A kada bi od neke vrste nervoznog ushićenja (pri pomisli da barem jedan od pravih posmatrača ovladava mestima toliko nedostižnim), pogled nam pao na šare ćilima ili kakve druge arabeske na podu, čuli bismo kako se gospodin de Egziperi upravo zabavlja pronalaženjem komada meteora palih na jedan peščani plato, gde ljudska noga još nije stigla da pokaže svoje nesigurnosti. Ovo prijateljstvo sa mestima toliko nevinim pred očima čoveka, ulazi polako u piščevu krv i on prestaje da ga bude svestan kao što mi prestajemo da budemo svesni svoga srca. Pri svemu tome on će umeti da sačuva svoje dobre misli za one, koji su ostali na goloj kori ove planete a povratak njima, pokušaj da se dopre jedan drugome smatraće jednim od svojih osnovnih zanimanja. Lepota njegove misije sastojala se u nemogućnosti da se zadovolji ostajanjem među zvezdama. Sreća je kravila njegove grudi pri ovim izuzetnim prizorima ali je silaženje na zemlju bilo praćeno osećanjem izlaženja iz nekog suviše bogatog muzeja, u kome se ipak ne može nastaniti i iz koga se pri svem tom mora vratiti kući. Tako je on i pored svojih neverovatnih nebeskih svetionika ostajao podanik ovog sveta a škrte svetlosti kakvog sela više bi ga uzbudile no dijamantsko zračenje Marsovo.

Ali naše čuđenje time se ne završava. Upravo savladavajući iznenađenje što imamo posla s jednim pravim znalcem vazduha u kome dišemo a već se nalazimo pred poznanstvom sa nekim ko ima namere daleko dublje. Sudaramo se tako sa nekim, ko i kraj svoje opijenosti predelima koje osvaja ume da u lakim predasima vedrine ili ispravnog kursa, razmišlja o izvesnim stvarima. I čujemo onda kako nam saopštava istinu o svom avionu koji i pored toga što nesumnjivo pretstavlja mašinu čini kakvu samo spravu za analizu! Ovde upravo nailazimo na nekoga ko je seo u avion da bi savladao izvestan prostor a koji je pre svega ovladao prostorima čovekove duše. On je, uzdignut među oblake ili pogibeljne grebene kakve planine, u nesigurnom vazduhu noći ili pri pretećem škripanju u svojoj mašini umeo da otkrije predele sasvim nove u svome srcu, upravo onako, kako se pred očima alpinista što su se uspeli na kakav vrh otkrivaju nepoznate krajine u okolini.

Pa kada se u tesnoći ovih odaja nekakav čovek neprestano muči da što potpunije osvoji predeo u kome ima da živi, ako pri tom mora da se služi obmanjivanjem da bi pravu suštinu, dušu mesta oko sebe na prevaru oteo i njima najpotpunije zagospodario, koliko mu se (pri otvaranju ove knjige) svi ti njegovi pokušaji čine slabašnim i nedopustivo lažnim pred činjenicom ogromnih mogućnosti što se otvaraju sedanjem u avion. Bivalo je i biva da su ljudi podeljeni na one, koji lete i one, koji na zemlji razmišljaju o daljinama. De Egziperi umeo je da ujedini ove osobine. On je umeo da kao Mermoz uništava prostore (a k a d a b i s e v r a t i o, b i l o j e t o s a m o z a t o d a b i o p e t o t p u t o v a o), ali jedan Mermoz koji ne zaboravlja na stil. Znao je da izbegava vrhove iznadnih planina kao Gijome, ali i da prevrće u glavi neku reč dok ova ne zazvuči kako treba, poput Paskala. I da u srcu pustinje, otsečen od ostalih žitelja ove planete bude u stanju da oseti kako je ispunjen snovima.

Ako sam do sada nekom vrstom nesvesnog odabiranja izbegavao da upoznam lice ovog pisca, prelazeći na drugu stranu ulice pri pomisli da se na određenom mestu nalaze fotografije vezane za njegovo ime ili birajući samo one njegove knjige, koje su tokom vremena uspele da izgube zaštitne omote s njegovom pilotskom kapom, činio sam to možda da bi sačuvao njegovu celovitost. Jer šta je u stvari on bio? Pesnik, poštanski službenik ili dobri duh? Ili neko, ko je uzevši daljine pod svoje, počeo da ih oglašuje svetom. Na suprot jednoj ženi, koja ga je predano očekivala u malim prostorima nekog stana i koja nije ni morala da veruje u postojanje ostalih svetova, gradova i mora, on je o izvesnoj livadi u srcu Španije, jednom od prevoja na Kordiljerima ili nekom oblačnom masivu, spremnom da se obrazuje bilo gde, mislio s pouzdanošću, kojom mi mislimo o kakvom predmetu na našem stolu, beleški u nekoj knjizi ili perorezu u džepu. Pravo prijateljstvo njegovo s ovom planetom zato nije bilo u stanju da se završi izostajanjem povratka iza jednog noćnog leta, kao što pravo prijateljstvo sa ovom knjigom nije u stanju da se završi njenim uzbudljivim dočitavanjem.

21 septembar 1956

Bora ĆOSIĆ

Zidna freska na Islandu

Zvono vremena

Ležiš u svemiru koji ti huji nad glavom
Zvono Vremena se kao opomena javlja
Neuhvatljivi zvuče, gubiš se u nespokoju
Za onom poslednjom nadom za onim poslednjim zovom

Što tinja u pepelu
Svih divnih razorenja
Pepelu uspomena pepelu zaborava
Pepelu rastućeg i bolnog iščeznuća
Koje se neumitno javlja

Neuhvatljiva olujo, zriš u zenitu
Raspuklog sunca. Na zračnoj pavedrini
Iza velikih i bezobličnih visova sna.
I bdiš.
I nestaješ.
A ipak večno prisutna,
Oluje.
U poslednjoj čestici
najpostojanije Prolaznosti
Koja kao trnje raste u ljušturi razboljenoj
Čije je ime Čovek.

(Jedna od varijacija o vremenu)

Tanasije Mladenović

LIRIKA U PREVODU

Edvin Mjurin

Edvin Mjuir pripada starijoj generaciji engleskih pesnika. Rođen 1887, on je dakle godinu dana stariji od Eliota, ali je tek mnogo kasnije, posle Drugog svetskog rata njegova poezija dobila priznanje koje zaslužuje. On se nije pridružio ni onom eksperimentalnom periodu koji je u engleskoj poeziji nastao posle Eliotove »Puste zemlje« (1922), niti stremljenjima mlade generacije »tridesetih godina«. Otud je on svojim klasičnijim stavom morao da čeka najnoviju generaciju engleskih pesnika koja će njega, zajedno sa Ketlin Rejn, proglasiti svojim prethodnicima. Pre rata živeo je dosta dugo na kontinentu, zarađujući kao kritičar i prevodilac. Svojim prevodima on je prvi upoznao englesku publiku sa Kafkom. Objavio je nekoliko zbirki pesama, nekoliko romana, jednu knjigu kritike (»Struktura romana«) i jednu vrlo zanimljivu autobiografiju. — Njegov pesnički metod služi se nečim što kritičari nazivaju »metafizičkom parabolom«, koja ustvari pretstavlja simboličnu suštinu nekih tipičnih istoriskih situacija koje se ponavljaju u sudbini naroda i pojedinca, te njihov smisao postaje nadistoriski.

U ovoj pesmi Mjuir pokazuje kako postignuće pojedinih ljudskih generacija nije ništa drugo do jedna mrlja krvi na zidu više; pesma pisana pod teškim utiscima ratnih iskustava.

ONDA

Tamo uopšte ne beše onda ni čoveka ni žene
Nego je ležalo čisto meso,
I jarosne senke tukle se po zidu,
Sada kao nekad otima im se ječanje
Sahranjenim u krečnjaku i kamenu.
Zid se znoji sada i nekad ko zlostavljano stablo,
Velike kapi koje su se pojavile još ne liče na krv.

I sad sa svakom kapi izbledi jedna senka
I napusti zid.
Zatim je nastao mir
Dok drugi nije sve obavio u okviru senke,
Došao, borio se i ostavio krvav znak na zidu;
I to je bilo sve; krv je bila sve.

Da je tamo bilo žena mogle su da plaču
Za jadnom krvlju, neposedovanom, neželjenom,
Pustom kao zaboravljeni natpis.
Zid su pohodila
Nema materinska prisustva čija uzdisanja
Talasala su ratoborne senke i potresala zid
Kao da je i sam bes umiranja polako izumirao.

SKENDER KULENOVIĆ:

Pod grafitom

Nevenu...

Ta riječ, jedna jedina o njoj, stoji evo u prokisloj i gotovo truloj svesci moga ratnog dnevnika precrtana, isprecrtana tako gusto te joj se više ni naslutiti ne može ni jedno jedino slovo.

A ipak znam, ja jedini znam, da ispod toga crnog pokrivača od grafita leži ona, ta riječ kojom se evo počinje ovo moje sjećanje, uzaludno kao i svako sjećanje...

Znam tačno kad sam je zapisao: godine ... svejedno, jedne od najtežih ratnih godina; u trenucima jednog zatišja; po prisojima su provriskivale prve jagorčike, znanice moga djetinjstva, i žagrile u sunce svojim blatasto-limunastim očima; snijega, onih njegovih vlažnih i kao očađenih krpa, bilo je još samo u škrapama i po zavjetrinama... I znam gdje sam je zapisao: u jednom mladom hrastiku, na čijem se granju još držalo, kao da ne misli nikad pasti, lanjsko lišće... Nevena, Nevena, šaptao sam tada njeno ime (izlišnim usnama, mrtvom gumom od usana), zašto ovo lišće hoće da ostane zanavijek tu gdje se negda zelenilo, o šta se opire stojeći na minama novih pupova, za šta se drži pod nametima slijepog, mlazovitog razvigora? Čime se brani, tako skvrčeno i mrtvo, — tim svojim grčem kojim kao da je zaustavilo svoju vlastitu smrt, tim svojim unutrašnjim bakrenim plaminjanjem, tim svojim crvenkastim pancirom posmrtne rđe?... Reska, rebrasta himera, šta hoće?...

Sjećam se tačno zašto sam tada u tom hrastiku izvadio bilježnicu i počeo na koljenu da zapisujem ovo o sebi i Neveni: sve je već u istoriji ove ljubavi bilo završeno, i jedino što se još moglo bilo je — osvetiti se pisanjem, pustiti da stvar dokrajči svenadoknadiva osveta pisanja!

A zašto sam odmah ispre crtao, toga se najživlje sjećam zašto sam odmah paničnо stao da precrtavam tu jednu jedinu riječ koju sam bio napisao: smrt je išla uza me vjernija od svega, poginuću, neko će ovo naći i pročitati, ovo nešto mutno, nešto nemušto i sramno što bih napisao.. što ne bih umio da napišem... pročitati, snebiti se ili osmijehnuti... a to bi bilo strašnije od...

I ista ta panika u meni, a s njom istoga toga trenutka i jedan unutrašnji mučilački poriv da obračunam i sa sobom i sa njom u sebi, uništili su i njeno pismo: isitnjeno u komadiće, ležalo je oko mene rasuto po otpalom lišću što je već postajalo humus i na mladom suncu vonjalo kiselinama i gljivicama smrti...

— Ubojico! Kako, kako si to mogao?! Ubio si pismo, ovakvo pismo! — štipao me tad u grlu jedan tužilac, pun gađenja, i čuh, žmireći, kako mi jedna suza udari o suhi list. — A zašto, — pitao me — zašto lani nisi prešao onih sudbonosnih pedeset koraka između nje i sebe?

— Zato što sam danas ubio ovo pismo! — odgovorio sam mu bespomoćno.

Trebalo je još dodati samo nešto, pa da taj bespomoćni i naopaki odgovor bude pun, sasvim tačan.

Jer, onoga jesenskog dana (to jest ravno pet mjeseci prije no što ću njene riječi tako umoriti i baciti u gnjili, masni šušanj, u onu otvorenu zajedničku grobnicu lišća što je čekala posljednji, proljetni sloj mrtvaca), onoga jesenskog dana ja nisam prešao tih pedeset koraka između sebe i nje. Htio sam da pređem stotinu puta sam polazio, polazio očima, nekoliko puta i stvarno, i uvijek se vraćao. A tih pedesetak metara, to nisu bili ni neprijateljski rovovi ni brisani prostor pun kuršumske zvizge, nego jedan mirni, upravo sneni enterijer sličnoga jednoga gaja, u čijim je jesenskim abažurima krošanja gorio grimizni, zlatni i narandžasti ocal poznoga jesenskog sunca...

Trebalo je tada, kao u slučajnoj šetnji, preći četrdeset-pedeset koraka svježega, šumnog, pjenušavog lišća u tom gaju i — biti kod nje, kod njenih očiju, kod onih bistrih jezera sa dnom od zelenkasto-plavičastog mermera... i sve bi poslije bilo drukčije!

Nisam to uradio.

Trebalo je ne prekidati korak kad sam joj — u nekoliko navrata — kretao.

Ali, polazio sam i vraćao se.

Mogao sam je doviknuti, upitati nešto, čak razgovarati s njome, čak možda i lakše tako na rastojanju nego da sam bio pokraj nje.

Mogao sam, ali nisam.

Mogao sam leći na povoljnije mjesto, odakle bih [illegible] mogao da gledam stalno i neprimjetno, čitav božji dan (koliko smo i bili u tom gaju našeg posljednjeg viđenja).

Ne, ni to ne. Tako je do nje bio samo ptičji preprh, između nas je bilo ukleto, ukleto, mutno i prazno kao da nas dijeli interplanetarni prostor... Pa sam se onda okretao od nje, ležao nauznak, sa rukama pod glavom, sa očima u osvijetljenoj dubini krošanja, praćeći kako se u lišću neosjetno i čudljivo mijenja kaleidoskop obojenog jesenskog sunca i kako u svim tim promjenama trepti — opet ona, Nevena, i u svakoj zadrži nešto od svoga lika: svoj vijenac jakih pšeničnoplavih pletenica savijen oko glave, ili potiljak sa uzdignutom kosom i svilenim paperjem [illegible] po visokom vratu, ili oval ugašenojantarnog lica, ili njene ruke, te uzvite, sedefaste, krte vaze u vitrinama sunca, ili započete obline njenoga tijela što nemaju kraja već se dovršavaju jedna u drugoj... pa bih se prenuo, sa trzajem obazro put nje, čas u paničnoj pomisli da je možda u međuvremenu otišla, čas sa osjećanjem da baš u tom trenutku njen pogled leži na meni...

Ona, međutim, sa svojom prijateljicom uvijek je na istom mjestu, leškare uvrh gaja.

Mene, mene tu, izgleda, nema!

Ni jednom me nije pogledala, njena prijateljica da, ona nikad! Ili me, možda, često gleda pa, na moj pokret, hitro okreće glavu? Ne, uhvatio bih je bar jedanput; bar onda kad nađem novo, pogodnije mjesto te virim iza stabla, dugo, očajnički radoznao...

Je li moguće?

Zar je sve ono zračenje iz nje, sve ono njeno nagovještavanje, čak pozivanje, bilo ustvari ništa više nego obično mezgrenje mlade ženke u njoj koja hoće svima da se svidi? Tri mjeseca gotovo svakodnevnog viđanja s njom u ovom dolje oslobođenom gradiću pod gajem, i tek danas da to uvidim, noći samog našeg povlačenja? I jer noćas odlazim (zauvijek, zauvijek, ponavljam patetično, odlazim), — za nju sam sada prosto jedan od onih što su juče došli i danas odlaze, čak ni to više, nego neko koga već nema, koga ona ne primjećuje?... Ili je moja (spoljna! spoljna! hoću da joj viknem) ravnodušnost dovela kod nje do ogorčenog potisnuća, te smo se juče (pa i prekjuče, jest, pa i prekjuče) sreli bez susreta očiju!... Ili je možda (i ujeo sam se za usnu od svoje sopstvene niskosti) trebalo da se ponesem prema njoj kao onaj (grivasti i bjelozubi, kako sam ga zamišljao) talijanski oficir, taj vješti ljubavnik koji se kupao u ženama kao u sapunici, taj ljepotan čija je fotografija, navodno, viđana kod nje i poslije talijanskog povlačenja iz grada, taj sladokusac žabožder zbog koga sam je mrzio slijepo, do podizanja ruke, jer nikad nisam mogao da ga ne vidim u mučnom modrilu njenih ranih podočnjaka. Ti podočnjaci, ti podočnjaci ispod lijepih beslovesnih očiju (i žalio sam je tada, žalio do grča u grlu) nosili su u sebi svu svirepost preranog sunca što je mladoj kajsiji pocijepalo pupove, nosili sve neznanje njenog preranog cvanja, i što sam ih više gledao bili su mi sve razgranatiji, sve ukorenjeniji, kao odurno neumitno cvjetanje raka...

A možda su sve to samo moja cinična izvrtanja i ogoljenja stvari i melanholična priviđenja što ih stvara ovakva ljubav, ljubav osuđena da traje ovako zatvorena i okovana u meni kao u tamnici?

Možda je sve ustvari drukčije?

Možda bi samo trebalo kao prošetati ovim gajem, kao nemarno i slučajno svratiti joj na trenutak, upitati je nešto (može li mi već vratiti posuđenu knjigu), spustiti se do nje u lišće, skinuti joj trunku ili vlas kose sa ramena ili stegna (je li ona danas u onim modrim [illegible] hlačama ili u suknji?)... i sve bi bilo drukčije! Ili... ili izvaditi ogledalce, baciti na nju kolut sunca, naći joj tim kolutom pjegavu sljepočicu, pa primicati onda samom oku... Ona bi se okrenula, i onda bi sigurno... Koga se đavola prilijepila uz nju ona njena prijateljica! I ova dvojica uza me! I bar trenutak, trenutak jedan da nas ostave nasamo! Ni ne misle!

A rastanak, izvjestan i svirep, tupo se i fatalno bliži, sunce se već spustilo ispod razine grana, pun je gaj njegovog ravnog ukočenog pogleda, kao da se i ono s njom rastaje prije svog zalaska. Čavke se već vraćaju iz svoje dnevne potrage za hranom, lepeću mirnodopski povrh krošanja, krešte na nas da se, dangube, gubimo, jer one su, zaboga, umorne, jer one, zaboga, moraju sutra rano ustati...

Moglo bi se već zbilja natrag, danas, izgleda, neće biti vazdušnih eskadrila. One su poslednjih desetak dana onemogućile dolje u gradu svaki rad i postale neizdržljive, te se sve živo sklanja ovako preko dana po okolini. Otkako je počela ova njemačka ofanziva na „partizansku državu", po nekoliko puta dnevno istresaju avioni dolje na jadni gradić bombe od četvrt i pola tone, pa ponekad i od čitave tone (te bombe gledamo odavde iz gaja i naučili smo da im već u samom padu pogodimo težinu), i Nijemci su, čini mi se, evo već načistu da nemaju tamo više šta da tuku... Valjda bi još apotekaričin klavir...

Klavir, klavir.

Taj klavir skrasio se pod kolnicom Jakuba kovača, gdje ga je iz bombardovanog doma kulture sklonila omladinska kulturna grupa. (Sjećam se, jedva ga je za svoje priredbe od apotekarice dobila; po njemu je na probama lupala i Nevena, i prolazeći pokraj toga njegovog novog borališta, uvijek bih se sjetio onog njenog, pod džemperom, žljijeba među plećkama kojim je htjela da se slije moja ruka; a sad je crna politura klavira iskrzana i bijela od maltera i kreča sa bombardovane Jakubove kuće, i po njemu noćivaju kokoši.)

Večeras ću posljednji put proći i pokraj toga unesrećenoga klavira, pokraj tog mrtvačkog sanduka u kom leže apotekaričini Mocarti, zajedno sa Neveninim neapolitanskim belkantistima, i zabajkalskim čupavim pjevačima boljševičkih marševa... U polumraku kolnice, onakva kakva je bila onda, u tmurnožutom svjetlu sale, dok je svirala a ja joj stajao iza leđa, ukazaće mi se za klavirom još jednom i posljednji put mala nedohvatna djevojka, upravo onaj njen izrez pleća na golubastom džemperu što joj bibaju u sviranju, oblih, kajsijine boje i kajsijine maljavosti... Hajde da se već ide, ponavljam već nekoliko puta, i na to posljednje viđenje, neka se samo sve što prije svrši (ali se ne mičem niti ruke vadim ispod glave).

Ona dvojica mojih, opazih preko oka, mašu nekome, i kao trgnut iza sna samo što ne skočih (srećom, oni to ne primjetiše, zagledani u toga što su mu mahali)...

To su bile one, bile su krenule.

Njena prijateljica zastala je i mahala, blještali su joj zubi i obrazi, Nevena, sa čebetom preko ramena, odlazila je ne obzirući se i, kao sačekujući drugaricu, čuškala lišće pred sobom.

Nikad se dakle više nećemo vidjeti (kao što je stvarno i bilo).

Ona dvojica mojih onda sjedoše [illegible] me, koji je bio sve i nije bio ništa, nastavi da priča šta je bilo dalje: kakvo je lice napravila ona njegova stara Švedanka što je često svraćala u Pariz i okupljala oko sebe slikare, kad je bio uveden u njeno društvo pa kad joj je rekao da je né dans un village au sud de l'Autriche-Hongrie i da mu je pradjed bio ljudožder, mais oui, madame, vraiment, un cannibale, un vrai, qui mange du crû... Djed mu se već civilizovao, jeo je ljude samo sa ražnja... „O mon petit! Et vous?" — „Mon père, madame, qui était officier de l'armée autrichienne, lui, il préférait la chair humaine dans une assiette, mais exclusivement les Turcs! Et quant a moi, je n'en aime que l'odeur..."

Po cio dan hrču, ili bulje u krošnje nezainteresovano kao preživači, ili pričaju svoje žene cerekajući se i nadraženo sopteći. Maloprije su se biskali; slikar je izmislio tu igru: metne svaki svoju uš tačno u središte stranice Dostojevskoga (na slovo S), i koja partnerica ne stigne prva na ivicu knjige, ta ima da se vrati vlasniku u košulju...

Kako pametno i debelokožno prekraćuju vrijeme ova dvojica, govorim, zavidan sam im, i sam sebi jadan gledajući za djevojkama koje odlaze...

Zašto nisi ovakve sreće kao ova dvojica?

Zašto je ovoj dvojici život darovao ovakve škrge, ovakve pipke, ovakve zube, žlijezde, i zašto oni u životu žive kao u svojoj atmosferi? A zašto sam ja kažnjen ovako prezrivom, ovako svirepom kaznom, š u p o m u s n o v e, u čijoj je sferi sve građeno od rascvjetanog spektra, od napetosti luka, od sveobličnо rasprsnute potencije, ali od nedohvatnosti, od trena, od himeričnosti, — kao sve moje Nevene! A taj niski suvereni život, kada me o nekoj svojoj hiljadugodišnjici obuhvati amnestijom, kada mi vrati sve moje, papire i otvori sve svoje podmitljive dojke i slavine, — zašto se tek tada osjetim u njemu ovako defektan i kao u izgnanstvu? Zašto nisam ovakva stonoga, ovakav gušter, ovakav vepar kao ova dvojica? Pokušavao sam da budem, naprezao se svim žlijezdama samoodržanja, svom maštom i gladu zatočenika, — ali ne ide, ne mogu...

Put se ispod gaja naglo obara, te kao da njih dvije odlazeći tonu, dok najzad pod crtu zemlje ne propadne i ono posljednje, njena osunčena ljubičasta marama kojom se povezala pred odlazak.

Da odeš možda do onog mjesta gdje je do maločas ležala? Možda tamo stoje u mekom humusu odlijevci njenih mladih butina, još puni njenog toplog gustog tijela? Možda bi tamo našao neki utješni p a r s p r o t o t o, češalj, modri ovalni češalj, srebrnasti kovrčuljak osutog džempera, ukosnicu sa jednom, bar s jednom žicom one njene jantarne, vunaste kose?...

— Odlomak —

POZNANSTVA

Trenutak sa Albertom Moravijom

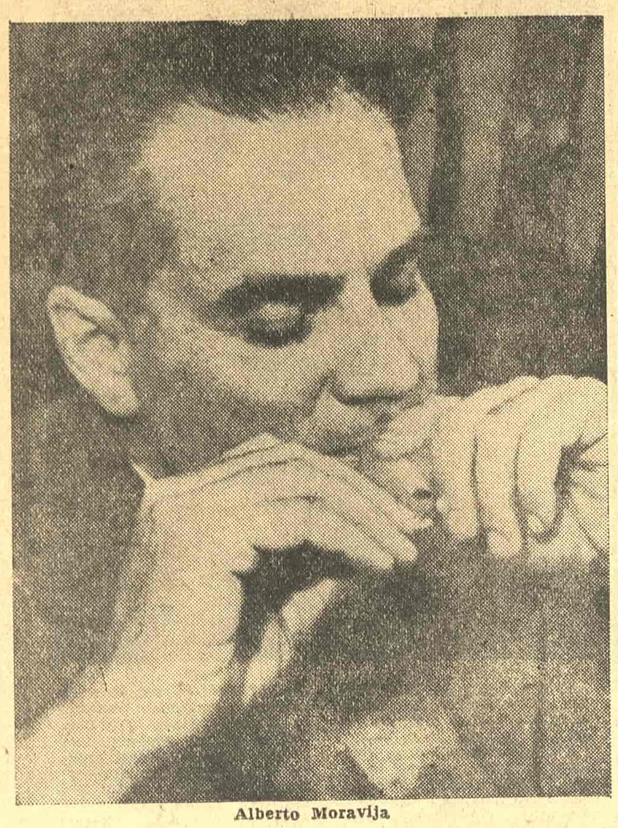

Alberto Moravija

»Može se reći da kod nas sve više preovlađuju domaće teme. Da, česti su i religiozni motivi. Rim je nepresušni izvor za pisca. Ima tu toliko kontradikcije: lepote, neznanja, raskoši, bede..

»Prvu knjigu »Ravnodušni ljudi« napisao sam kad mi je bilo dvadeset godina. Izazvala je burnu polemiku. Da pomenem i kod vas već poznata, ili prevedena dela: »Konformista«, »Rimljanka« (ne, nisam zadovoljan ni filmom, ni Đinom Lolobrigidom), »Rimske pripovetke« i »Prezir«.

Mačka, dosada umrtvljena, skliznula je iz Moravijinog krila. Nečujno se iskrada. Jednim zamahom Moravija je opet uzima i povaljuje na jastuk. Njen crveni jezik lenjo liže prekrštene šape. Moravija miluje dlanom crnobele uši. Uživajući, mačka se proteže...

Moravija je poskočio gotovo pre no što je telefon zazvonio. »Imam sastanak«, kaže naglo i kratko.

Mačka se pretvarala da spava kad smo izlazili iz sobe, a onda je kroz poluotvorena vrata jurnula u hodnik i žmireći treptala šarenim očima dok smo se opraštali sa Moravijom... Odjednom, zbunili ste se. Dva para očiju ukočeno gledaju kroz vas. Okrugli, svetli farovi bez dna.

Iza zatvorenih vrata čulo se kako joj nešto tepa kao malom detetu.

Vera Ilić

U radnom kabinetu Alberta Moravije, jednostavnom, gotovo manastirskom, knjige su pritisle sve zidove. Italijanske, engleske, francuske — biografije, putopisi, memoari, istorije, kritike. Očekujete pisca i čitate naslove: Eliotove drame, prevodi Ezre Paunda, Tagorini stihovi, romani Tomasa Mana, Sartrova dela...

Moravija naglo ulazi, snažno se rukuje, zatvara pisaću mašinu i, prikupljajući rukopis, dovikuje devojci: »Zašto niste u salon uveli — gosti su već tamo«.

»Buduće zvezde«, objašnjava kratko Moravija pretstavljajući dve Engleskinje izbeljenih kosa, u dubokoj crnini kao u žalosti. Prva ne skida svoj izbledeli pogled sa »maestra«, a druga ljubi maestrovu mačku. Pravo u njušku. Crnobelu, ružnu, kusastu mačku.

»Pišem scenario i kritike za filmski časopis«, dodaje Moravija. »Svake nedelje. Posao koji donosi. One igraju u mome filmu«.

Engleskinje se dižu i pozdravljaju. Svečano, kao da vrše neki obred. Obe su poljubile mačku. Moravijini nervozni neujednačeni koraci odjekuju po mermeru hodnika dok ih ispraća.

Toplo je u salonu. U prozoru raskvašeno rimsko nebo i mrka izlomljena linija krovova. Tišina. A onda mačka koja vas gleda jednim plavim i jednim zelenim okom frknu i noktima zapara po koži naslonjače; beli tragovi ostaju pod šapama.

Moravija je uzima u krilo i njegovi maljavi prsti kao pauci tonu u krzno. Mačka se izvija i zatvara oči...

»Kakav intervju želite? Nešto senzacionalno? Lično? Ili uopšteno, visoko literarno? Zašto ne počinje preslišavanje?« naglo pita.

U dva pokreta prišao je stočiću i nestrpljivo prebirao po cigaretama. Tek tada postajete svesni da ti brzi nagli pokreti donekle prikrivaju njegovu manu. Posmatrate ga. Duboki, prosedi zatoni čela, tamni svod obrva nad nemirnim očima i ta snažna, bleda usta, poznati su vam sa slika Alberta Moravije.

Neočekivano dohvatio je mačku i nastavio da je rasejano miluje.

»Pomalo smo zemljaci. Ne znate to? Po majci, koja je, opet po majci, Moravic, sa Fijume. Imam jedan procenat slovenske krvi u sebi... Eto, pružam vam priliku za članak sa krupnim naslovom... I još, nemojte zaboraviti da napomenete da u školu nisam išao. Bio sam prerano sazrelo dete, preosetljivo, isuviše upečatljivo. Onda je došla ta bolest, tuberkuloza kostiju, luxatio coxae; pet godina u postelji. Lepa priprema za moj budući poziv, zar ne? Ležanje, posmatranje, te misli koje kljucaju čoveka, knjige... Jezici su mi lako išli, tu sam takoreći samouk... Ništa ne beležite?..

»I, oduvek samo voleo putovanja. Znam Evropu i Bliski Istok, i Ameriku. Bio sam u Kini, pre rata. Opet se spremam za Kinu i Rusiju, možda. Kad prviput odem do Grčke sigurno ću posetiti i važu zemlju. Slušao sam da je lepa i interesantna. Mi književnici mogli bismo da pomognemo da dođe do boljeg upoznavanja. Trebalo bi preduzeti organizovanije korake. Verujem da bi bilo na obostranu korist. Lični kontakti su najčvršći temelji.

»Evo, Rim je postao privlačna meta za pisce. Nedavno je tu bio Štajnbek, onda Fokner i Vilijam Tenesi. Upoznao sam gotovo sve američke pisce. I Artura Milera, i Normana Mejlora, pored ostalih. Neobična je ta njihova Amerika. Mašina i masovna produkcija. Proizvodnja i potrošnja i traženje ravnoteže između njih. Onda, onaj specifični američki duh, transformisan tim i takvim životom, manje humanistički. A u pojedinim evropskim zemljama, recimo baš Italiji, još su vidni tragovi feudalizma. O utiscima iz Amerike objavio sam oko dvadesetak članaka. Njihova literatura danas nesumnjivo ima vodeće mesto. Mislim da su Drajzer i njegova škola mnogo učinili. Hemingvej i Fokner još više. Veliki pisci.

»Volim literaturu, ali sve manje imam vremena za čitanje. I dobre pisce. Nije važno kome periodu pripadaju. Uzmimo Francuze. Pod jednako cenim Stendala i Kamija i Simon de Bovoar. Interesantna je kao kulturni istoričar, ili bolje, istoričar jedne kulture. Jedino ne cenim ono što ja nazivam »podržavljenom literaturom«. I ta sama reč izaziva revolt u meni. Pogledajte šta je urađeno pod Hitlerom. Bio sam oduvek antifašista, levičar. Vatikan je stavio na indeks moja dela. Neka su bila i spaljena. Za vreme rata jedino imam sreći da zahvalim što sam ostao živ. Ja sam protivnik dirigovane umetnosti. Šta je ona stvorila u slikarstvu? Ili pogledajte književnost. Umetnost se ne da birokratizirati. Politički esejisti nisu književnici. Po direktivi ne niču talenti; naprotiv. Ako misao sputavate, takva »terra arrida« rađa korovom. Još pre Staljinove smrti govorio sam o tome Erenburgu.

»Interesuje me kakve su bile faze vašeg književnog razvoja od oslobođenja do danas. Susedi smo, a eto govorim kao da ste sa druge hemisfere. Iz savremene jugoslovenske književnosti ne mogu da vam citiram imena. Znam jedno jedino, tačnije, čuo sam — Ivo Andrić. Prevodite, i verujem da ćete imati uspeha u svetu.

»Da, moje su knjige prevedene na mnoge jezike. Rad me absorbuje. Strast je to do samouništenja. Ne pripremam unapred materijal za svoja dela. Pišem zato što moram da pišem, zato što osećam potrebu da se povremeno oslobađam svetova i likova u sebi. Svaka civilizacija ima svoju koncepciju o piscu. Za mene je pisanje uobličavanje poetskog vida života. Realnog života i života transponovanog kroz poeziju. I još, pisac je isto tako nerazlučivi deo svoga vremena i društva. Mislim da je njegova etička uloga da doprinese da svet postane bolji. Lepota je moćna vaspitna snaga. Lepota reči, oblika, zvuka. Lepota kao pojam«.

»Da čujem imena koja su vam pala u oči po izlozima naših knjižara? Silone, Karlo Levi, Mario Soldati, Pavese, Vitorini, Alvaro, Pratolini Mario Pomilio, Đuzepe Grieko. Nije loš izbor«, nasmeši se Moravija.

M. Panić - Surep:

Poetska i istoriska istina *u delu Filipa Višnjića*

NI o jednom događaju naše prošlosti hronologija nije tako pomućena i ispreturana kao o Prvom ustanku, a posebno o 1804 godini. Sve je tu poznato u glavnom, a malo šta u pojedinostima. Kada je počela seča i koliko je dugo trajala, kojim je redom tekla, kada je dat prvi organizovani otpor, koji je han prvi zapaljen, kada je tačno izabran vođ Ustanka, kog je dana došlo do sukoba s Aganlijom — sve su to pitanja koja nije moglo raščistiti ni vreme od sto pedeset godina. U časovima zbivanja događaja učesnici su se malo služili perom, što bi nam bilo danas najpouzdaniji izvor; u godinama pak sećanja svaki se memoarista i kazivač opredeljivao prema svojim najjačim utiscima i ličnim trenucima. Nisu retki primeri da dvojica učesnika u istom događaju daju docnije dve potpuno različite pretstave, kao što je slučaj sa sukobom u Drlupu. Janićije Đurić i Petar Jokić, jedan Karađorđev sekretar drugi komandir Voždove svite, sasvim suprotne podatke ostaviće potomcima o zbitiju za koje je stari bukovički prota Atanasije verovao da je sudbonosno. A sva trojica su pripadala najužem krugu ustaničkom, njegovom prvom glavnom štabu, u kome su se, bar tih dana, sve odluke donosile kolektivno. Nisu ovde posredi odvojena shvatanja i ocene. Jedan drugi činilac je tu dejstvovao — vreme, koje se raznoliko otslikavalo i zadržalo u otupljenom pamćenju oronulih vukova. Njega bismo zaista kada bi to bilo moguće, za mnogo štošta imali da okrivimo.

Zbog toga su, od prvih pokušaja, naši naučni istoričari Ustanka nailazili na nepremostive teškoće i nerazrešive zagonetke. U nastojanjima da ih savladaju valjalo im se spuštati do dna izvorskih žica, do onog primarnog strujanja koje zna decenijama da se očuva u pesmi i anegdoti kao petrificirana ljuska orlujskog jajeta čijeg je ptica odavno nestalo s prohujalim burama. A na dnu svih takvih traženja nalazila se Višnjićeva guslarska pesma. »Izgleda, da se narodni pesnik u ovome momentu uzdiže do narodnog letopisca!« uzvikuje povodom stogodišnjice Ustanka učeni Stojan Novaković kad je kod Višnjića naišao na zrno za kojim je zalud tragao kroz sva pisana dokumenta. Razume se, jednom naučniku letopisac je neuporedivo vredniji od pesnika pa ga zato ovom pohvalom i odlikuje. Višnjićevu pesmu o buni protiv dahija, nastavlja Novaković, »valja uzeti kao prvoklasan izvor ove vrste«; i dalje: »Ima događaja kojima se spomen sačuvao samo ovakvom narodnom pesmom.« Slično se prema Višnjiću bio opredelio i V. Karadžić, pisac »Prve i Druge godine srpskog vojevanja na dahije«, a za njim M. Đ. Milićević, sastavljač prve nacionalne enciklopedije »Kneževine Srbije«. Takav odnos će prema ovoj materiji negovati i ostali srpski istoričari do najmlađih, kadgod ih potreba nanese na uskovitlane dane Osamsto Četvrte.

JEDAN se, međutim nesporazum između istoričara i pesnika, pored sveg slaganja i dopunjavanja, ipak nije dao izbeći. I zbog njega istorija nijednom nije bila do kraja zadovoljena, a poezija sasvim shvaćena.

Nekoliko je bitnih i konkretnih pitanja Ustanka prilikom kojih se traži Višnjićeva pomoć. Na prvom mestu tu je ono o pokretačima i nosiocima borbe. Višnjić ga je jasno istakao na samom početku svoga dela i na njega bez rezerve odgovorio; šta više, on ga je i obrazložio:

Kad se čaše po zemlji Srbiji,
Po Srbiji zemlji da prevrne
I da druga postane sudija,
Tu knezovi nisu radi kavzi,
Nit su radi Turci izjelice,
Al je rada sirotinja raja
Koja globa davati ne može
Ni trpiti turskoga zuluma.

Po Višnjiću je to tako, određeno i bez pogovora. Ustanak je delo masa! Problem je pak iskrsao kada su se naučnici zapitali: Zar Ustanak nije bio pripremljen? Ako jest zar to nisu učinili knezovi? Na koga se prvo i sručila turska odmazda ako ne na njih? Pa, zar onda oni nisu ti koji su i poveli mase u boj? — Zaista, sve su to veoma sugestivna i puna zamki pitanja. Odgovor bi na njih bio jednstven i porazan po pesnikova viđenja kada bismo im prišli tako kako su postavljena, izolovano. I kad ne bismo imali stalno na umu da su ona već jednom, pre nas i naše naučnosti, bila ocenjena i to u korist pesnikovih zaključaka.

Začaranost na ovom mestu je u tome što Višnjić nije dao sam početak bune, i samo početak. Trenutku Ustanka on je prišao poizdalje; on je opevao jedno duže vremensko stanje koje mu je prethodilo. Naime, raja je bila sečena i uništavana već decenijama; godinama se ona kolebala između smrti i pobune, i iz sebe stalno izlučivala odmetnike i osvetnike čitave čete hajduka koje je često podjednako oštro, i zajednički, progonila i kneževska i turska vlast. Prota Matija nam priča kako su Nenadovići pre Ustanka gonili iz Valjevske nahije Karađorđa, pa ga čak i osakatili; a pored njega i družine Petra Mutnjanina i Jovice Vrbice. Za sve to pak vreme kneževske su kuće bile poštedivane. U izuzetno buntovnim danima, kao što su oni posle Mustaf-pašine pogibije, knezovi se nisu dali navesti na oružanu pobunu. Predomišljali su se, dogovarali, odlagali, iščekivali pogodnije vreme. I Osamsto Druge, i Treće. Kada se Osamsto Četvrte i nad njihove kuće nadneo mač, vazda dotad krvav nad rajetinskim, kada su se i jedni i drugi našli podjednako ugroženi, uslovi za bunu bili su kompletirani. U tom smislu valja razumeti Višnjićevu ocenu kneževskog neraspoloženja za kavgu.

DAHISKI plan istrebljenja svega muškog u Srbiji, to sjajno poetsko mesto »Bune« najmanje je epska hiperbola u smislu književne konstrukcije. Bila je to surova realnost, o kojoj danas znamo i iz drugih izvora ali joj žeravicu možemo osetiti jedino u Višnjićevim stihovima. Austriska obaveštajna služba bila je saznala za turske namere i o njima pismeno obaveštavala bečki dvor. Zarobljeni Tručin, Kučuk-Alijin pašenog, po cenu oproštenog mu života otkrio je srpskim vođama do u detalje dahiski plan uništenja: Pošto poseku sve važnije ljude... tada da postave nove kmetove i starešine, ove zatim da namame u tvrđavu i da ih kao taoce toliko zadrže dok od raje ne bude sve oružje pokupljeno i poslato; tada bi ubili svako ono lice koje je u poslednjem ratu imalo 10 godina i najzad bi ostatak mačem prisilili na primanje muslimanstva«. Na osnovu ovoga priznanja i verovatno još nekih saznanja, Karađorđe i starešine mogli su 3 maja 1804 obavestiti Carigrad, preko ruskog poslanika, zašto su se digli na oružje. Dahije su se, navodi se u tome pismu, bile dogovorile da »sve knezove i kmetove i druge starešine u celoj Srbiji mačem poubijaju, a potom sav muški pol stariji od 15 godina takođe oštrici mača da predadu« kako im se ne bi imao ko više protiviti. Višnjić razume se, nije mogao znati ni za austriske službene akte (na nemačkom) ni za pismo srpskih starešina (na ruskom), pa ipak njegov obaveštavalac nije bio manje podroban i pouzdan:

Nas četiri velike dahije
Poći ćemo iz našega grada
Kroz naših sedamn'est nahija:
Iseć' ćemo sve srpske knezove,
Sve knezove srpske poglavice,
I kmetove što su za potrebe,
I popove srpske učitelje,
Samo ludu djecu ostaviti
Ludu djecu od sedam godina,
Pak će ono prava biti raja,
I dobro će Turke poslužiti.

Ovakvo književno uobličavanje jedne vojno-zaverenićke političke činjenice, i kada dolazi od najobdarenijih jedva da se može očekivati u podužem vremenskom otstojanju od događaja — kad se stalože vrenja i provere uverenja. U toku samog zbivanja ono je, po iskustvu, skoro isključeno. Višnjić je izuzetak; i ne samo u ovome slučaju.

ONE četiri famozne prilike s početka »Bune« svojim karakterom i prirodom odvajaju se od svake druge materijalne podloge koju je Višnjić koristio u svom delu. Ne pretstavljaju one ni uopšteno društveno mišljenje niti su prosti znak golog sujeverja pesnikovog, niti određeno lokalizuju obrađeni događaj. U Višnjićevoj pesmi one su prvenstveno književni rekvizit nenadmašan po svojoj slikovitosti, zatim argumenat za jednu dubiju, neprolazniju pravičnost i, najzad, prethodno svedočanstvo za uspeh nameravanog poduhvata. Upotrebljene su kao preludij u oratorijum grandioznog zamaha. Ti razlozi bi opravdali ove nebeske prilike kao književno sredstvo u svakom delu toga vremena i približnog sadržaja. Višnjić ih je nesumnjivo u tom smislu i koristio i to samo ovde, na početku svoga epa. Ničega slično nećemo naći u sledećim Višnjićevim pesmama, poglavljima celine. Razlog više da se na Višnjićeve pesme mora gledati kao na jedinstvenu, povezanu tvorevinu!

Međutim, zainteresovanost za verodostojnost Višnjićevih saopštenja odvela je naše ljude i dotle da proveravaju i ovakve fantastične, čisto poetske elemente. I iznenađenje još jednom nije izostalo. Pesnik se čak ni u ovom slučaju nije bio odvojio od čvrstog tla iskustva. Sve te prilike, pre nego

*) Iz monografije »Filip Višnjić — pesnik Gune«, koja će krajem ove godine biti štampana u izdanju »Prosvete«.

JADVIGA SJEKJERSKA:

O našim prepirkama

(Nastavak sa prve strane)

dela siva, nikakva, slična jedno drugome kao jaje jajetu. Mislim da imamo iza sebe ovaj teški period gušenja tvoračke individualnosti tvorca i umetnika. S osobitim zadovoljstvom pišem u jugoslovenskoj, književnoj štampi, jer je Jugoslavija, koliko ja znam, izbegla te greške. U Jugoslaviji postoji klima slobode za pisce, postoje razni pravci stvaranja, među njima se vodi živa teoretska diskusija na stupcima štampe, postoji umetničko takmičenje. Od pre dve godine naša književna štampa preživljuje buran period diskusija, vodi se velika politička i umetnička bitka u našoj publicistici.

Tome je dao potstreka Treći plenum Poljske ujedinjene radničke partije (krajem 1954 godine) koji je ukazao na ozbiljna skretanja u našem partiskom i državnom životu i otkriva teška povređivanja zakonitosti koja su došla kao posledica domaće »berijovštine«. Konačno je i novi talas duboke kritike naših grešaka i neprirodnosti prošao našom zemljom posle Dvadesetog kongresa Komunističke partije Sovjetskog Saveza. To je našlo odraza u ogromnom oživljavanju naše štampe i pored toga što je katkada kritika štampe u polemičnom zamahu išla suviše daleko u negativnoj oceni našeg dvanaestoleća.

Poljska publicistika je poslednje dve godine svojom hrabrošću, idejnom upornošću, beskompromisom u borbi sa štetnim posledicama staljinskog režima osvojila poverenje i popularnost u širokim masama čitalaca. Naši društveno književni i kulturni listovi kao, naprimer, »Pšeglond kulturalni«, »Nova kultura« (organ Saveza književnika), »Poprostu« (organ mlade inteligencije i studenata) ili ilustrovani listovi kao naprimer, »Svet« rasprodaju se u tren oka, doslovno ih razgrabljuju.

Treba podvući da se najbolja pera među našim piscima i pesnicima posvećuju publicistici. Stoga su, između ostalog, naša publicistika i reportaže sada na visokom nivou. S tim postignućima publicistike još se nisu izravnala književna i pesnička stvaranja.

Između književnih dela, koja su bila svojevrstan obračun s političkim gresima nedavne prošlosti, treba u prvom redu istaći »Odbranu Grenade« od Kažimježa Brandisa. Taj je roman izazvao veoma živu diskusiju na stupcima naše štampe. Uostalom, kritičari i romanopisci i dalje lome koplja oko tog Brandisovog dela.

Uskoro posle Trećeg plenuma podigla se bura u poljskoj štampi oko »Poeme za odrasle« od Adama Važika, vanrednog političko-pesničkog dela sa snažnim kritičkim akcentom. (Bert Breht je uoči smrti preveo ovu poemu na nemački jezik). Poslednja dela poljskih pisaca i pesnika, kao i prepirke između poljskih kritičara i književnika, svedoče jasno o tome da u centru pažnje nisu estetski nego politički problemi savremene poljske literature.

Upravo o toj gorućoj temi literatura i politika želim da govorim mojim jugoslovenskim čitaocima. Hoću istovremeno da kažem nešto o brigama koje more naše književnike i o diskusijama koje su u vezi s tim problemom.

Literatura i politika

Ne treba biti marksist da bi se shvatila uska povezanost između literature i politike. O tome su na razne načine pisali klasici svetske literature. Boleslav Prus je u poljskoj književnosti to ubedljivo pokazao u svojoj zajedljivoj kritici stvaralaštva Henrika Sjenkjeviča ukazujući na reakcionarne tendencije u njegovom istoriskom romanu »Ognjem i mačem«.

Kada su stari pisci umeli da pretresaju napredan ili nazadan politički smisao književnog dela, onda zbog čega danas marksisti i nemarksisti u Poljskoj, u kojoj se izgrađuje socijalizam, ne bi mogli plameno da diskutuju o upravo shvatljivoj povezanosti između književnosti i politike.

Pokušaću ukratko da odgovorim na to teško i nezgodno, ali veoma aktuelno i suštinsko pitanje u našim prepirkama.

Diskusija o ovome razgorela se stoga što je nepobitna istina da literatura, koja treba da služi narodu, da mu pomogne u izgradnji socijalizma, dovedena do apsurda od strane nekih kritičara i kulturnih radnika. Ustvari, pokušavalo se da se od književnosti napravi poslušna služavka partiske taktike, da se prilagodi tekućoj političkoj konjunkturi, napravi od nje jedino ilustrator političkih teza, da se usmrti njena samostalnost i, što je najgore, da se oduzme piscu njegova glavna misija — da bude glas savesti sopstvenog naroda.

Diskusija između poljskih književnika u toku poslednje dve godine upravo se stoga razgorela, jer se ozbiljan deo partiskih i nepartiskih pisaca »pobunio« (pod uticajem krupnih političkih događaja kao što su Treći plenum PURP i Dvadeseti kongres KPSS) protiv tako primitivnog i vulgarnog shvatanja odnosa između politike i umetnosti.

Istovremeno je to bilo jedno od tipičnih skretanja, koje je proizlazilo iz staljinskih metoda »rukovođenja« umetnošću, presađenih i na poljski teren.

U toku diskusija čuli su se u našoj zemlji, po mom mišljenju, nepravilni glasovi koji su pokušali da odvoje umetnost i književnost od ma kakve politike.

No, većina pisaca i kritičara uporno je branila literaturu duboko povezanu sa životom, tražila političku literaturu, ali je zato revidirala uprošćavanja koja su bola oči u toj oblasti i uputila oštru kritiku protiv kaplarskih metoda »vaspitavanja« pisaca i umetnika.

Ti »buntovnički« pogledi našli su svoj odraz u diskusiji na Devetnaestom savetovanju kulture i umetnosti koje je bilo marta 1956 godine kao poljski umetnički odjek na političke revelacije Dvadesetog kongresa KPSS, a naročito na Hruščovljev referat o kultu Staljina.

Dozvoliću sebi da ukratko formulišem svoje gledište prema političkoj oštrici savremene književnosti. Uostalom, moram podvući da ne otkrivam tematiku, jer to što ću reći približava se mišljenju mnogih mojih partiskih i nepartiskih poljskih kolega.

Počeću od izvesnih poznatih istina. Pisci i umetnici su političari naročite vrste. Ne samo to što čovek obelodanjuje u svojim delima, nego sve što se događa na raznim stupnjima ljudskih duša itekako se tiče pisca. Želje i dela, neispunjene nade i neostvarene ideje, mržnja i ljubav, padovi i uzdizanja, napor mišljenja i ranjena osećanja, malenkost i veličina čoveka, lični i društveni život — u sve te oblasti života i kute ljudske duše prodire literatura. Zbog toga je pisac političar, filozof, istoričar i psiholog u jednoj ličnosti. Stoga istinski umetnik ne ilustruje političke postulate, nego otkriva nova kopna na neispitanim prostranstvima ljudskog života. Zbog toga istina o čoveku, koju je otkrio pisac, može obogatiti političare sensu stricto. Uzmimo, naprimer, »Tihi Don« od Šolohova. To nije umetnička ilustracija građanskog rata u SSSR-u niti istorija SKP(b), nego proširenje umetnički izraženog zakona u klasnoj borbi onog vremena, o živim ljudima Boljševičke partije, o njenim prijateljima i neprijateljima.

»Tihi Don« — to genijalno književno delo, duboko je političko, ali nije podređeno, dakle, političkoj konjunkturi, zbog čega je sačuvalo i umetničku i istorisku vrednost. Ono kroz vijugave staze ljudskog srca i zasede razuma prelazi takođe front političke i ideološke borbe.

Smatram da je danas u Poljskoj, pre svega, potrebna umetnost sa moralnim i političkim profilom, pesnici i pisci tipa Majakovskog i Gorkog, borci protiv gluhe sile nazatka, birokratskih snaga, moralne otupelosti i otrovne varljivosti.

Ali, loše će biti ako se ta dela rode ne iz piščevog plemenitog dela, iz njegovih dubokih ubeđenja i razmišljanja, nego kao »društvena porudžbina« svakodnevnih odluka Partije i vlade.

Slična »veza« literature s politikom davala nam je u nedavno minulom periodu ne jedno nedonošče, kratkotrajno delo.

Borimo se u našoj zemlji za to da socijalizam postane svesni cilj, lična potreba svakog čoveka u Poljskoj da bi svaki pošten i radan čovek imao vlastiti ulog u ono što izgrađujemo. Mislim da se u tom pogledu možemo mnogo naučiti na iskustvima Jugoslavije, gde su upravo u svakom preduzeću radnici ne na hartiji nego na delu vlasnici sopstvenog zavoda. U tome je smisao politike koja smatra narod za nosioce istorije. Takva politika ne može biti tuđa ni jednom istinskom i poštenom umetniku.

Pisac ne može pobeći od politike kao što ne može pobeći ni od sopstvene senke. »Živeti u društvu i biti oslobođen od društva nije moguće« — kako je to rekao Lenjin, štaviše može se »od oka« potvrditi da su sada umetnost i književnost još više prožete politikom nego pre pedeset godina kada je Lenjin pisao te reči. Dovoljno se sada potsetiti na dva svetska rata koja je preživelo čovečanstvo, sramote fašizma, nedavnih ratova u Koreji i Vijetnamu, pobede narodne Kine, oslobođenja u krvavoj borbi naroda Istoka i Afrike iz okova kolonijalizma, tragedije političkog prekida s Jugoslavijom niza naših zemalja, što je srećom sada likvidirano — sve to da bi se shvatilo koliko je političkih tema sazrelo i koje vapiju za perom savremenog pisca. Tamo gde se vodi borba za slobodu, gde se lije ljudska krv, gde se otkrivaju dotada skrivene tragedije i trpljenja, gde ljudi preživljavaju radosti stvaranja novog života ne može izostati glas pisca. U tome pre svega vidim neskrivenu vezu literature s politikom i životom. Stupajući na taj put posebne osetljivosti na sve što je ljudsko, na nepravdu načinjenu čoveku, pisac može svojim stvaralaštvom, uobličavati svet i oplemenjivati ljudski rod. Ta misija posebno »opterećuje« pisca u socijalističkom uređenju.

U našem društvu partiskog aktivistu veže s umetnikom oduševljenje za izmenu sveta. Istinski komunist je uvek buntovnik i ne samo onda kada ruši kapitalizam. Zato je istinska umetnost uvek na izvesnom nivou revolucionarna, jer rađa nove vrednosti i budi ljudsku savest.

Naši novinari i naši pisci opravdano i oštro kritikuju neispravne, kaplarske metode komandovanja umetnošću, istovremeno razmišljajući o bitnoj stvari pravilnog partiskog vaspitavanja i delovanja na naše umetnike i pisce.

Mislim da bi u toj suptilnoj oblasti izmena iskustava i otvoren razgovor o dobru i zlu između Poljske i Jugoslavije bili veoma korisni.

Dubrovnik,
12 septembra 1956 g.

Jadviga Sjekjerska

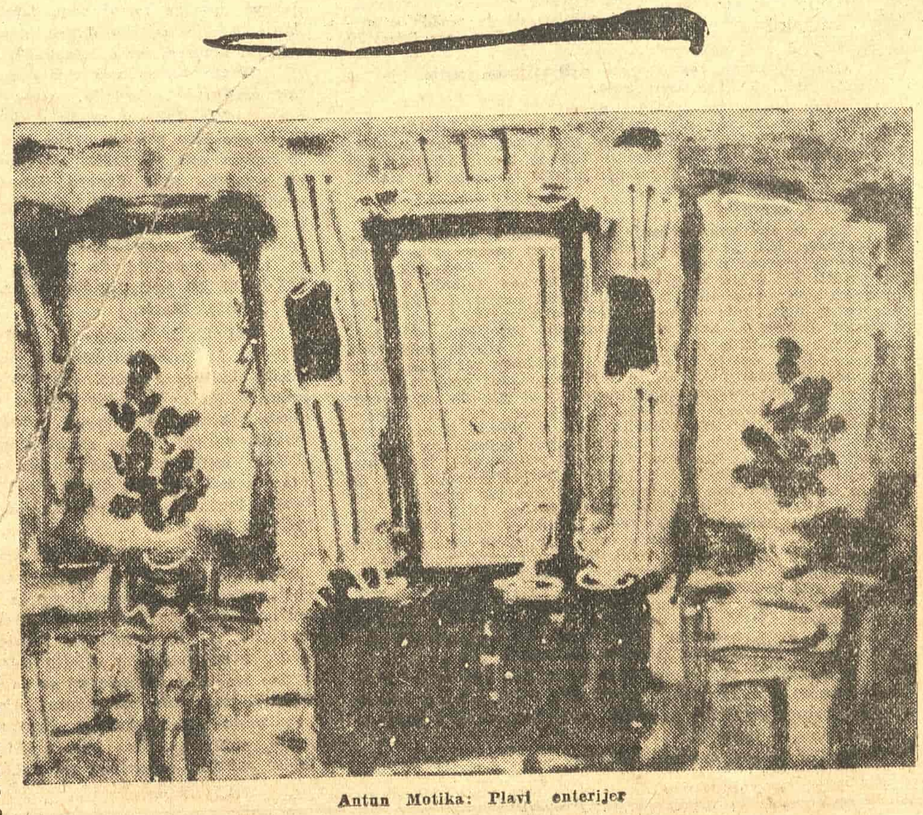

Antun Motika: Plavi enterijer

što su se slile u deseterce, u izvesnom obliku preletele su nebom Srbije. Po Višnjiću one su se ovako pojavljivale:

1) Od Tripuna do svetoga Đurđa
svaku noćcu mjesec se hvataše,
da se Srbiji na oružje dižu...
2) Od Đurđeva do Dmitrova dana
Sve barjaci krvavi idoše
Viš Srbije po nebu vedrome...
3) Grom zagrmi na svetoga Savu,
Usred zime kad mu vreme nije,
Sinu munja na Časne Verige.
Potrese se zemlja od istoka...
4) A četvrtu vrgoše priliku
Viš Srbije na nebu vedrome:
Uhvati se sunce u proljeće,
U proljeće na svetog Tripuna;
Jedan danak tri puta se hvata
A tri puta igra na istoku...

Punu godinu, od Trifunova do Trifunova dne, sveci su više Srbije nebom vojevali i pozivali narod na ustanak. Bukvalno uzevši, tim nebeskim ratovanjem bila bi ispunjena cela 1803. do 1 februara 1804. A posle toga nekoliko dana trebalo je dahnuti za vračanje i večanje, kupljenje vojske i polazak u seču, što bi vremenski skoro odgovaralo početku Ustanka. Međutim, pesnička i letopisačka istina ne mora se podudarati, kao što to ne čine ni isti hemiski elementi u različitim agregatnim stanjima. Pa opet, svaka je podjednako verodostojna i u svojoj oblasti jedino moguća istina; ona će biti i sušta ako joj pridemo vremenski i sa stanovišta njenog zastupnika.

Sa više strana, u zemlji i van naših granica letopisački zapisi i astronomski dnevnici zabeležili su niz nebeskih pojava od 1800 do kraja 1805 godine, koje bi svojim izgledom odgovarale Višnjićevim »prilikama«, pogotovu u očima i mašti obična čoveka. Pomračenja mesečeva, vidljiva iz Srbije, bila su 22 marta 1800, 18 marta 1801, 14 januara 1804; a sunčeva 30 januara 1804 i 25 decembra 1805. »Znajime strašna zvezda i bila je mnogim za udivlenie... Taki izvesno budi kogda porobiše se Drobnaci i obesi nih Suleiman paša Skoplak... čislom 18« — beležio je tad dijak neki ili mnih Trojice Pljevaljske. A na drugom kraju, drugi inok ostavio je spomena o jednoj retkoj i neobičnoj zimskoj nepogodi: »1801 januara 14 u oči svetoga Save srbskago bi tutanj mnogi i grmnjava, i zemlja se trese, i pukoše tri groma, jedan udari na Babića breg u kuću, a drugi u džamiju Zaimovu, a treći ne znam dje.« Izuzetne astronomske pojave i danas se, u veku egzaktnih nauka, nelagodno primaju i dugo pamte, a kakav su tek utisak činile u smutnim vremenima ratova i pobuna! U bogatoj slepčevoj uobrazilji, u koju su dospele putem uzbudljive i preplašene tuđe reči, u uobrazilji svikloj da od zvuka i sna stvara plastične oblike mesečeve i sunčevo pomračenje, svetlosna prelamanja, komete (strašna zvezda) i zimska grmljavina formirali su se lako u džinovsku pozornicu dramatična zbivanja. Svesni književni postupak došao je zatim da sve to zbije i poveže sa krvlju što je zemljom tekla; pogotovu kad se o tome peva nekoliko godina kasnije.

IZ stranica koje su ovom poglavlju prethodile moglo se videti da su i sve ostale Višnjićeve pesme čvrsto zasnovane na stvarnim događajima. Nema u njima nijednog izmišljenog boja (sem, možda, Mutapovog s Arapinom), nijedne neistoriske ličnosti, niti ma jednog proizvoljnog geografskog mesta. Šta više, ni situacije koja se ne bi mogla održati pred ozbiljnom analizom. Uđemo li čak i u epizode, kao što je pogibija Hadži-Moste i Ostroč kapetana u Bosutu u Sremu, za mnogu od njih naći ćemo podataka i na drugoj strani da se zbila onako kako je opevana.

Ono što se Višnjiću najčešće otpisivalo na pesničku maštu i epsku hiperbolu jest odnos srpskih i turskih snaga. Mišljenju naviklom da se formira na arhivskom podatku i jednom banalno očiglednom odmeravanju mogućnosti, takva Višnjićeva mesta zaista su često izazivala blagonakloni znalački smeškat. Tako: kad se na Čokešini (1804 g.) sukobi trista Srba sa sedam hiljada Turaka ili, dvesta Srba opet sa sedam hiljada na Polju Salaškom (1806 g.); ili, Srba sto pešaka i četrdeset konjika sa tri hiljade Turaka kod Novog Sela na Drini (1811 g.). Međutim, čini mi se da nema potrebe braniti pesnika od statističke logike, niti literaturu od arhivistike. To su dva govora bez zajedničkog dvojezičkog rečnika. Trista Srba na Čokešini ne pobeđuju svojom borbom, već svojim žrtvovanjem; na Salašu i Novom Selu to će postići prvenstveno ratnim lukavstvom. A to je ono što je Višnjić tim pesmama želeo da kaže. Broj je ovde zato da istakne valjanost sredstva, a ne snage. U drugim situacijama pesnik tako neće činiti, jer će i nameru drugu imati. Na Loznici će se dobri junaci biti dugo i krvavo, i uplašiće se, i pomoć tražiti, i ona će im doći od mnogih komandanata; na Mišaru će se takođe kršiti i lomiti pameću, junaštvom i oružjem najodabranije snage i s jedne i s druge strane. Tu operisanja nesrazmernim ciframa nema. Poetska misao je ovde išla za obradom pravičnosti cilja.

PA u čemu je nesporazum između istoričara i pesnika, u čemu razlika između poetske i istoriske istine! Nauka je tražila od Višnjića tačan broj i datum, golu činjenicu, a pesnik je davao sintezu i uopštenu istinu.

Daleko je bila od Višnjića misao da potomstvu ostavi letopis svoga vremena. Potomstvo je za njega stajalo tek u drugom planu. Da je hteo sačinjavati letopis, po sposobnosti za odabiranje i ocenu događaja on bi taj posao mogao obaviti, i to solidno (ako pretpostavimo mogućnost postojanja usmene hronike). Ali tad ne bismo imali pesnika. I to pesnika agitatora. A Višnjić je baš to. Za njega je sav životni smisao ležao u borbi za stvar svoje generacije. Da nadahne, oduševi, ukaže na neprijatelja, da proslavi i male i velike zatočnike slobode — to je bio njegov poziv.

Ostvarenju svog cilj Višnjić je prišao planski, svesno, ili po jednom izvanrednom osećanju mere. Iz silno bogate građe izvlačio je samo one niti koje su mu bile potrebne. Najčešće crne i crvene. Ako je za opšte kneževsko raspoloženje bio dovoljan jedan stih, sa toliko ga je i ocrtao (Zaista, samo jedan jedini stih — »Tu knezovi nisu radi kavzi« — a kako je postao čuven i koliko je kopalja polomio!); iz duge liste nosilaca ideje bune uzima dvadeset i dva najodabranija; od devedeset i pet posečenih, prvih jedanaest. Toliko, koliko da uvede u srž zbivanja, da potpali oganj i razvije radnju, a onda njoj, radnji, glavnom povodu pesme, da sav svoj razmah. Sličan postupak, posle »Bune«, sa više ili manje uspeha primenjivaće i u svim ostalim pesmama. Dakle neiscrpan redosled i kalendarski odnos među pojavama, nego raspoloženje, akciju i posledicu — suštinu zbitija. Istinu dublju od faktografije; onu koja nosi sve ostalo.

IMAO je Višnjić jednog važnog i veoma pozvanog ocenjivača svog dela, koji se danas obično predaje zaboravu a čiji je udeo u pesmi prosto neodvojiv od tvoračke misli. Tome kritičaru problemi oko kojih se mi lomimo nisu pretstavljali nikakvu teškoću, jer ih je gledao u rađanju i izrastanju, pa je pravičnije mogao da oceni i njihovu pesničku interpretaciju. Zato bi mu se valjalo češće obraćati za pomoć i savet, kadgod smo u nedoumici ili kadgod izostanu drugi pouzdani podaci. Ime je njegovo — savremeni slušalac.

Sve što je slepi pesnik sačinio na temu Ustanka, odmah je iznosio pred slušaoce i žive učesnike u događajima. A savremenik je oduvek bio osetljiv do sitnica. On ne trpi da se drukčije prikaže, niti njegovom poznaniku da se da što ne zaslužuje. On inače ume i žestoko da zameri i neprijatno da reagira kada mu se osećanja povrede. Pesnik je to morao imati u vidu i dobro se pripremiti, ili mu se valjalo ispravljati. A Višnjić je pevao i vojvodama i običnim borcima, knezovima i kmetovima, majkama i udovicama. Pesma se mogla ponoviti i očuvati jedino u slučaja ako je izdržala sud svoga doba. Zato je narodni pesnik uopšte, a Višnjić posebno, istovremeno i izraz kolektivnog mišljenja.

Samo ogromnom podrškom javnosti daju se objasniti izvesna mesta Višnjićevih tekstova. Jedno od njih, naročito, govori o slobodi duha običnih ustanika i njihovom odnosu prema svojim vođama. To je slika onih psiholoških stanja i životnog stila jednog vremena o kojoj ćemo jedva kad moći nešto saznati iz dokumenata, a uvek ćemo je snažno doživeti u dobroj umetnosti. Svestan potrebe vođstva i jedinstvene komande, odan starešinama kada vrše svoje dužnosti, običan borac se ne ustručava da ih otvoreno prekori kada se zaborave. Stražarče sa Drine (Višnjić kaže baš stražarče, momče, kurir) umesto pozdrava i izveštaja baca u lice trojici čuvenih komandanta, zatekavši ih pri piću, oštru kritiku:

Zlje ga sjeli, tri srpske vojvode,
Zlje ga sjeli i vino popili!..
Tko je vama konje nabavio?
Tko je vama čohu porezao?
Tko je vama pokovo oružje
Razma jadna sirotinja raja?!
Šta činite da vas bog ubije!

Jest da ovako odlučna, muška reč prvenstveno govori o svesti i hrabrosti pesnikovoj (što se ne može naći kod udvorica), ali ona u isto vreme naglašava i atmosferu u kojoj ju je mogućno izgovoriti. Ovaj ton i oštrina upućuju na onu početnu čednost velikih revolucionarnih pokreta dok im hijerarhija i lične pozicije još nisu uspele da razbiju porodičnu prisnost. Pokušajmo da zamislimo Čupića kome su gornji stihovi pevani, i na koga se izričito i odnose, kako ih sluša okružen ustanicima. Vidimo li njegovo pokajničko sleganje ramenima u početku i ponosno pršenje na kraju pesme, osetimo li šeretski osmeh i žagor odobravanja prisutnih, doživećemo jedan kratak ali vredan dodir s onim dalekim, čudnim ljudima koje nazivamo svojim precima. Tu se tad još moglo reći pevaču »E, svaka ti je na mestu!« Ali, samo još tada, kada pevač nije mogao mistificirati i kada se vojvodi nije vredelo braniti. Ima perioda kad čitave sredine ujednačeno sude i postupaju, kao jedna jedinka, i kad su pred opštim zadacima kao jato u letu. Prvi ustanak je u mnogim momentima takav. Već desetak godina kasnije, šaka pobednika pobrkaće peškoviti crtež istine. Tako se o Milošu Obrenoviću ne bi moglo pevati. Jedan slikar, Anastas Jovanović, čije skice i danas možemo razgledati u muzeju, davaće nam uporno Njegovu Svetlost kako razmahuje sabljom sa besna hata, iako se ona ne da tako zamisliti, a siroti Vuk moraće preći u Zemun da bi otud, iz tuđe zemlje, uputio knezu mišljenje o Amidžama i Čelešima. Višnjić je svega toga bio pošteđen. Za njegova vremena govorilo se u btk, s tribine koju je revolucija izdizala za svoje potrebe.

Pridemo li sa toga stanovišta proveravanju Višnjićevih sudova, slika i ocena, iza njih ćemo naći branu koja se neće dati potcenjivati. Čitavo jedno vreme stojaće uza svog pesnika. A za čitav niz pitanja, reč takvog svedoka je presudna. Ratne zasluge Pop-Lukine ili Čupićeve, kneževsko neraspoloženje za kavgu, slika i Birčaninov portret, dobijaju autentičnu potvrdu. Nama ostaje da je shvatimo, oslobađajući svoje mišljenje jakog sloja kasnije patine.

LIKOVNA UMETNOST

Dubrovačka izložba

Povodom osme godišnje skupštine Međunarodnog udruženja likovnih kritičara (AICA), koja se održava u Dubrovniku, jugoslovenska sekcija ovog udruženja, domaćin sastanka, priredila je u čast svojih gostiju jednu izložbu našeg savremenog slikarstva. Ova pažnja prema gostima dobrodošla je, međutim, na prvom mestu samim domaćim stručnjacima okupljenim oko ovog kongresa, jer i za njih same prilika da vide konfrontirane slikare iz raznih centara našeg likovnog života pretstavlja izuzetnu retkost. Stvar čudnova ta, umetnost Jugoslavije kao celina sve više liči na fasadu okrenutu prema inostranstvu; ona se može unekoliko videti iz Aleksandrije, Venecije, Liona, Tokija, Rima, — ali sami ukućani slabo znaju kako ona izgleda. Ako ispustimo iz vida retrospektivu od 1954 g., koja je imala jubilarni karakter i bila ograničena samo na starije rezultate, možemo se zapitati kada je Beograd ili Zagreb, na primer, imao prilike poslednji put da vidi jednu zajedničku izložbu jugoslovenskih umetnika i da stvori sebi jasniju sliku o opštem stanju današnjih likovnih zbivanja u zemlji? Nismo li leta 1956 u ovom pogledu u nezavidnijem položaju nego što smo bili čak u vremenu između 1904—1912 g. i da li republičke tarabe na ovom polju nisu podignute malo previsoko? Nije li možda dužnost samog Saveza likovnih da ostvari bar ono što jedna grupa mladih ljudi pokušava i uspeva da sprovede sa bienalnim Riječkim salonom, a što bi bilo posvećeno forumu obične domaće publike? Verujemo da ova publika ne preteruje u iziskivanjima ako sebi prisvaja skromno pravo na redovne savezne izložbe.

U ovakvoj situaciji Dubrovačka izložba, već samim tim što je do nje došlo, znači dobit. Ona je značajna naročito po tome što treba da pretstavlja u neku ruku antologiju trenutnog stanja u našem slikarstvu. Njena je osobenost u tome što su izbor dela vršili kritičari priređivači, a ne autori izlagači, ili bar što su kritičari primili na sebe formalnu odgovornost za izbor dela, u koliko im u tom pogledu nisu bile sasvim i uvek odrešene ruke. Po obimu predodređenom izložbenim prostorom, ona je ograničena na nepunu stotinu dela od 39 živih autora koji učestvuju po pravilu sa dve ili tri slike, po izuzetku sa po jednom, a obuhvata nekoliko generacija: od Jovana Bijelića i Oskara Hermana (1886) do Marka Šuštaršića (1927). Nesumnjivo, ovaj uski obim morao je zadati velike muke priređivačima, pri izboru ličnosti još više nego pri izboru dela, pri izboru »mladih« još više nego pri izboru »starih«. Ako su alternative u ovom poslednjem slučaju bile neizbežne, s obzirom na broj mladih, približne vrednosti među mnogima od njih i još kolebljiv sud o njihovim ličnostima, za veće žaljenje je poneko otsustvo među starijima, kao na primer Krsta Hegedušića, bez

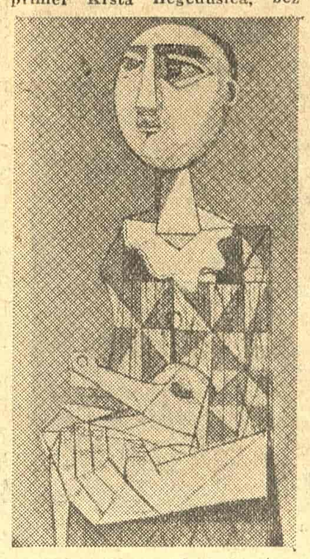

Lazar Vozarević: Bajaco

čijih radova nam, čak i u koncepciji za koju su se priređivači odlučili, pojam današnjem hrvatskom slikarstvu izgleda prilično okrnjen. Čini mi se neopravdanim i to što su dvojica među najeminentnijim od izlagača, Bijelić i Tartalja, na ovoj reviji recentnog stvaranja, a ne retrospektivnih odbira, spomenuti isključivo po svojoj prošlosti i prikazani sa po tri dela doduše vrlo jaka, ali arhipoznata, od kojih su poslednja po datumu slikana još pre dvadeset i pet godina. Poznato je međutim da Bijelić izlaže i nove stvari; iz kataloga Riječkog salona 56 vidi se da je i sa Tartaljom isti slučaj.

U celini uzeta, svarljiva, zaokružena, ujedno i dovoljno raznovrsna, iako se morala ispitati pri odbiru i radova angažovanih na Ljubljanskoj izložbi namenje noj Rimu i radova angazovanih u Veneciji, koji bi joj verovatno još više digli nivo. Dubrovačka izložba ostavlja dobar i ako ne naročito jak utisak. Ona svedoči o jednom momentu koji se ni u Beogradu, ni u Zagrebu, ni u Ljubljani ne ističe nekim velikim kreativnim zamahom, no koji zato nije lišen talasanja, nemira traženja i iznenađenja.

Suprotno onom što bi se očekivalo, ta iznenađenja priređuju ovom prilikom stariji češće nego mladi; možda zato što njih retko srećemo na izložbama. Konjović na primer pretstavlja se s jednom mrtvom prirodom još življom i razuđenijom u arabeski nego inače, no isto tako i sa dva pejzaža u kojima ga ne bismo poznali da nije potpisa. U njima, on je uprostio, ispraznio, tako da kažem, i ukrutio formu skoro do geometrisanja, iduci u sintetisanju kanda u onom smeru za kojim i Simunović u svojim pejzažima teži. Iz svoga kolorita otstranio je bogatstvo i jedrinu ranijih tonova da bi se dao u traganje za efektima nove, razvodnjene i kredaste palete. Otkuda kod pojedinih starijih umetnika, obdarenih inače baš retkim darom kolorista, ta moda bežanja od boje? Čelebonović, naprotiv, kao da se zadovoljilo svojom fazom surog u surom, zaogrnuo je sva tri svoja platna vatrom plemenitog purpura. Da li to znači obećanje jedne nove etape koloristićkih čarolija? Stalo bi nam bilo da ga uhvatimo za reč. Petar Lubarda je bio veoma aktivan kao izlagač u inostranstvu. Kod kuće, on je izlagao poslednji put 1951 g. i ko je preživeo dugo vreme koje je otada proteklo — evo mu prilike da ga opet vidi. U tom vremenu on je stekao priznanje, svukao kao guja još jednu košuljicu, odvojio se od kamena i epike kojima se inspirisao i obreo se, danas, u carstvu čistog nefigurativnog slikarstva. Ako se u Brazilijanskom motivu još i nađe po koji pretočeni rudimenat vidljivog sveta, u ostalim dvema slikama, od kojih jedna svojim naslovom upućuje na američku muziku (zove se Rapsody in Blue), tih ostataka nema. Zgrudvane u kompoziciji, hotimično nebrižljive u fakturi, one su nesumnjivo originalne u svojoj neobičnoj gami i fantastici hijeroglifa. Da li je Lubarda u ovim izloženim slikama dostigao visinu svojih lepih nadahnutih trenutaka? Mislim, nije. Sledeću grupu sačinjavaju oni koji su zadržali svoj stari lik. Milunović je svojoj poznatoj lepoj Vrši na žalu dodao još dve nove slike — Galeb i Južni vetar — sve tri, iste po kvalitetu, po vazdušastoj koncepciji i arkadiskom raspoloženju čine vrlo skladan akord. Trojica od »Šestorice«, Milosavljević, Gvozdenović i Tabaković, pretstavljeni su radovima odabranim s njihove nedavne, dobro zapažene izložbe, isuviše sve že u sećanju da bi se zahtevao još jedan osvrt na sigurnu, mirnu zrelost stvaranja prve dvojice ili eksperimentalni zanos Tabakovićev. Zora Petrović im se priključuje sa dva akta, nadušak sručena na platno, koja smo videli takođe na njenoj poslednjoj izložbi.

Posleratnu beogradsku generaciju pretstavljaju Maskareli, Vujaklija, Srbinović, Vozarević, Galovićeva i Čelić — i ne pretstavljaju je loše ni po ambicijama, ni po rezultatima. Svi su stasali do određenih fizionomija, svako je našao svoju različitu oblast i svoj osobeni način da je eksploatiše. Poneko je već i na zaokretu. Galovićeva na primer, ne gubeći, za čudo, ništa od svoje boje — uzevši reč u oba smisla — prešla je za tren oka i bez ikakvog vidljivog potresa, s lakoćom klizača na ledu, na nefigurativno slikarstvo. Ostali su kakve ih manje-više znamo sa izložaba: Maskareli leptirasto ćudljiv, Vujaklija runski lirićan. Srbinović neliteraran, nepričljiv, ozbiljan, istinski pikturalan. Vozarević sa svojim paničnim strahom od banalnog, ukusom i izoštrenim osećanjem modernog, izlaže svog reskog Bajaca i jednu monumentalnu Pietà. On je provukao Nereze kroz Pikasa i izvukao, s veštinom koja nije svakidašnja, nešto novorođeno. Ta Pietà, — za moj lični ukus malo nepotrebno iskomplikovana mrežom sastavaka, malo glasnija u boji od strogih harmonija Bajaca — privuče oko i zadrži korak kad se pored nje prođe, ne samo svojim formatom. Čelić je sebi izabrao za program da stvarnost liši njenih znakova raspoznavanja, a da je prisili da ne ode u apsrakciju kada je pretvara u sliku. Pri tome naporu, čiji se znoj oseća, on uživa u fakturi, u ispošnjavanju i, potkranjivanju materije, u bizarnostima forme koje pri radu iskrsavaju kao predmet slikarskog lova, — rečju u sreći slikanja.

Za posmatrača Beograđanina, možda još veću draž, draž udaljenijeg pa i nepoznatog, pretstavlja slikarstvo Zagreba i Ljubljane. Nažalost, takva osećanja, divna za turistu, manje pristaju recenzentu, koji, ako nije srođen s predmetom ako vidi samo stanja, a ramlje u poznavanju kretanja imena, pada u neizbežni diletantizam na koji treba skrenuti pažnju čitaocu.

U celini uzeto, Zagrebačko slikarstvo ostavlja impresiju mekše note od Beogradskog. Tamo je češći slučaj da se umetnik bavi slikanjem koje potseća na ispiranje zlata i da ide pravo u tananosti kamernog stila. Motika, Sohaj, Gliha, — da ostavimo po strani Tartalju začetnika ove slikarske loze, — od mladih Dulčić, Stančić, — sve su to umetnici plave slikarske krvi, bilo da već dugo vremena vezu svilu skupocenih tamno-višnjevih i zelenih tonova kao Sohaj u svojim mrtvim prirodama, bilo da kao Dulčić posipaju svoje Plaže konfetima kupača, bilo da su japanski koncizni kao Gliha u malom autoportretu, i dufyjevski kapriciozni kao Motika u majstorskom Modrom enterijeru ili Enterijeru s aktom. Ivančić pretstavlja jedno od veoma prijatnih iznenađenja. Oba njegova ulja, Ribe i Čovek s ribama, rađena bez pretenzija na neke naročite, nove pronalaske, impo nuju jednostavnom snagom odličnog, sočnog slikanja u bogatoj pasti. Stančić je pretstavljen iz oba profila: kao sirealist i onom drugom stranom koju nazivaju »vermeerovskom«. S kristalnim snovidenjem Varaždinskog pejzaža on vrši pravu egzibiciju svog tonskog dijapazona.

S druge strane Zagreb je ubedeniji od Beograda, a i od Ljubljane, da je apstraktno slikarstvo slikarski jezik današnjice i da je uzaludno tražiti moderan

(Nastavak sa devete strane)

Momčilo Stevanović

POZORIŠTE

Premijera u Jugoslovenskom dramskom pozorištu

NEDODIRNUTA DILEMA

R. Marinković: Glorija

Olga Spiridonović kao Glorija i S. Žigon kao don Jere

Ako je pri čitanju »Glorije« R. Marinkovića i moglo biti dvoumljenja da li je u pitanju delo koje je vrlo teško postaviti na sceni, onda je prva premijera Jug. dramskog pozorišta u novoj sezoni razvejala svaku sumnju o tome. U dramaturškom smislu Marinkovićevo delo ima niz nedostataka, a svi potiču iz narativnog karaktera dela oskudnog u izrazitim dramskim sukobima kroz koje bi se otkrili karakteri. U »Gloriji« ustvari postoji samo jedan dramaturški čvor stvoren Glorijinim zaljubljivanjem u karmelićanskog sveštenika. Oko tako jednostavnog zapleta skoro je nemoguće izgraditi uverljivu dramu akcije, dok je njeno postepeno narastanje neizvodljivo. Dijalog sa druge strane ne sadrži u sebi takve literarne vrednosti koje bi pretegle nad njenim drugim nedostacima. Ali ispod mirnog objektivnog toka zbivanja, bolje rečeno u spoju tih narativnih sudara i atmosfere koja se širi iz stvorene situacije, otkriva se jedna ozbiljna psihološk drama, bitno ateistička, i ostvarena u vidu karakteristične životne krize dvaju ljudskih bića. Učiniti krizu uočljivom, dati joj dramski zamah i dočarati je gledaocu u drastičnom obliku nije moguće staloženim uobličavanjem teksta u konkretne scenske radnje i prostim vađanjem reči. Ono što je izrazito dramsko u Marinkovićevom postupku ono je od početka do kraja u situaciji koju on stvara suprotstavljajući osnovnu atmosferu kojom odiše jedan određen način doživljavanja sveta ljudskim sudbinama u njihovom potajnom oslobađanju od tog mrtvačkih hladnog ambijenta voštanih sveća i ozarenih smiraja.

Zbog toga je režija imala dva razloga da pikturalni element pretstave učini ravnopravnim sa ostalima. S jedne strane stvaranjem dinamičnog profila pretstave (uključujući u njega pored napora slikara i osvetljenje, mizansenu, masku i prirodu glumčeve plastike) bio bi ublažen narativni karakter dela a ujedno i umanjen nedostatak što se u drami goto. ništa scenski ne dešava. S druge strane osamostalivši vizuelni deo u dramaturškom smislu režija bi učinila uverljivim psihološka raspinjanja junaka drame i pronašla u trenucima kad sa heroja spada kob atmosfere neslućene mogućnosti za gradiranje drame. Na taj način dramska akcija protagoniste »Glorije« kondenzovala bi se i svaki gest koji bi odudarao od atmosfere delovao bi naglašeno dinamično. Konflikt bi tek tad bili izvučeni u prvi plan a svaka hiperbola pišćeva dobila bi pravu vrednost umesto da nestane u slapovima dijaloga.

Međutim T. Tanhofer nije tako postupio i ograničio se na realističku interpretaciju teksta od strane glumaca a njegova rediteljska intervencija zadovoljavala se mirnim i statičnim sredstvima. Likovni element u njegovoj režiji dočaravao je doduše osnovnu atmosferu samostana ali nije dramatično zadirao u ljudsku sudbinu i nije bio bitni deo rediteljevog postupka. Mizansena je bila podređena govoru, osvetljenje je imalo samo čar realnog doživljaja a bujice dramskih nekontrolisanog govora valjale su se preko scene. Posledice su bile teške: jedna izrazita, kontinuirana psihološka drama (Glorije i don Jereta) svedena je na drastičan ljubavni sudar koji je potpuno zamaglio dramu Glorijinog neverovanja. Teško je moglo biti drukčije pri ovakvom postupku: replika je sledovala replici, govor se ukrštao i nije mogao biti scenski konkretizovan psihološki opravdanim gestom i pokretom i u tim neprestanim verbalnim sudarima pomalo se gubio smisao za težinu ljudske nesreće.

Uključivanje muzike u radnju bio je jedini pokušaj režije da dinamizuje pretstavu. Njena stilizovanost bila je doduše u skladu sa prirodom govora na sceni i u kontrapunktskom smislu muzika je korišćena uspešno ali u momentima kad je trebalo da implicira neku neodigranu akciju važnu za dalji razvoj muzika nije bila funkcionalno uklopljena u pretstavu i dovodila je do još većeg rasparčavanja utiska. U smislu muzičkog efekta vrlo je inventivno korišćena tišina na otvorenoj zamračenoj sceni da bi se podvukle važne pauze. Monotoniju zbivanja pojačavalo je rešenje koje se sastojalo u podeli scene na veći i manji deo i u pomeranju akcenta sa većeg dela na manji putem rotacije scena.

Sve iznete primedbe ne odnose se na poslednju sliku. Tanhofer je u njoj neočekivano postupio: likovna komponenta je odjednom postala ravnopravan akter i iz nje je emanirao jedan prizvuk besmisla a udes junaka bio je pritisnut doživljajem praznine sugeriranim i dekorom i kretanjem glumaca. Sudar sredine i glavnih ličnosti odjednom se zaoštrio, akcija se zgusnula a puna vrednost dramatičareve reči tek tada je došla do izražaja.

U svetlosti iznetih opažanja veoma je teško odrediti tačan trenutak gde počinje glumčeva odgovornost za udaljavanje od Marinkovićevih likova. Posmatrano u celini to otstupanje je drugi bitni nedostatak pretstava. Od autorove namere najdalje je bio S. Žigon kao don Jere. U njegovom liku nisu postojali sumanuti horizonti jedne fanatizovane fikcije, opore apsolutizovanje gorde mladosti lako ranljive u osnovi a pobesneo gest i uzvik kome je on pribegavao najmanje je mogao da nas ubedi u istinu tog lika. Ceo postupak S. Žigona bio je pogrešan: osnova je morala biti hotimično potiskivanje, odlaganje reakcije za sledeći sekund, retoričan ton katoličkog sveštenika, kristalna dikcija i smirenost kojom se prikriva neutoljena glad za životom.

Podjednako je bio izneveren lik Glorije u interpretaciji O. Spiridonović. Glorijina ličnost se u njenom tumačenju pomerila iz centra zbivanja i O. Spiridonović nije pogodila skoro nijedan autentičan trenutak Marinkovićeve složene žene. Dobijao se utisak da je analitički postupak — jedino moguć kod ove ličnosti — bio zanemaren da bi umesto njega zagospodarila ljupka scenska pojava i vidni grč ljubavi. Tako je Glorija ostala po strani drame, više objekt nego njen nosilac i u ovoj kreaciji nije bilo ni traga od nekih dubljih razdirućih mučenja, od onih egzistencijalnih pitanja koja muče Marinkovićevu Gloriju. Ovako donesena Glorija delovala je kao biće usklađeno i u ravnoteženo koje se našlo u nepovoljnim okolnostima, fini

lansirajući između komičnokarikaturalnog i oporo-grotesknog načina. Dubajić je reljefno oživeo složenu prirodu ovog zamaskiranog starca, iluzioniste i šmiranta.

K. Bulić kao biskup, Z. Ristanović kao klaun i M. Ajvaz kao don Florio, svaki na svoj način, izgradili su sa uspehom epizodne uloge. Naročito dobar bio je K. Bulić, divno odmeren u izrazu, reljefno poguren pod skramama zime, izgubljeni čovečuljak koji je istinski živeo na sceni.

Vladimir Stamenković

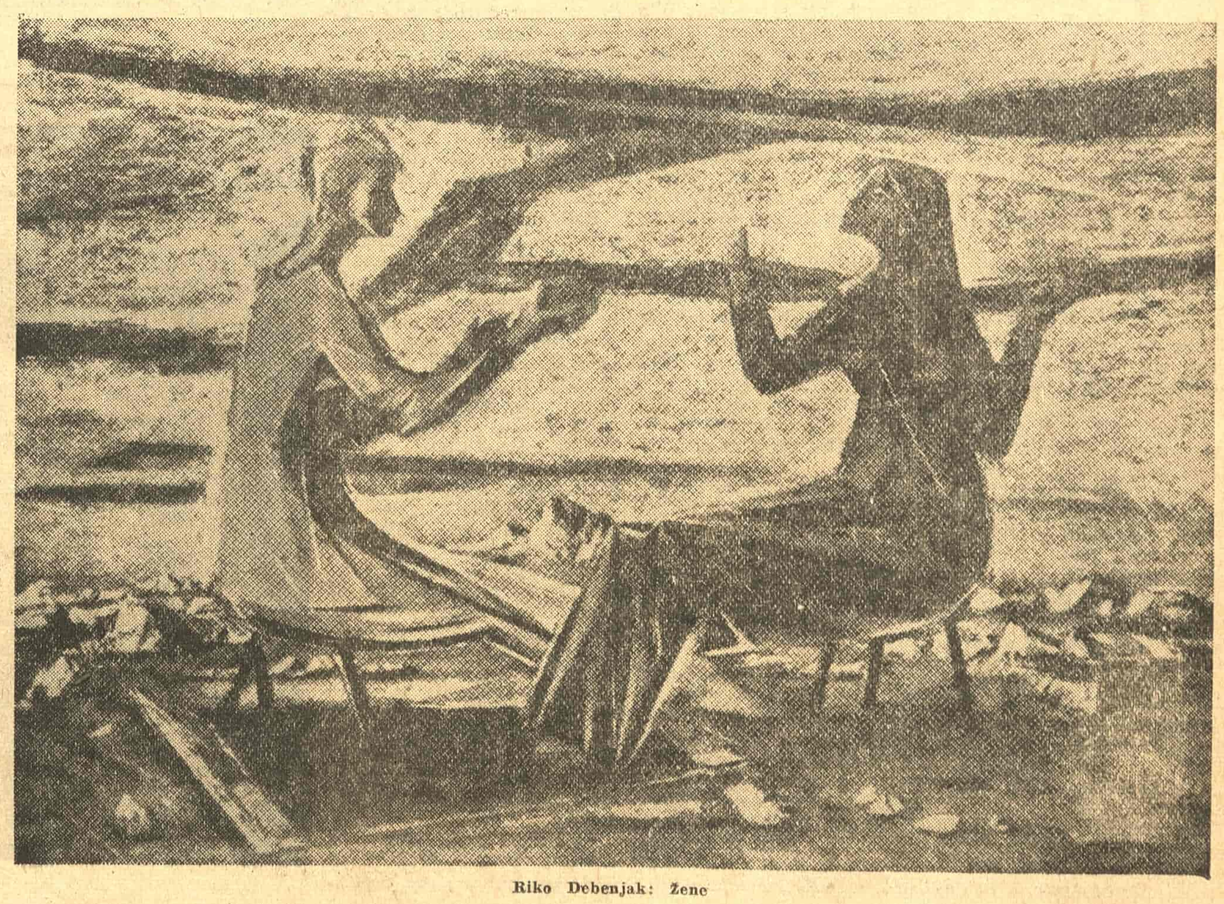

Riko Debenjak: Žene

Kongres folklorista

Tužilje

Od 2 do 9 septembra održan je u Crnoj Gori Kongres Saveza udruženja folklorista, na kome su uzeli učešća mnogi folkloristi iz naše zemlje i inostranstva (Sovjetskog Saveza, Zapadne Nemačke, Čehoslovačke, Mađarske i Austrije.)

Bilo je predviđeno da se referati za ovaj kongres kreću u okviru sledećih tema: a) pitanje usklađivanja terminologije na području usme ne narodne književnosti, muzičkog i igračkog folklora; v) tragom naših najstarijih nasleđa i c) problemi i metodi leksikografiranja folklornog materijala.

Terminologijom narodnih pripovedaka bavio se referat Maje Bošković-Stuli. Milko Matičetov govorio je o problematici skupljanja i proučavanja narodne proze i ukazao na činjenicu da geografski položaj naše zemlje pruža mogućnost da pri naučnoj obradi skupljene građe igramo jednu od važnih uloga. Dragutin Đorđević podneo je izveštaj o tome kako danas nastaje i živi narodna pripovetka u okolini Leskovca.

Problematici narodnih pesama bilo je posvećeno više referata. Nemački naučnik Maksimilijan Braun govorio je o pojmu »stilizacije« u narodnoj epici i podvukao činjenicu da se »istinitost« u epici ne iscrpljuje izlaganjem konkretne stvarnosti, po.to epika često traži višu istinu, koja se ne može prikazati bez preinačenja poznatih fakata. Tri referata bila su posvećena tumačenju i izvorima narodnih pesama (Ž. Mladenović: »Topografski elementi narodne pesme »Ženidba Dušanova«; T. Đukić: »Prvi izvor za etičku izgradnju kosovskog eposa« i B. Krstić: »Postanak i razvitak narodne pesme o boju na Kosovu«). Olinko Delorko ukazao je u svome referatu na potrebu da se sva naša pesničke folklorna građa naučno ispita i estetski oceni. Živu diskusiju izazvao je referat sovjetskog naučnika Sergija Vasiljevića Aksjuka o savremenim ruskim narodnim pesmama i njihovim nosiocima.

Referat Nikole Bonifačića Rožina o narodnoj drami u Hrvatskoj ukazao je na raznovrsne oblike dramskog življavanja širokih narodnih masa. U radu o našem dečjem folkloru Milivoje Knežević je govorio o raznim vidovima dečjih igara, u kojima dolazi do izražaja ne samo mašta deteta već i folklorno nasleđe iz daleke prošlosti. Problemom izvora i postanka »Aleksandride« srpsko-hrvatskog tipa bavio se referat mađarskog naučnika Lasla Hadroviča, dok je češki naučnik Oldrih Sirovatka govorio o folkloristici u Čehoslovačkoj i o potrebi međuslovenske saradnje na području folklornih istraživanja.

Priličan broj referata bio je posvećen problematici Crne Gore. Jovan Vukmanović dao je opšti pogled crnogorski folklor i ukazao na njegovu svežinu i originalnost. Marijana Gušić govorila je o tobelijama (ostajnicama), imajući u vidu naročito crnogorsko područje, Katica Bošković — o crnogorskim reliktima u svadbenim običajima Konavala, a Jelka Ribarić — o tragovima nekadašnje crnmičke nošnje u Peroju u Istri. Miodrag Lalević posvetio je svoj referat proučavanju naših narodnih poslovica povodom stodvadesetogodišnjice prvog izdanja Vukovih poslovica na Cetinju 1836 godine.

Etnografsko — folklornom problematikom bavili su se i referati Milenka Filipovića (»Tragovi staroslovenske trizne kod Južnih Slovena«), Nika Kureta (»Potreba saradnje pri ispitivanju južnoslovenskih maski«) i austrijskog naučnika Leopolda Krecenbahera (»Alpsko-balkanski instrumenti za dizanje buke i srodni rekviziti za vršenje običaja u Evropi«).

Čisto muzikološkim, problemima bili su posvećeni referati Miodraga Vasiljevića (»Kvalitetne funkcije tonova u tonalnim osnovama našeg muzičkog folklora«), Valensa Vodušeka (»Obredne pesme Jugoslavije kao prilog za objašnjenje izvora i karaktera nekih naših današnjih tonaliteta«) i Radoslava Hrovatina (o ritmičkim oblicima u muzičkom folkloru).

Problemima narodnih igara bavili su se referati Ika Otrina (»Oblici i plesni elementi slovenačkih narodnih igara i njihov razvitak do danas«), Zmage Kumer (»Plesni tip »Raj« kod Slovenaca«), Olivere Mladenović (»Prilike i mesta za igranje u Srbiji«), nemačkog muzikologa Feliksa Herburgera (»Veza između narodnih igara slovenskih i germanskih naroda«) i češkog muzikologa Jozefa Kresaneka (»Istorisko poreklo hajdučke igre«).

Zanimljivo je pomenuti da su prvog dana rada na Ivanovim Koritima učesnici kongresa imali priliku da na istoriskom Veljem Gumnu slušaju narodne guslare i diplare i da gledaju narodne igre iz Katunske Nahije; drugoga dana po podne načinili su izlet na Vjetrni Mlin, gde su, u šumi, slušali dve čuvene crnogorske tužilje — Milušu Perović i Jelu Đurković, koje su, pojedinačno i udvoje, slavile velike žrtve Crne Gore u narodnooslobodilačkom ratu. Trećega dana po podne posetili su Njegoševu kapelu na Lovćenu i tu su slušali poznatog narodnog guslara Filipa Perunovića.

Trećega dana rada, u Baru 6 septembra po podne, učesnici kongresa su načinili izlet u Sutomore, gde su im meštani i meštanke prikazali nekoliko scena iz čuvene Spičanske svadbe.

Živomir Mladenović

NA STRANI SAM ONIH STO TRAŽE NOVE FORME

Susret sa Leonidom LEONOVOM

Susret i razgovor sa autorom »Lopova« nisam, zaista, očekivao. Trebalo je, opet gotovo slučajno, po novinarskoj dužnosti, da zabeležim jedan od »događaja dana« u Beogradu — poseta Leonida Leonova izdavačkom preduzeću »Nolit«, u čijoj će biblioteci savremenih svetskih romana uskoro izaći i njegov roman »Put na Okean«, a posle toga i jedna zbirka izabranih pipovedaka. Ali, ispalo je sasvim drukčije...

Jer, Leonid Leonov voli da razgovara. Sam započinje, bez dvoumljenja, polemiku, postavlja pitanja i odgovara. To čini vrlo sugestivno, asocijativno, metaforično. Zar to ne potvrđuje i njegov odgovor na jedno možda više slučajno pitanje koje mu je postavljeno za vreme razgovora u »Nolitu«.

— Nalazim se u situaciji kao majka koja ne zna kome od svoje dece poklanja najveću ljubav, — rekao je najpre Leonov odgovarajući na pitanje koje svoje delo najviše voli. Ali, odmah je dodao:

— Volim ono delo koje još nisam napisao. Ali, da bih bio određeniji reći ću vam i ovo: Volim svoje poslednje stvari, naprimer »Rusku šumu«, koja, eto, izlazi uskoro na srpskom jeziku. Od stari jih stvari volim »Put na Okean«, koji takođe izlazi ovde, u izdanju »Nolita«.

Leonov je za trenutak prestao da govori, a onda neočekivano upitao izgleda i sebe i ostale:

— A »Lopov«? To je moj prvenac. Već trideset godina nisam se usudio da ga pročitam. Potrajaće to tako, izgleda, još koju godinu...

Nastala je opet mala pauza A onda je neko upitao kratko:

— Na čemu sada radite?

Osećajući možda pitanje više kao malu novinarsku »provokaciju«, Leonov je najpre odgovorio »diplomatski«:

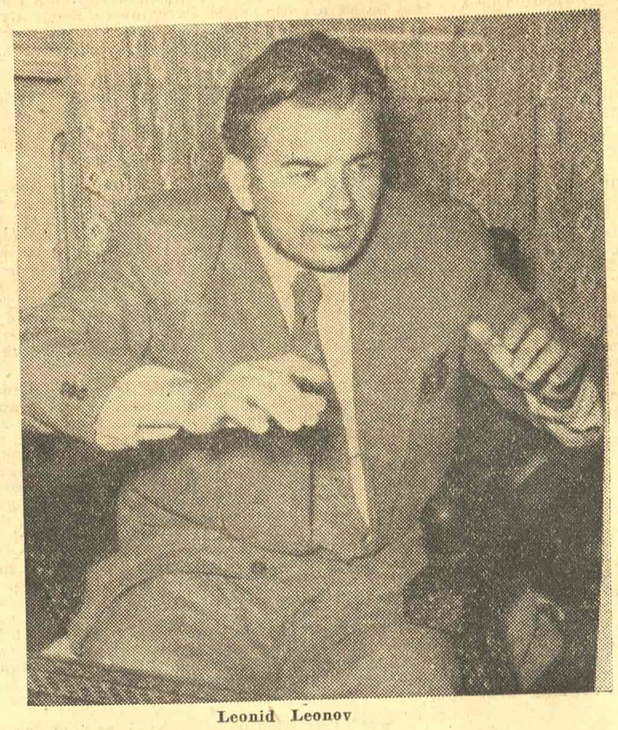

Leonid Leonov

— Odgovoriću vam jednostavno: na literaturi!.. Već šest puta prepisujem jedan roman. Muči me kompozicija. No, nadam se da će ovih godina i to biti gotovo...

Tema?

— Rusija, stara Rusija, — odgovorio je Leonov

Razgovor je bio sve življi. Nekako u »štimungu izdavačke delatnosti«, postavio sam Leonovu pitanje koje bi delo iz savremene sovjetske literature, po njegovom mišljenju, trebalo prevesti na naš jezik, da bi se upotpunila slika o književnom stvaralaštvu u njegovoj zemlji.

Razmišljao je kratko, a onda isto tako odgovorio:

— Ona dela koja još nisu napisana... Ali, mislim da će uskoro biti dela koja bi zaista trebalo prevoditi... Na mlađima svet ostaje, — osmehnuo se Leonov. Verujem u nova imena koja već unose svežinu u našu književnu atmosferu. Odlikuje ih smelije gledanje na probleme...

Ne čekajući novo pitanje Leonov je rekao i nekoliko reči o izdavanju dela naših pisaca u Sovjetskom Savezu. Pročitao je od Andrića »Na Drini ćuprija« i Ćosićev roman »Daleko je sunce«. Dodao je da Ćosića smatra veoma talentovanim, a zatim da se nada da će biti štampana dela još nekih naših pisaca, naročito mlađih.

I, baš u momentu kad se vodio razgovor o književnom radu Dobrice Ćosića, on je i naišao. Razume se, nije izostao srdačan pozdrav dva poznanika od ranije. Ali razgovor je nastavljen još življe. Leonov je upitan šta misli o našim književnim diskusijama o modernom, starom...

Leonov je odmah počeo da govori, ali više, izgleda, o nekim svojim stavovima, mišljenjima, ili razmišljanjima.

— Na strani sam onih što traže formule svakoj stvari, svakoj pojavi, što traže nove formule. Trideset šest godina radim i izdao sam mnogo knjiga, ali nijedna nije prošla a da nije bila pošteno grđena... Nikako se ne ljutim što sam uvek tražio novo u čoveku, i oko njega, duboko u čoveku, ono skriveno. I kad bih živeo još sto godina išao bih tim putevima. Ali, takođe, tu se podrazumeva poštovanje tradicije. Samo reč je o tome, kad se govori o piscu koji stvara, kako se on odnosi prema njoj, prema tradiciji.

Leonov se sve više unosi u ono što govori i brzo nastavlja:

— Dakle, reč je o formuli. Razumete li me? Eto, putujući od Dubrovnika prema Mostaru video sam na kamenjaru jedan zakržljali vres, malo, žbunovito drvo. Upio se u kamen, svemoćan je, i ne tiče ga se vreme, čak ni kiša... Umetnost se sastoji u tome kako shvatati taj vres što se pedeset godina muči na kamenu, i ničega se ne boji. On je kao čovek. Zdrav i jak... Da li me razumete?. Ili uzmimo drugi primer. Treba napisati i stvoriti takvu umetnost koja će, kao ono zrno pšenice u egipatskoj piramidi što posle mnogih godina »tamnovanja« u kamenim zidinama ponovo proklija, i posle decenije oduševljavati, nadahnjivati mladiće, devojke. To je teško...

Posle još jedne kratke pauze neko je upitao Leonova kako on radi, kako piše.

— Sigurno ne u kuli od slonovače, već u sobi sa otvorenim prozorima, i čujem život, njegove zvuke, odjeke. To mi ne smeta. Naprotiv, otvaram i vrata... Najbolje radim uz muziku...

Neko od učesnika ovog razgovora pogledao je, više za sebe, na sat. To, čudno, nije promaklo Leonovu. Zato je upitao da li se možda razgovor odužio, da li će stići da ostvari sve što je predviđeno za taj dan.

I zaista već je bilo prošlo više od jednoga časa kako je počeo razgovor u »Nolitu«, ali osećalo se da je on ustvari tek počeo. Samo, vreme je već bilo poodmaklo. Leonovu je postavljeno, dok su mu pretstavnici »Nolita« predavali darove, svoja izdanja, još jedno pitanje. Ono je zvučalo pomalo konvencionalno, naime, kakvi su njegovi utisci iz susreta s našim ljudima, krajevima, književnicima. Ali, Leonov je rado odgovorio i na to pitanje.

— Upoznao sam mnogo vaših ljudi, ribara, seljaka i građana. Bio sam na vašem moru i kao da sam ozdravio, rekao je Leonov. A onda je brzo i oduševljeno nastavio da priča.

— Nezaboravna je Postojinska Pećina... Nikada nisam video takav, lepši umor zemlje, starost njenu... Ona se mora javiti nekad u mojim budućim delima.

Leonov se pobrinuo i za završetak razgovora i lep rastanak.

— Da, bacio sam u Postojinskoj Jami novčić u ono malo jezerce. To znači da ću još koji put, možda da nađem taj novčić...

Moma Stefanović

POZNANSTVA

DVA SUSRETA U TRSTU

BOJE I PROSTOR

MOŽDA ova dva susreta ne bi bila povod jednog, objedinjenog napisa, da nije reč o posebnom ambijentu, o gradu Trstu, i o dvojici Slovenaca, Tršćana — slikaru Lojzu Spacalu i pozorišnom reditelju Jožu Babiču.

Prvi moj susret sa obojicom bio je u maloj slovenačkoj kafani »Nini« u Trstu, u kojoj se predveče okuplja slovenački umetnički svet, željan svog jezika, intimnijih nacionalnih poveravanja i, u dodiru s bliskima, neprestanog proveravanja svojih umetničkih koncepcija i preokupacija koje često moraju da imaju i trenutni karakter, u borbi za samoodržanje Slovenaca u Trstu.

Ali, ovaj razgovor utroje nije obavljen samo radi ambijenta, već i zbog toga što se ovde smatra da Spacal i Babič, mada različiti po temperamentu (predispozicije prvog naginju ka poetskom, a drugog ka racionalizmu) imaju nečeg zajedničkog. To zajedničko je, najprostije rečeno — biti svoj.

★

Uvučen u sebe i svoje misli, gotovo otsutan od materijalnog, kao u nekom transu u jeku traženja svojih boja, Lojze Spacal primio nas je, Babiča i mene, u stanu koji je preuredio u atelje sa staklenim krovom, na mansardi kuće broj 1 u Via Koroneo.

O svojoj biografiji nije hteo da govori. Pružio mi je otštampanu monografiju. Rekao je tiho, više za sebe: »Pročitajte, ako vas interesuje, ali, to su više-manje nevažne stvari za jednog slikara«.

Roden 1907 godine u Trstu, završio Institut za dekorativnu umetnost u Monci, a posle toga Akademiju umetnosti Brera u Milanu. Prvu samostalnu izložbu slika priredio 1940 godine u Trstu. Ogroman uspeh doživeo je godinu dana kasnije na izložbi u Milanu. Izlagao je u Rimu, Torinu, Firenci, Veneciji, Pragu, Varšavi, Sofiji, Moskvi, Lenjingradu, Celovcu, Cirihu, Lisabonu, Oranu, Tel Avivu, Bregenzu, San Francisku, Njujorku, Pitsburgu, Sao Paolu, u Rijeci, Ljubljani, Beogradu i Zagrebu.

Iznenađuje vitalnost koju njegovo lice ne odražava. Valjalo je imati — razmišljam čitajući spisak obidenih mesta — fantastičnu energiju i kretati se takvim tempom kroz svet, grabiti kilometre, gledati, apsorbovati i posle svega videnog vratiti se u Trst, na Kras, da se posveti, pogotovu u grafici, rešavanju lirsko-apstraktnih problema, odnosa sebe i prirode, što grčevito nastoji da izrazi mekom lirskom notom u tektonici i boji, u okviru tačno određenih linija i višedimenzionalne kompozicije.

Na štafelaju tog dana stajala je grafika »Zalazak sunca u Savudriji«, nedavno na Kvadrienalu otkupljena za Modernu galeriju umetnosti u Rimu. On je u ruci držao malu, drvenu, izrezbarenu duvansku kutiju koju mu je poklonio neki čobanin sa Krasa. Na gramofonu bila je ploča Čajkovskog. U tom ambijentu smo ga i zatekli.

Pre dvadeset godina nastupio je kao pobornik »magičnog realizma« u kome je nastojao da pobegne ka metafizičkim rešenjima. Rat, streljanja, vešanja, ostavili su traga na njegovim uljima. I kad se sve to staložilo, našao je rešenje u onome što danas radi.

— Možete li mi to objasniti — upitao sam.

— Insistiram na muzici, ritmu, boji, dinamici, plus vreme u kome živimo. Želeo bih da moja ulja, grafika i skulpture budu poezija. Nastojim da svoje motive najpre očistim od suviše materijalnog.

...Pitate šta želim da postignem sa svojim slikarstvom? Želeo bih da kod gledaoca moje slike probude pesničku emociju, da ga poput muzike unesu u nov ambijent koji hoću da nametnem: optimizam u pesimizmu.

...Moje shvatanje života? Da li se život, u celini uzev, uopšte može shvatiti. Pokušavam da shvatim sebe. Život je niz emotivnih impulsa ,a između impulsa su moralne, psihološke krize. Želeo bih da padovi budu neosetniji i zato slikam. Želeo bih da moji radovi budu sinteza života i umetnosti.

Ništa više nije rekao; on je čovek koji voli da sluša i posmatra. Prošlog leta u Makedoniji zapazio je crvenu boju i uneo je u svoj umetnički spektar.

— Ja bih vrlo rado čuo šta će moj prijatelj Babič reći o sebi — kazao je na kraju.

★

Odjednom — nova tema, različita primena umetničkog sredstva, mada od slikarstva do scenografije, recimo, nije daleko, pogotovu ne između scenografije i Spacalovog slikarstva, koje često dekorativno deluje i privlači jednostavnošću kompozicija i boja.

Dugujem čitaocu objašnjenje. Jože Babič je reditelj Slovenskog narodnog gledališča u Trstu već deset godina, umetnik čije koncepcije o pozorištu nisu svedene na suštu reproduktivnost. On je akciono neograničen, pa ga smatraju jednim od najboljih slovenačkih pozorišnih reditelja među modernima.

Politička situacija u Trstu usmerila ga je ka domaćim delima, od Držića i Cankara do Mirka Božića, ali nije hteo da zaboravi da svoju publiku mora da približi i svetskim piscima Šou, Molijeru, Šileru, O'Nilu, Mileru i Pristliju i, s obzirom na ambijent, italijanskim dramskim piscima Goldoniju, Ugo Betiju i De Filipu.

Zovu ga na gostovanje u Mali teatar u Milanu, jer je jedno manjinsko pozorište podigao na nivo Evrope, sa skromnim umetničkim materijalom koji je imao oko sebe. On ponekad otstupa od klasičnih scenskih rešenja, izlažući se opasnosti da bude površan. Eksperimentiše da bi istakao vrednosti svojih glumaca. Modernizuje scenu da ne bi morao autobusima da prenosi teške kulise iz Trsta u okolna slovenačka sela u kojima iz dana u dan daje pretstave pod vedrim nebom.

— Prigovaraju vam zbog scene »u krugu«, zbog kulisa koje projektujete na prozirni veo ispred scene. Kažu da bolujete od eksperimenata?

— Šta je reditelj? Umetnik kome jedan od osnovnih ciljeva mora da bude da istakne individualnu snagu glumca. Nije važan način na koji će on to postići. Važno je šta postiže.

... Svrstali su me u moderne reditelje, verovatno zbog toga što suviše jednostrano posmatraju moj rad. Na kraju, meni je svejedno šta misle. U svakom slučaju, ne želim da budem staromodan. Ali, moderno nije u mistici. I ne želim da lišim scenski prostor elemenata. Hoću da ga oslobodim klasične statike koja je često prepreka kontaktu između glumca i publike. Glumcu treba vratiti individualnost.

... Pitate o pozornici »u krugu«. To nije ništa novo. Rusi su odavno primenili ovakav način scenskog rešenja. Amerikanci se ovim metodom služe u pedagoške svrhe. Glumac na sceni »u krugu« ne glumi samo licem. On je izložen publici sa svih strana, on je među njom, njen sastavni deo. Na taj način stvara se maksimalni kontakt između stvaraoca i gledališta.

... Konačno, i pored umetničkog aspekta, okrugla scena nama, kao putujućoj trupi koja je za deset godina izvela osamdeset šest premijera i dala prošle godine 170 pretstava, potpuno odgovara. Ne bi trebalo shvatiti da precenjujem umetnički kriterij publike ako kažem da je ona sve ove »eksperimente« ipak vrlo dobro primila.

Dva umetnička sveta: boje i prostor, bila su za trenutak sastavljeni u jednoj intelektualnoj traspoziciji, u malom ateljeu Lojza Spacala.

Čitalac će uočiti izvestan afinitet između ova dva umetnika; možda je to otuda što je, i kod jednog, i kod drugog jedinstvena podloga — stvaralaštvo u stvarnosti. Spacal traži metod izražavanja u jednostavnom duborezu duvanske kutije nepoznatog čobana sa Krasa, a Babič smelo odbacuje klasične scenske elemente i sa glumcima ulazi među gledaoce.

A dalje od tih dodirnih tačaka, ipak razni su putevi ove dvojice umetnika.

Nenad Stavjel

Spacal: Jutro u krasu

Susret sa sovjetskim piscima

(Nastavak sa prve strane)

onov je istakao slučaj Dostojevskovog Stavrogina iz »Nečistih sila«, tog plemićkog sina koji se oženio jednim bogaljem, — slučaj koji ukazuje na to da je Dostojevski umeo da otkrije ono što je mnogim drugim piscima njegovog vremena, a takođe i kasnije epohe, bilo nadostupno, a što je zbunjivalo njegove kritičare i inetrpretatore. Po tim dubinama u koje je umeo da prodre. Dostojevskog su, ne bez razloga, stavljali ponekad u isti red sa Šekspirom. Nije ni čudo što je jedan takav pionir imao tolikog uticaja na razvoj ne samo ruske nego i čitave svetske literature.

Neki kritičari su ukazivali na stvaralačku povezanost Leonova sa Dostojevskim, dok su drugi negirali tu vezu. Sam Leonov je, govoreći o tome, i ne dajući drugog komentara, kazao da on, ne može da zamisli pojavu bilo kakvog dela koje nema svoga prethodnika. Da nije postojao dosadašnji razvoj muzike današnji kompozitor morao bi svoje stvaranje da svede samo na nekoliko osnovnih tonova.

Osvrćući se, u nekoliko reči, na svoj književni rad, Leonid Leonov je rekao da su o njegovim delima napisani i mnogobrojni članci, od kojih su većina bili nepovoljni po njega. Međutim, za njega su najvažnije bile njegove stvaralačke preokupacije, onaj nemir koji je godinama nosio u sebi i koji mu je imperativno nalagao da ne obraća pažnju na primedbe takve kritike. Leonid Leonov tvrdi da veći deo takve kritike nije ni čitao.

Naročito uzbudljiv utisak je ostavilo njegovo interpretiranje razvoja (i njegovih uslovljenosti) Rusije, njen put od zaostale feudalne države do modernog društva današnjice. U jednom trenutku, uzbuđen, Leonov je citirao rečenicu iz jednog svog romana, koja kaže da se na zvezdama, kada počnu da se hlade, rađaju cvet, ptica i čovek. Tako je i za razvoj društva i kulture potrebna jedna određena temperatura hlađenja koja omogućava rascvetavanje života.

U poslednje vreme imali smo prilike da u našoj sredini saslušamo mnoge znamenite pretstavnike [illegible] književnosti u svetu. Žan Pol-Sartra, Žana [illegible]sa, Kloda Avlina, Artura Adamova, — i to nas sve više uverava da su ovakvi neposredni kontakti zaista dragoceni. Poseta sovjetskih pisaca i razgovor s njima, a naročito s nama bliskim piscem »Lopova« i Skutarevskog«, drugom Leonidom Leonovom, značio je jedan živ događaj u kome vidimo jedan od nastavaka već za našeg tradicionalnog prijateljstva sa velikanima ruske književnosti — Dostojevskim, Tolstojem, Čehovom, Gorkim, Blokom, Majakovskim.

K. T.

ROMAN „KNJIŽEVNIH NOVINA"

DECA GERNIKE

Četiri mrtve ovce ležale su u krvi, crvenoj i toploj u otsjaju požara. A gde je bio ovčar? Vatra je šištala. rKateri od bombi i gola zemlja. Plamen je bio kao vetar. Noć je bila kao stolica. Seo sam na nju. I vrištao sam. Nebo je bilo moj jezik. Zvezde su kao mehurići sjajile na njemu. Prevrnute bašte. Smrvljena prozorska okna. Vetar među srušenim zidovima. Sedeli smo na polomljenim stolicama u mračnom dvorištu casa de junta koju je požar poštedeo. Starci su spavali na stolovima u lokvama krvi i pepela. Deca su vrištala u korpama. Žene su se tiho svađale. Sveštenici su se molili. A vetar je duvao među zvezdama. Ispitivao sam muškarce, žene poznate i nepoznate ljude, sveštenike, decu, sve njih sam pitao: Jeste li videli moju majku? Senjoru Espinozu-Bustos? Moju majku? — Da li je još živa? pitao je neko. — Da li je mrtva? pitao sam ja. Čovek je slegnuo ramenima. Ćutao je i okrenuo se. Drugi je mrmljao i pomilovao me. Išao sam od grupe do grupe. Moja majka? Espinoza-Bustos? Video sam je živu? Jesi li je ti video?

A onda su došli autobusi, vladini autobusi, došla su volovska kola sa dva točka. I ministri su bili tu. Jedan magarac je njakao. Vlada je ukrcavala one koji su ostali bez ičega, bez doma, begunce. Mnogi su pešice išli mračnim drumovima koji vode u Bilbao.

Mene je otac Benedikt gurnuo u jedan autobus. Sedeo sam na njegovim kolenima. S vremena na vreme šaputao mi je na uvo:

»To su obične ubice«, kazao je Karlos, »vaspitavane po školama, ubice koje su poslali teroristi poznati celom svetu. Da li ih i vi toliko mrzite?« pitao je Karlos i drhtao celim telom.

»Mrzim?« pitao sam. »Koga? Čovek mrzi sebi ravne.«

»Slušajte!« vikao je Karlos. »Želeo bih da me svi čuju! Nemoguće je da čovek tako izgleda. To Bog nije hteo. Zbog toga će Nemačka biti prokleta!«

»Ah,« rekao sam, »Nemačka je lepa zemlja. Poznajem Nemce koji misle. I Nemce koji se boje Boga. I Nemce koji u svakom ljudskom biću vole sliku božju. Za najbolje i najgore ne postoje granice. Samo se prosečni ljudi razlikuju po narodnostima. Ne napadajmo narode! Napadajmo zlo!«

»Možda su vam suviše malo zla naneli?« pitao je Karlos. »Rđave ljude treba mrzeti! Ali slušajte! Skoro ću da završim! Dok sam išao kroz zapaljene ulice i kada sam ponovo mogao da vidim i čujem, primetio sam da me je s puno ljubavi vodio jedan čovek.

»Ko ste vi?« pitao sam.

»Ja sam otac Benedikt,« odgovorio je.

Izvukao me je iz grada u polja. Ali ja nisam hteo. Hteo sam da se vratim. »Majka«, rekao sam.

»Ona će da čeka u poljima«, odgovorio je.

»Ali otac leži u podrumu,« rekao sam i hteo da se izvučem.

»Da li se ti zoveš Karlos«, pitao je i čvrsto me držao. »Poznajem te,« kazao je. »Viđao sam te često iz manastirske bašte.«

»Jeste li vi iz jezuitskog manastira?« pitao sam.

Već smo se nalazili u kukuruznim poljima.

»Drago moje dete,« kazao je naginjući se prema meni, pošto je bio veoma visok. Poljubio me je u čelo. Odjednom se sve prevrnulo u meni i njegov glas i njegov pokret mi se učiniše poznati. Osetio sam kako mi se kosa digla na glavi i viknuo sam: »Tata!« i on mi je stavio ruku oko vrata, tako nežno i rekao, »sine moj!«.

Ali stotinu glasova je urlalo u polju, nebo je ponovo grmelo, avioni su se vraćali sa svežim bombama, nove eksplozije, vazdušni manevri, crni dim nad Gernikom. Takav avion nikoga ne štedi. U rojevima lete nad poljima, u redovima silaze, onako kako su ih učili. Oni mitraljiraju ulice oko grada, ranjavaju pse i drveće. Trava drhti, ali njoj se ništa naročito ne može da desi. Avijatičari pucaju iz mitraljeza. Stanovništvo se baca licem na zemlju kao da hoće da se moli. I oni se mole. Oni grle drveće i padaju u rupe. Trče kroz polja kao da igraju žmurke i liče na zaljubljene ili decu. Tako avioni dolaze i odlaze. Tako se ponovo vraćaju. Tako prolaze sati. Dva sata, dve večnosti. I vatra. Ona bukti i diže se u vis. Gernika gori. Između svakog napada iz vazduha ljui trče u grad. Drugi trče u polja. Neki otvaraju vrata na rasklimatanim skloništima da bi druge spasavali. Sledeći napad pobio je i spasioce i spašene. Naš sveštenik je išao sa svetim crkvenim uljem kroz napuštene ulice ka mrtvima kada ga je pogodila bomba. I neprekidno jure po zapaljenim ulicama ljudi sa ranjenom decom u naručju, s mrtvom decom, i majke koje traže izgubljenu decu. Oni jure s jednog mesta pokolja do drugog. Žene spasavaju lonče, muškarci jedan stari kaput. A onda se ruši kuća i na njih i na kaput. Ovde previjaju ranjenike. Tamo spasavaju majke mrtvu odojčad. S mukom im otimaju mrtvu decu s grudi. »Moje dete!« viče nesrećna majka.

Onda su vikale i majke bez dece: »Moje dete!«

Majke koje su tražile svoju decu, vikale su: »Hože! Modesta! Inocencija, Gil! I Bartolomeo! I Eugenio! I Karlos!«

Da! odgovorio sam. Ovde sam, mama! Ovde sam! Ali to je bila tuđa majka. I ona je tražila nekog drugog Karlosa.

Karlose! vikala je, po ulicama u požaru. Karlose!

Od Gernike je ostao samo pepeo. Od njenog stanovništva samo pepeo. Preživeli su sedeli kao ludaci po ivicama ulica i naizmenično pesnicama zatvarali uši i oči, da ne vide i ne čuju. Slepi i gluvi hteli su da umru. Još živi i zdravi bili su ustvari pepeo. Oni koji su se spasli jurili su natrag. Neko je tražio svoju ženu i plakao što nije mogao da je nađe. Drugi je našao i plakao što je raskomadana. Iz sigurnog spasenja trčali su u sigurnu smrt. Umirali su i u polju i u podrumu. Goreli su u četiri zida i u zelenom kukuruzu. A vreme stoji. Svaki minut je dan, svaki sat čitav život. Otkucaj sata traje od sunčevog izlaska do njegovog zalaska, a između onog tik—tak leži i život i smrt. Gori oltar. Gori crkva. Gori vuna na ovcama i kosa na glavi čobana. Pored stanice u plamenu gori javna kuća, klupe i banka, naša bašta i naša kuća, i buka i dim paklena vrućina. Ljudi leže naokolo bez svesti, bez glasa, bez pokreta. Kuhinjske stolice i dušeci stoje spašeni na ulicama. A u kućama ljudi sagorevaju. Uveče u 7.45 odleteli su poslednji avioni. Pala je noć i ona je bila drukčija od ostalih noći.

Iz Bilbaoa je došla motorizovana policija. Ona obično dolazi posle izvršenog zločina. I zvezde su se pojavile na nebu. One blistaju nad svakom nesrećom. Na obližnjim brežuljcima plamtale su kuće i dvorišta kao buktinje. Ljudi su se sakupljali na velikim trgovima i pričali među sobom. Svi su oni videli i ništa nisu znali. Svi su oni brojali bez računa. Vikali su da nadviču buku, ali je ubilačka buka već odletela. Mnogi su još uvek stajali u mračnim skloništima i nisu primećivali da vrata i vreće s peskom više ne podrhtavaju. Tamo u daljini krvarilo je nebo u bolovima. Mrtve telefonske žice su se vukle iznad porušenih kuća. Crno drveće dizalo je svoje grane kao prosjaci patrljke. Niko im nije udelio ni paru. Ljudi su jurili goli. Nijedan svetac im nije ponudio svoj ogrtač. Vukao sam za sobom jezuitskog sveštenika Benedikta. Trčao sam. Tražio sam svoje žive i svoje mrtve. Mrtvi su za mene još uvek živeli. Video sam raskomadane udove svoga oca, svoje braće, Gila, Bartolomea i Eugenia i svoje sestre Inocencije, video sam njihove raskomadane udove i nisam verovao. A živi su za mene bili mrtvi. Moja majka i stric Pablo, Hoze i Modesta izašli su iz kuća nesrece, oni su se spasli. Ali ja ih nisam video među živima.

Moli se, sine. Nisam mogao da se molim. Ali pošto me je bilo sramota pred sveštenikom, pretvarao sam se kao da čitam molitvu. A ustvari sam psovao. Podrhtavao sam celim telom od točkova koji su se kotrljali ispod nas i činilo mi se da se kotrljaju po meni. Ja sam bio mračni drum, ja sam bio tmina posuta zvezdama, onaj mračni pakao nad nama koji se zove nebo. Bio sam i zemlja koja se pod nama valja, lopta koja stari. Bio sam mračno drveće na ivici puta. Bio sam sve sem Karlos Espinoza-Bustos. Nisam mogao da pod nesem da budem još i to. Nisam mogao da podnesem svoju sudbinu. Tu sudbinu je nebo poslalo. Odbijao sam da je prihvatim. Na kolenima sveštenika, među pedeset ili šezdeset stanovnika Gernike, bio sam isto toliko sam kao pas na lancu, pas koji vezan urliče. Gledao sam sela pored druma i drum koji je prolazio i autobus koji je sa brzinom od šezdeset kilometara na sat mirno stajao. I da su se točkovi okretali, moj život bi morao da stane. Nisam hteo da živim sam. Hoću da siđem, rekao sam svešteniku. On je odgovorio: »Idemo za Bilbao.«

»Hoću da siđem,« vikao sam. »Hoću da siđem.« Drveće je promicalo, mrtvo drveće. Zemlja se i dalje okretala, mrtva zemlja. Nebo se i dalje prostiralo iznad nas, mrtvo nebo.

»Hoću da siđem!« — vikao sam. Sveštenik me je stezao u naručje. Odlučio sam da ga ubijem ako mi kaže da se molim. Sveštenik je ćutao.

Gernika je izgorela 26 aprila. Šestog maja išao sam morem iz Bilbaoa u Bajonu. Vožnja je trajala devet časova.

Živeo sam u Bilbaou u svetu aveti i moje noći su bile pune užasa. Preko dana sam jurio kroz sve ulice i gledao u sve kafane, posećivao sve izbegličke logore, išao pred zatvore, na sve dokove, na sve brodove, u sve hotele. Ime Espinoza javljalo se hiljadu puta na mojim usnama. One su se sušile od silnog ponavljanja. Sretao sam mnoge ljude iz Gernike. Niko nije video moju majku. Niko ništa nije znao o deci. Gledali su me potsmešljivo kada sam pitao za strica Pabla.

Zar nije ostao u Gerniki? — pitali su. Zar on nije pobunjenik?

»A moja braća, a moja sestra?« pitao sam.

»Tvoja braća i tvoja sestra,« odgovori jedan sused ogorčeno. »Zar se nije pričalo da ste svi mrtvi?«

»Pa zar ne vidite da sam živ?«

»Eh, ti...«, kazao je i ostavio me kao da me moj otac nikada nije ubrajao u jedno od svoje sedmoro dece.

»Da li je moguće?« pitao sam sveštenika. »Zar ovi ljudi mogu još da se rugaju?«

»Preveli bol čini čoveka rđavim,« objasnio mi je sveštenik. Verovao sam.

»A Modesta?« pitao sam. »A Hoze? A moja majka? Nemoguće je da sam još jedino ja živ? Oče! Vi sigurno znate nešto? Recite mi istinu!«

Ljutio sam se i pitao: »Zašto ste me spasli?« Hteo sam da se vratim u Gerniku. Sveštenik mi objasni da su grad zauzeli pobunjenici. Tada nisam shvatio razliku. Šta su pobunjenici mogli da mi učine? Da me ubiju? Hteo sam da se vratim u Gerniku i rekao sam to svešteniku.

»Da,« rekao mi je, »ostaću s tobom, moram da te spasem. Karlose, Bog neće tvoju propast!« Kao čadilja vukao me je za ruku kroz ulice Bilbaoa. Bežali smo od svake uzbune u skloništa, šest puta, osam puta dnevno, i uvek me je sveštenik vukao za sobom. Štitio me svojim rukama i za vreme detonacije stavljao mi ruku na usta da bi me sprečio da vičem. Tri puta dnevno išli smo u jednu kafanu u luci u koju je ranije ili kasnije dolazila većina od stotine hiljada izbeglica tražeći prodavce pasoša, krijumčare stranog novca, ili uhode, ili namirnice na crnoj berzi. Gazda je bio debeo i bledunjav mlad čovek, iako se znojio i ličio je na dete. Svakoj mušteriji je govorio da se ništa ne razume u poslove, da ne može da da nikakav savet, da se ne bavi politikom i da od svojih gostiju traži samo da plate račun. Uostalom niko mu ništa nije ni pričao. Ovaj je čovek imao besprekorno pamćenje, nizašta se nije brinuo, ali je uvek čuo sve, poznavao je hiljade imena, hiljade lica, razgovarao je sa deset hiljada osoba. Svakodnevno sam se po tri puta kod njega raspitivao o svojoj porodici. Znao je moju istoriju. Bio je poreklom iz Gernike. Obećao mi je svoju pomoć. »Još ništa senjor?« pitao sam ga tri puta dnevno.

»Još ništa!« odgovarao je.

Posle nekoliko dana sveštenik izjavi da je sada dosta. Morao sam da napustim Španiju. Otkako su pobunjenički avijatičari svakodnevno mitraljirali Bilbao, ubijajući decu masovno, skupljali su dobri ljudi Engleske, Belgije, Holandije, Francuske, Švajcarske, Čehoslovačke, novac, a engleski i francuski ratni brodovi stizali su u Bilbao da štite lađe na kojima su bežala deca, žene i starci. Za nekoliko dana trebalo je da krenu prve lađe. Otac Benedikt jurio je samnom iz kancelarije u kancelariju, od jednog činovnika do drugog, uspeo je da prodre čak i do ministra unutrašnjih poslova i izdejstvovao za mene dozvolu da krenem sa prvim transportom. Plakao je od radosti. »Dragi moj sine,« rekao je. »Bog neće tvoju propast!« Pošto je bio srećan i pošto se sažalio na moje očajanje i suze, pristao je najzad da se vrati u Gerniku na nekoliko časova, uprkos tome što su pobunjenici već držali grad u svojim rukama, da bi tražio mamu, ili mog brata i moju sestru, ili bar Pabla. To nije bilo lako, ali smo otac Benedikt i ja poznavali sve puteve. Dopisnik jednog engleskog lista povezao nas je svojim automobilom do Bermea, ribarskog sela na kraju Mundake, morskog rukavca koji je išao čak do Gernike. Bermeo je još uvek bio u rukama Baskijaca. Prešli smo Mundaku noću barkom, veslajući. Zatim smo preko šuma i brežuljaka, izbegavajući široke drumove, stigli iza linije pobunjenika. Seljačka kola odvezla su nas u blizinu Gernike. Još jednom smo prošli praznim ulicama pored nepoznatih vojnika. Prepoznavao sam samo brežuljke i vodu. I nebo iznad mene bilo je još uvek nebo Gernike. Polako sam se snalazio. Dva puta sam prošao pored mesta gde je stajala naša kuća. Tek kada sam mesto prepoznao i zaustavio se, uhapsili su nas. Bacili su nas u jedan podrum gde je bilo i drugih zatvorenika. Dva puta su nas saslušavali.

Vi ste špijuni, kazali su nam. Priznajte!

Odgovorili smo da nismo špijuni. Ispričao sam svoju istoriju. Pričao sam kako mi je sveštenik spasao život. Veselo su se smejali.

On ništa nije spasao, kazali su smejući se. Jedan od njih je udarao olovkom po stolu.

Proveli smo tri noći u podrumu s drugim zatvorenicima i sa ženama Gernike. One su se klele da ne znaju zašto ih drže zatvorene, Streljaće nas, vikale su. Nevine smo.

Svi su im verovali, i da su nevine i da će ih streljati. Treće noći uhvati oca Benedikta paničan strah. Vikao je, plakao i stezao me kao da hoće da me uguši. Odjednom me udari pesnicama. »Ti si kriv!« dahtao je. »Ti si moj ubica! Streljaće nas! Ja neću da umrem!«

To me je bolelo ali je činilo i dobro. Ponavljao sam sebi tri dana i tri noći: Ti si kriv. Zašto si vukao sveštenika u Gerniku? Ti si njegov ubica!

Pogledajte me, dragi gospodine! Ja sam njegov ubica. Otac Benedikt se molio glasno. A ja sam se sasvim tiho molio bogorodici: Bogorodice naša, zaštitnice Begone, moli za njega! Kraljice mora, zaštiti ga! Dobra Bogorodice, spasi ga! Ja ću ti zaveštati svoj život. Štiti ga! Zaštitnice Begone! Kraljice mora! Draga Bogorodice!

Vrata se naglo otvoriše. Nas nekolicinu izguraše napolje, i dve žene i oca Benedikta i mene. Gurnuli su nas u neki teretni automobil. Žene su počele da vrište.

»Budite mirni,« naredi jedan vojnik. »Idemo na saslušanje, možda ćete biti oslobođeni.«

Zaustavili su se iza zida na groblju. Pozvali su nas da siđemo. Vodili su nas na groblje. Vojnik koji je išao pored mene bio je stariji čovek. »Zar nisi ti iz apoteke sa trga?« šapatom je upitao.

Potvrdio sam glavom.

»Poznavao sam tvoga oca,« mrmljao je vojnik. Stani na kraj reda. Padni na prvi pucanj. Ne viči! Kada padneš još jednom ću pucati u tebe. Ne viči!«

Ti trenuci! Stoj! Stali smo. Jedna žena strašno viče. Njeni krici su užasni. Otac Benedikt pada na kolena. Niko ne pokušava da se spase. Pucnji. Padam i primećujem da padam i ne osećam više ništa. Kada sam se probudio bilo je već toplo, sunce je bilo visoko otskočilo. Pored mene mrtvi. Gledao sam ih dugo, vukući se na kolenima. Živeo sam. Nisam osećao nikakav bol. Želeo sam da ocu Benediktu poljubim ruku. Krajnjim naporom uspeo sam da je dodirnem. Zgrozio sam se. Hteo sam da vičem, ali sam samo mumlao. Bacio sam se u jedan čestar i ostao da ležim u njemu, nepomičan, žedan, izgladneo, polubudan, poluonesvešćen. Više se toga i ne sećam. Kada se spustila noć, odvukao sam se preko brežuljka do druma što vodi za Bilbao. Primetio sam vojnike, opet se vratio i ušao u šumu, prešao reku kroz plićak i upao u jedno selo. Tu je stajao magarac. Odvezao sam ga i pojahao, došao u drugo planinsko selo, jahao sam kroz šumu, bilo je mračno, ostavio sam magarca koji odjednom nije hteo dalje. Stigao sam na drum, bilo je već jutro, i zaustavio jedan automobil koji je išao za Bilbao i u kome je sedeo francuski dopisnik. Saslušao je moju priču, poklonio mi tablu čokolade, odvezao me u pristanište pred krčmu kod debelog, bledog, mladog krčmara koji me odmah poznade i prijateljski mi klimnu glavom.

»Ništa novog, senjor?« pitao sam.

»Ničeg novog!« odgovorio je.

Ispričao sam mu svoju priču. Dao mi je jednu adresu. Otišao sam tamo. Tu su lekari u belim mantilima pregledali deset hiljada dece. Za prvi brod izabrali su dve hiljada tri stotine. Bolesne su odbili. Strašan je bio bol roditelja koji su morali svoju decu da zadrže kod sebe! Toga dana bilo je u Bilbaou osam uzbuna između osam sati ujutru i dvanaest sati u podne. Svi su jurili u najbliže sklonište gurajući decu ispred sebe. U Portugaletu su nas ukrcali noću, inače bi se na prvo pištanje sirene sva deca razbežala na sve četiri strane iz straha od bombi i tih sirena od kojih su najviše drhtala. Ukrcali su dve hiljade tristotine dece na »Habanu«. Sva deca bila su izmerena, vakcinisana. Svaki od nas je imao malu objavu zakačenu oko vrata, s brojem, imenom, zavičajem i godinama. Porodice su se gurale sa nama sve do luke. Noć je bila mračna i kiša je padala. Hiljade ljudi stajalo je u redu. Sve svetiljke su bile zamračene. Nebo je bilo slepo. Ukrcali su i hiljadu žena i staraca. Svaki od nas je dobio komad pastete od pola funte, kesicu karamela, a kasnije mleko i kafu. Sa »Habanom« krenula je i parna jahta »Goizeko-Izara«, bela i zlatna. Crveni krst lepršao je na oba broda. Pobunjenički generali pretili su da će sravniti sa zemljom celu Biskaju, zajedno sa Bilbaom.

Vožnja je trajala devet časova. Štitili su nas engleski ratni brodovi. Jedan Frankov ratni brod približavao nam se, pa se zatim udaljavao. Deca su vikala: Vive la France! Želela su da znaju da li će dobiti još butera i belog hleba. Neprekidno su se raspitivali kod mornara da li u Francuskoj ima belog hleba. A u Engleskoj? I da li su i tamo napadi iz vazduha tako česti kao u Bilbaou? Svi smo govorili samo o jelu. Nadali smo se da nećemo više čuti sirene, čitave dane ni jednu jedinu sirenu! Uskoro smo dobili morsku bolest. »Habana« je pristala u La Palisu. Deca su vikala: Vive la France! Padala je kiša. Iskrcali su nas, izbrojali, pregledali, izmerili, nahranili, napojili, pretovarili. Ja sam došao u Oleron. U maison du peuple video me je vaš prijatelj i poveo me sobom u Pariz u svoju kuću, u Pasi, kod svoje žene. Divno sam prošao. Zvali su me Monsieur Šarl.

Crna plastika

Kameni torzo majke i deteta

(Nastavak sa prve strane)

Za primitivnog umetnika ništa ne znači »forma« u našem smislu reči, jer je važan samo izraz životnih stanja. Registar tih stanja je vrlo uzak, ali je mnogo »apstraktniji« od našeg, pošto simbolizuje čitavu borbu za opstanak. Glava žene ili maska ratnika imaju magisku moć održavanja zajednice. Sve je prožeto strahom u neposrednom doživljaju egzistencije, sve je grč totalnog rađanja i umiranja.

Divimo se ovim umetnicima gledajući jedinstvenost postojanja i umiranja, čoveka i žene, starog i mladog. Zato hermafroditi nisu retki u ovoj skulpturi, gde ne deluju kao nakaze, nego nas privlače svojom moći da osete sveukupnost prirode.

Primitivac ume da naturalistički kopira pojave prirode, što pokazuju mnoge figure koje je napravio. Ali pravo divljenje oseća on samo prema ornamentu, prema »apstrakciji«.

Zapanjujuća je kompozicio na celishodnost svake primitivne skulpture. Nema ničeg suvišnog ni nepotrebnog. Ovo je rezultat funkcionalne namene tih dela, jer ništa nije načinjeno iz čisto umetničkih želja. Sve ima svoju fetišističku snagu u zemljoradnji, lovu, ratu. Mnoge od primitivnih skulptura treba da označe uništenje smrti: umrli se kroz skulptorske figure ponovo oživljavaju, i život se dalje bez prekida nastavlja.

Primitivni skulptor umeo je da oseti i izradi detalj, jer on za njega pretstavlja čudotvornu moć u savlađivanju životnih tegoba. Ornamenti primitivaca su, ponekad, dovedeni do savršenstva, te čine utisak nenadmašnog majstorstva.

Pogrešno je smatrati da je primitivna skulptura jedinstvena u svome izrazu. Ona se itekako razlikuje po mestu i plemenu u kome je nastala. Nju nalazimo u Zapadnoj i Centralnoj Africi, Madagaskaru, Indoneziji, Filipinima i severozaapdnoj Severnoj Americi. Svako od ovih područja ima svoj specifični izraz koji je jedno od obeležja njegove estetske vrednosti. Važno je napomenuti da je bilo raznih međusobnih uticaja i da se to često opaža.

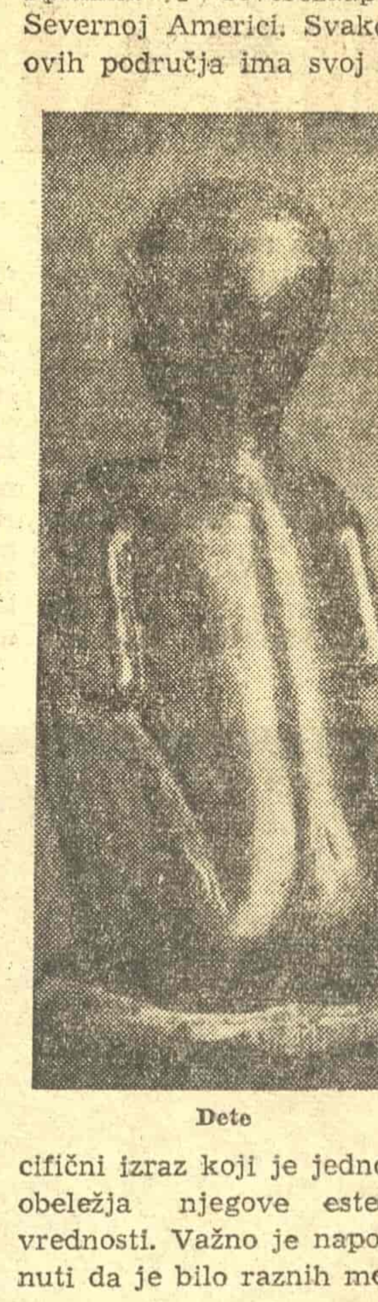

Dete

Skulptura primitivnog čoveka pomogla je umetnosti XX veka da se razbiju tradicionalni klasični okviri. Mnogi savremeni skulptori, kao Brankusi, Epštajn, Lipšic, i drugi, tražili su inspiracije u tvoračkoj moći njene neposrednosti.

Predrag Perović

Dubrovačka izložba

(Nastavak sa sedme strane)

izraz izvan njega. Za rezolutnu grupu trojice mladih nefigurativaca, Rašicu, Srneca, Picelja, i njihovog jednomišljenika Vaništu, to je notornost o kojoj prva trojica ne diskutuju, dok se Vaništa ne odriče jednog lepog, figurativnog graha od pretprošle godine: **Laterna magica**.

Između umetnika koji prianjaju uz ta dva pola, Herman, Postružnik i Šimunović, čije se ličnosti ne daju obuhvatiti pokušajem definisanja u telegrafskom stilu, upotpunjuju sliku zagrebačkog stvaranja.

Kod Slovenaca, Sedeja, Debenjaka, čak i kod najstarijeg, Kosa oseća se zajednička tendencija ka čvrstoj formi proizišloj iz umerenih oblika kubizma. U toj disciplini oni variraju svoje omiljene teme: Debenjak svoj motiv s Krasa, Sedej grupni portret u kompoziciji **Kod stola**, Kos, uvek na visini svoga majstorstva, mrtvu prirodu. Pregelj se odvaja od toga kruga svojim upečatljivim stilom širokog kolorističkog mozaika; Kregar pak, s dramatičnim akordima svoje muzike koja se gleda, čvrsto zastupa zastavu koju je Kandinsky razvio. Diskretan, nimalo glasan, a upadljivo sadržajan, Gabriel Stupica čini neku vrstu mosta između Ljubljanske i Zagrebačke škole. On je izložio dva portreta od kojih se ženski, sa svojim čudnim, tananim sivinama, kosne živca, skoro bih rekao nepca, kao nagorki plod venje. Treća njegova stvar je igračka jedna; devojčica s igračkom; pored stola sa koga svetlucaju neke sitne, poređane šarene-laže. Ima nečeg starog kao kod Boscha i modernog kao kod Kleea u ovoj gracilnoj slici — pričici; nečeg što potseća na setu nekog Schumanovskog **Lied**-a i komiku mehaničkog klavira, nečeg što vas prati i kad izidete sa ove izložbe, kao arijeta kad vam se posle pretstave uvrti u glavu i uporno se vraća sama od sebe.

Imena mladih Slovenaca. Lakoviča, Slane, Šuštarčiča, Zorina, zamene su nova. Sa njima se srećem na svoju žalost, prvi put na ovoj izložbi. Ona su prikazana samo sa po jednom slikom, a to je više nego nedovoljno da bi se prvi prvom susretu stvorila neka pretstava o autorima. U svakom slučaju Šuštarčičeva slika, sa svojom finom, »muzejskom« fakturom i sirealističkom pričom o poplavi, privlači pažnju.

Sarajevo je zastupljeno s mladim Miševićem, Skoplje s Ličenoskim, svojim veteranom. Sudeći po **Dolapu**., Ličenoski danas nastavlja svoje poznate teme »Bačija« i dr., koje ujedno znače i njegovu najlepšu epohu. Nastavlja ih sa istog mesta gde ih je napustio i sa podjednakim uspehom, kao da prekida nije ni bilo. Mišević se takođe inspiriše temama svog rodnog kraja, Bosne, zaodevajući ih melanholijom svoje prijatne okeraste skale.

Paralelno sa ovom izložbom, upravo u njenom sastavu po prostorijama, otvorena je izložba primitivaca, s Generalićem, Viriusom mnoštvom Feješovih slika — ali ona ne ulazi u njen sastav; prema tome ni u okvir ovoga prikaza.

Momčilo Stevanović

Iz Antologije srpske poezije

ZELENILO POD SNEGOM

Rastko Petrović

Najviši ideal kome su nadrealisti težili: da postignu punu slobodu i spontanost poetskog govora, neometenu bilo kakvim literarnim konvencijama, ostvario je najpotpunije jedan pesnik van njihovih redova, Rastko Petrović. Silovita, neobuzdana, ostrašćena do paroksizma, sva od eksklamacije, urlika i kliktaja, bespoštedno otvorena i bestidno čulna, divlja, sirova i čedna u isti mah, njegova poezija uspevala je ne retko da izrazi »čist oblik ekstaze neposredno«, rečima koje se nikakvom drugom zakonu nisu htele povinovati, doli unutrašnjem diktatu pesnikove emocije. To bezgranično poverenje u neprikosnovenost poetske inspiracije u njenom sirovom, embrionalnom stanju navelo je Rastka da ponekad zanemari svaki jezički, pa i umetnički trud; otuda njegovi stihovi tako često ramlju, otuda sve one nezgrapne, čvornovate rečenice kroz koje teško da bismo se hteli probiti, da iza njih ne osećamo jedan snažan, istinit poetski temperament.

Ako je Miloš Crnjanski umetnički najcelovitija ličnost naše poezije između dva rata, Rastko Petrović je svakako nosilac njenih najsavremenijih i najdubljih preokupacija. Pesme iz »Otkrovenja« (»Jedini san«, »Tajna rođenja« i dr.) pretstavljaju jedinstven primer, možda u svekolikoj modernoj literaturi, poezije inspirisane traumom intrauterinskog života. »Putnik« je najživopisniji i najosobeniji odjek na našem jeziku onog lutalačkog zanosa i uzbuđenja od basnoslovnih prepleta egzotike i gradskog života, koji je sa Apolinerom prodreo u modernu poeziju. »Zverstva« su divlja i opojna poetska egzaltacija nagona i bolno saznanje nemoći da se kroz njih dospe do »vanmišićnih ekstaza«. Tu bezmernu žudnju za pročišćenjem, koja se u svome prvobitnom, najosobenijem vidu javila u opsesiji tajnom rođenja, izrazio je Rastko u nekoliko mahova i u svojim poznijim stihovima: u ekstatičnoj himni suncu (»Vuk«), u »Velikom drugu«, pa i u poslednjim svojim pesmama kosmičkog nadahnuća, koje su, kao i »Priviđenja« Miloša Crnjanskog, bolno opraštanje pesnikovo sa poezijom, pre konačnog odlaska na neslavni pokajnički put kojim su obojica pošli.

Zoran Mišić

Rastko Petrović

Reči ptice na gnezdu

Pod sobom oseti opet nerazumljivi oblik jaja:
Ptica. Kroz opijene oči nazire zalazak sveta;
Noge joj počivaju u gnezdu, pogled u suncu bez sjaja.
Ona bi kliknula svemu: »Poda mnom samo cveta!«

Jer nije isto pijanstvo, sunce, ko što bi one zore
Kad je razrio njeno perje, udaro kljunom u glavu;
Između onog sunca i ovog plamti bezmerno more,
I let kroz pomrčine plave što bacaju senku na travu

Ona je doživela ovde bolj. I kakav bol: ne poemu,
Kad pođu iz nje u gnezda oblici ovi savršenstva,
Ko da je bije krvava smrt, ona je kričala svemu:
»Evo, svega što je tu radost i krah, na obalama ovog ženstva:

Prokletstvo! Sve što je radost i krah, posle letenja suncu.
Razumeš, sve što je ljubav i strah, il' brisanje u tebi.
Ja sam umorna: ovo čekanje bez smisla stalno u tvom vrhuncu,
Onom što oličava Sunce, al' sunce što nikad ne bi.

Sunce il' ja, il' ti, il' saznanje! Ja slušam tvoj glas iz gnezda;
Ali mi krila data: ja letim, i put je moj bez kraja:
Znaj, nije samo radost, no užas koji me nosi put zvezda,
Sa ovog užasa gnezda u kom bol i oblik se spaja«.

FILM

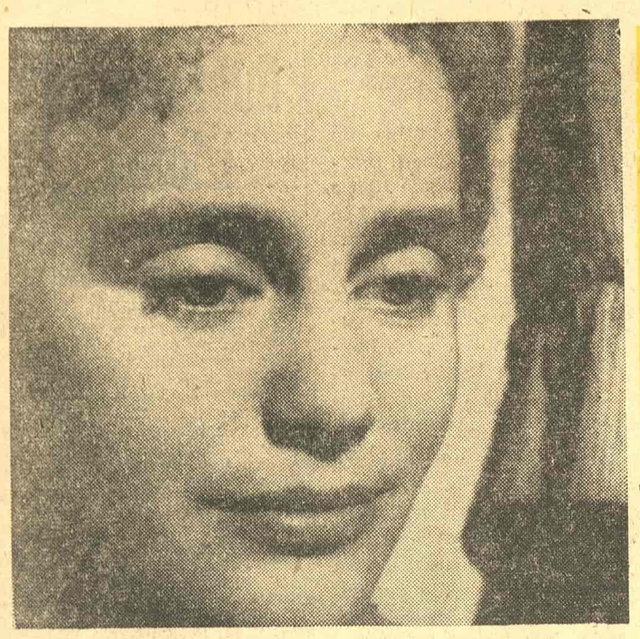

Za ulogu Žervez u istoimenom Klemanovom filmu Marija Šel dobila je ovogodišnji Volpijev pehar u Veneciji

Ove godine u Veneciji

Eppur si muove...

U ANALIMA filmskih festivala nigde, valjda, nije još zapisano da je žiri tako visoko ocenio pojedina dela a da je definitivno priznanje — u vidu nagrade — ipak izostalo. Formulacija da »Zlatni lav« ni dodeljen »zbog pomanjkanja nove inspiracije ili takvih estetskih kvaliteta o kojima ne bi trebalo diskutovati« blago rečeno kontradiktorna je sa ocenom da su filmovi »Burmanska harfa« Japanca Kona Ičikave i »Velika ulica« španskog režisera Huana Antonija Bardema »izuzetnih kvaliteta«. Žiri je posebno upozorio na vrednost ova dva filma, a način na koji je to učinjeno, epiteti i superlativi koji su tom prilikom upotrebljeni, mogu da zadovolje i jedan rigorozan kriterij za dodeljivanje najvišeg priznanja.

Treba poštovati ukus i kritičnost takvih autoriteta u oblasti filmske umetnosti kao što su Grirson, Viskonti, Bazen, Ermler, Džems Kvin. Ovakav sastav žirija, dopunjen sa još nekoliko ne baš beznačajnih imena, uliva poverenje. Može se čak reći da već odavno nismo videli sretnije rešenje u izboru »vrhovnog suda« na filmskom festivalu. Napredna orijentacija ovih ljudi zaslužila je da bude pomenuta.

Zagonetnost u odlukama ovakvog žirija pokušaću objasniti pomoću nekoliko fakata, malom digresijom.

Kao dobar scenario za akcioni film uzbudljiva je istinita priča o tome kako je na festival dospelo delo H. A. Bardema. U jednoj rečenici — da bi najzad dobio »vizu« za Veneciju, film »Velika ulica« morao je da prede ove stepenice: festivalsku komisiju selektora (a to je zapravo jedino pozitivno u celoj stvari!), špansku ambasadu u Rimu, Ministarstvo inostranih poslova i Ministarstvo prosvete u Madridu, specijalni savet ministara Španije, i — generalisimusa Franka, koji je, bojeći se skandala i revolta svetske javnosti, naposletku prekinuo gordijev čvor. A sve to zato što se radilo o izrazito naprednom reziseru, hapšenom za vreme studentskih antifrankovskih demonstracija u njegovoj zemlji.

U odnosu na najbližu konkurenciju, na drugi izdvojeni film »Burmanska harfa«, »Velika ulica« ima predmosti koje bi jedna iscrpnija analiza dokazala. Meni se čini da je akt diplomacije zapečatio situaciju. Davanje premije Bardemu — zar se to ne bi mogao protumačiti kao naročito elegantna politička provokacija, bez obzira na stvarnu vrednost dela? Konkluzija koja bi upućivala na to da je »Zlatni lav« ovoga puta tužno ostao na stolu iza završnog ceremonijala ne zbog toga što filma za nagradu nije bilo, već iz drugih, manje objektivnih razloga, — ima, izgleda, svoje realne komponente. Članovi žirija Internacionalne federacije filmske štampe, u kome su, pored ostalih, sedeli istaknuti sineasti Ketrin de la Roš, Mark Turfkrojer, Brita Elza Markuzen, takođe smatraju da je venecijanska smotra iznela u krupni plan nekoliko odličnih ostvarenja. Druga je stvar što se oni nisu odlučili između »Velike ulice« i Klemanove »Žervez«, nagradivši, ex aequo, oba filma.

U tom svetlu posmatrano, otupljuju bridovi citirane formulacije o »pomanjkanju nove inspiracije ili« ... Bardemov film ima svoju sopstvenu estetsku varijantu i zakonitost, nepobitnu poput činjenice. Nova inspiracija nadahnula je Berlangu da napravi dosad najoriginalniji pacifistički film koji sam video, »Kalabuč«, posluživ se motivom o naučniku-atomisti koji tek. među običnim ljudima u provinciji dolazi do punog saznanja šta je mir u svetu. Oldrič je u svom »Ataku« na dosad retko viđen realistički način razotkrio odnose u vojsci (konkretno: američkoj), u ratu. Moral koji propoveda »Burmanska harfa« nosi u sebi vrednost koja u filmu izrasta u specifični kvalitet. Kojtnerova satira protiv militarizma, »Kapetan Kepenik«, ima svoje duboko opravdanje u ovoj savremenosti, kao i sovjetski film o braniocima Bresta, »Besmrtni garnizon«, Agranjenka i Tisea. Sve su to žive teme naših dana. Mnogo je tu nemira i grča, tuge, gorčine, melanholije. Ali i mnogo ljudske toplote, humanosti, optimizma. Sredstvo kojim je to kazano, vrlo često je i umetničko i filmsko i moderno.

Time, naravno, ne želim da tvrdim kako na ovom festivalu nije bilo slabih dela. Bilo ih je, crvenili su zbog toga njihovi autori. No delomično rasprostranjena fama o krizi u svetskoj kinematografiji i o tome da je Venecijanski festival odraz tog stanja, nije, kao i svaka fama, održiva. Zašto bi nas hvatala panika samo zato što na jednom festivalu nismo videli film koji bismo pez premišljanja uvrstili u onu varljivu tablicu dvadeset ili čak »deset najboljih filmova u istoriji kinematografije«? Zar u ovih deset posleratnih godina nismo dobili »Kradljivce bicikla«, »Za branjene igre«, »Rašomon«, »Crveni balon«...:

Eppur si muove!...

Stevo Ostojić

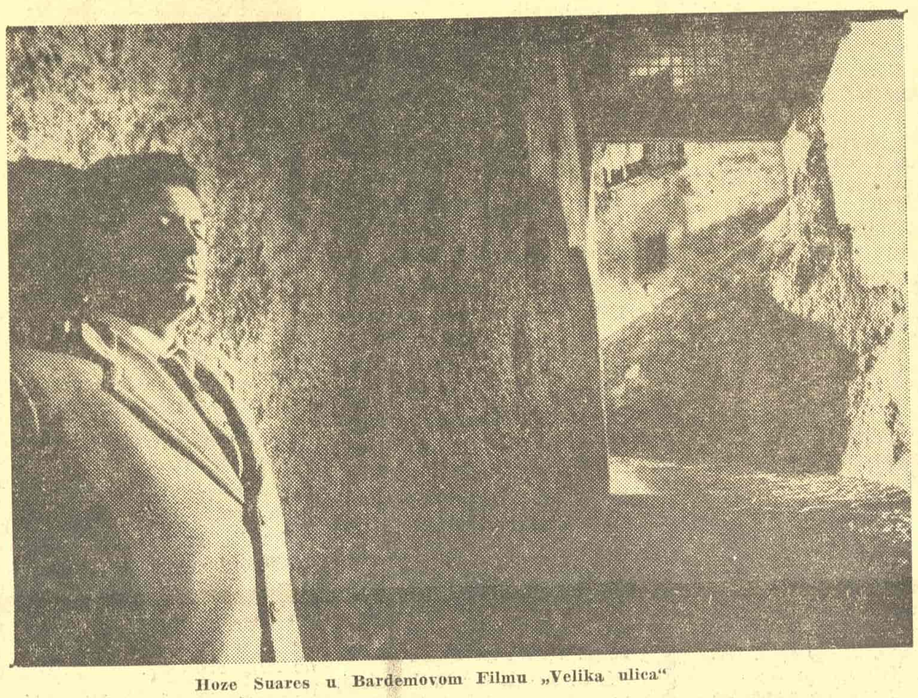

Hoze Suares u Bardemovom filmu „Velika ulica"

„Ulica sramote": poslednje delo japanskog režisera Keni Micogučija, koji je umro nekoliko dana pre prikazivanja filma na festivalu u Veneciji

NAD KNJIGOM NEMIH SNOVA

KADA prelistavate tu knjigu*) kao da vas zapahunjuje miris starih, memljivih kinodvorana i šatra, kao da slušate tandrkanje oronulog automatskog klavira smeštenog ispod požutelog bioskopskog platna, kao da do vas dopiru promukli glasovi prodavaca limunade i kikirikija, ili debelih sladokusaca koji gledaocima nude vruće prženo meso, kao da ste se vratili u doba rane mladosti, u doba nemog filma. Oprostite, to je bio »Veliki nemi« — lep, zanosan i čaroban! A zašto? Najviše zato što je bio naivan. Kao dete koje sme sve da uradi i koje nam je drago čak i kada laže.

»Veliki nemi« nas je nemilosrdno lagao, gradio za nas fantastične snove, kule u vazduhu, pričao nam čudne bajke o ovom i onom svetu, o planetama i fantomima, o dalekim zemljama, prašumama, o planinskim vrhovima i morskim dubinama, o životinjama i ljudima, o životinjama-ljudima, o zaboravljenim bitkama, o sreći i ljubavi, o mržnji, o herojstvu, o ljudskoj bedi, o bogatstvu a sve je to bilo ispričano i prikazano čoveku i za čoveka koji je oduvek bio željan da vidi i doživi što više stvari, koji je bio željan snova. Mudro je čutao »Veliki nemi« jer nam je sve prikazivao i objašnjavao slikom, sve smo mogli da vidimo, te nam nisu bila potrebna nikakva objašnjenja. Ipak, pobrinuo se on da svoje vizije proprati zvucima muzike koju su obično odabirali i izvodili neki provinciski muzikanti i strasne poljupce uvek pratili jecajućim zvucima violine, ratne scene — bubnjevima i marševima, sekvence užasa i strave — jezivim zavijanjem truba, da bi na kraju (kada srećni ljubavnici prebrode sve opasnosti i zagrljeni krenu suncem obasjanom stazom ka sreći) zatreštali pobedonosni zvuci nekog Šopena ili sentimentalni taktovi bečkog valcera.

Vukao nas je za nos »Veliki nemi« i mamio nas po desetak večeri da gledamo bezbrojne »epizode« o doživljajima raznoraznih junaka i junakinja. Išli smo iz večeri u veče i gledali kako se junak bori protiv mračnih sila, kako teško pobeđuje pravda, kako je sreća nestalna i kako idealna ljubav traži velike žrtve! Jer, upravo kada naš ljubimac — protagonist padne u klopku, kada tajanstveni zid počne da klizi prema nesrećnom zatočeniku, kada ga zavezanog bace na dno mora, ili kada se sa automobilom surva u provaliju — upravo u tom tuenutku na ekranu nestaju slike, a pojavljuje se natpis »NASTAVAK U SLEDEĆOJ EPIZODI«. Onda se nerviramo i nagađamo šta bi se moglo desiti sa našim ljubimcem, kada će se sada spasti (jer on mora da se spase, pošto bi se, u suprotnom slučaju, film morao završiti, a on treba da nas zabavlja dvanaest večeri!) i mi sledećeg predvečerja, uz čašu hladnog piva i rumene mezeluke, nastavljamo da patimo sa herojima, dok vlasnik bioskopa šatre umiruje decu koja od uzbuđenja skaču po klupama s druge strane platna (odakle setakođe, gledao nemi film, samo uz jevtinije ulaznice).

LISTAMO veliku knjigu i gledamo slike nekada slavnih diva nemog filma. Kakve čudne frizure! I još čudnije haljine! (Zašto »čudne« kada toliko potsećaju na savremeno modno odevanje?) Venci i turbani na glavama, čitavi snopovi blistajućih žica oko vrata, šalovi umesto haljina, cveće i krzno, šljokice, tilovi, čipke, srebro i zlato. Pitamo se: ako su to nekada bili ideali mode, neće li i današnje odevanje izgledati čudno i smešno budućim pokolenjima? Da, sve se menja, ali sve se i obnavlja. Ipak, nešto ostaje i uvek istom snagom deluje na savremene gledaoce kao što je delovalo na ljude pre nekoliko decenija. To je prava, istinita umetnost.

Imamo prilike da gledamo filmove Grete Garbo i uveravamo se kako njena gluma (naročito u »Kraljici Kristini«) deluje, posle toliko vremena, osvajajući nas dubinom i snagom doživljavanja, bez obzira što dramski zaplet tih filmova deluje danas naivno, iskonstruisano, neuverljivo. Time je negirana teza o efemernosti filmske umetnosti koja, i pored stalnog menjanja kinematografske tehnike, može da ima trajno delovanje na gledaoce ukoliko je rezultat pravog umetničkog stvaralaštva. Greta Garbo je svojom glumom (takođe i u nemim filmovima) nadmašila sve ostale komponente filmova u kojima je igrala. Možemo posmatrati i analizirati glumu još starijih filmskih zvezda tzv. »nemih starova« — Tede Bare, Meri Pikford, Glorije Svanson, Rudolfa Valentina, Pole Negri, Čarli Čaplina, Klare Bou, Harolda Lojda koji uspevaju da nas osvoje svojom umetnošću čak i danas ma koliko sredstva njihovog mimičkog izražavanja bila zastarela. Ono što je postojalo u njima, onaj nepatvoreni unutarnji intenzitet koji je probio nametnutu im formu, i posle toliko godina deluje na nas i pleni naša srca.

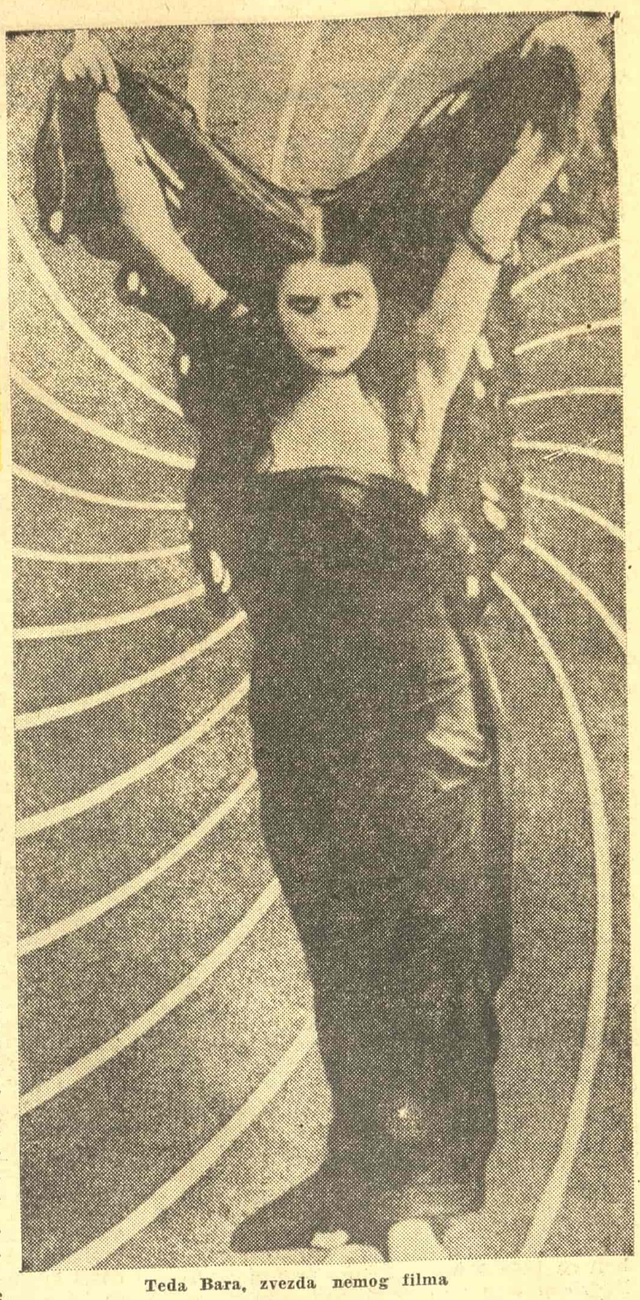

Teda Bara, zvezda nemog filma

FABULE nemih filmova potsećaju na naivne dečje bajke — priče o nesrećnim princezama, dalekim zemljama i vukodlacima! Tu je sve moguće: kauboji prave čuda od junaštva, patnje ljubavnika dostižu natčovečanske razmere, detektivi su pametniji od najpametnijih, gangsteri su toliko mračni da su im i sama lica pocrnela, čarobnjaci su svemoćni, nevidljivi ljudi se materijalizuju pred našim očima, putnici i avanturisti su u stanju da prebrode i najveće prepreke, vratolomne potere se odigravaju po krovovima, oblacima, žicama, nad provalijama; tu se puca bez kraja i konca, a gine samo po potrebi, kradu se deca (obično devojčice!) i vraćaju majkama (zajedno sa lepim spasiocem) u trenutku kada su one već na granici ludila ili samoubistva, pokvarenjaci zavode mlade devojke, ali se i tada u pravi čas javlja princ iz bajke koji spasava nesrećnu lepoticu, žene uspešno varaju muževe, no uvek se nađe pakosna zavidnica koja im pismenim putem smesti igru kod supruga, dobroćudne bogataše ucenjuju revolveraši čija lica skrivaju maske, kraljice obavezno stoje pred dilemom: kruna ili ljubavnik, sirote devojke osvajaju srca milionera, džandrljive usedelice ismevaju svi — od dece do onih koji im se lažno udvaraju. Ova nabrajanja bi se otegla u nedogled, baš kao i bezbrojni nemi filmovi čiji su glumci sa teškom mukom uspevali da progovore, ne zato što nisu znali, već zbog toga što su iznad svega obožavali nemi ekran smatrajući da je to prava filmska umetnost kojoj bi govor oduzeo dušu tj. njenu vizuelnu suštinu pretvorivši je u snimljeno pozorište.

I tako, listajući knjigu »Nemi ekran«, pred nama se smenjuju slike koje su nekada podrhtavale u vitagrafima ili kinetoskopima dopuštajući da ih vide samo pojedinci koji su u tom trenutku virili kroz otvor »magične kutije«. Trebalo je vremena i muka da se »žive slike« izvuku iz malih »boksova« i projiciraju pred mnoštvom gledalaca. Kinematografska tehnika je, od vremena nemog filma do sinerame i televizije, napredovala vratolomnom brzinom, pa ipak, iako uživamo u širokom platnu, kranovima, pan-fokusu, koloru, plastici zvuka, mi sa detinjom setom pamtimo slavne neme filmove koji nam liče na daleke naivne snove i rado ih gledamo, poput onih romantičnih spomenara i slikovnica, jer snovi i sećanja poseduju večne draži.

Vladimir Petrić

*) »Nemi ekran« (»The Silent Screen«) od Danijela Bluma, knjiga koju ljubitelji filma imaju na raspoloženju u biblioteci Jugoslovenske kinoteke.

KNJIŽEVNE NOVINE

List za književnost, umetnost i kulturu

Direktor:
TANASIJE MLADENOVIĆ

Odgovorni urednik:
RISTO TOŠOVIĆ

Redakcioni odbor:
Oto Bihalji, — Merin, Radomir Konstantinović, Dušan Matić Tanasije Mladenović, Miodrag Pavlović, Vicko Raspor, Dragoslav Adamović i Risto Tošović.

Tehničko-umetnička oprema Dragomir Dimitrijević

List izdaje novinsko-izdavačko preduzeće „Književne novine". REDAKCIJA i ADMINISTRACIJA: Francuska 7, tel. 21-000. Sve uplate vršiti na tek. rač. 102-T-208.

Cena pojedinom broju Din. 30. Godišnja pretplata Din. 600. polugodišnja Din 300, za inostranstvo dvostruko. List izlazi svake druge nedelje.

Rukopisi se ne vraćaju. Štampa Novinsko-izdavačko preduzeće „Borba", Beograd, Dečanska 31

CRNO BELI komentari

O prevođenju filmske literature kod nas

OD OSLOBOĐENJA do danas prevedeno je sa raznih jezika nekoliko desetina knjiga o filmu. U poređenju sa potrebama i mogućnostima, taj broj još uvek ne zadovoljava.

Svakog meseca izlaze na talijanskom, francuskom, ruskom, engleskom, češkom i drugim jezicima desetine knjiga brošura, časopisa, novina i drugih publikacija, koje tretiraju najraznovrsnija pitanja iz oblasti filmskog stvaranja. Ta vrsta filmske delatnosti je istovremeno i neophodan pratilac neprekidnog razvoje sedme umetnosti.

Odvojiti se od praćenja te literature znači uskratiti sebi mogućnost upoznavanja veoma važne grane umetnosti i kulture uopšte. Ne treba ni pominjati od kolike je važnosti praćenje ove literature za one kojima je baviljenje filmom profesija.

U odnosu na druge grane ljudske delatnosti, na filmu je nesrazmerno manji broj onih koji stvaraju od onih kojima su upućena njihova dela. To je jedan od razloga što se stručna filmska literatura publikuje uglavnom na onom jeziku na kome i nastaje. Čim se pojavi jedna takva knjiga, ona odmah nađe svoje mesto u filmskim bibliotekama raznih zemalja i filmskih radnika širom sveta, ukoliko je njena vrednost opštijeg karaktera. Na taj način knjiga zadovolji i finansiski momenat. To je jedan od razloga što filmski, kao uostalom i svaki savremeni kulturni radnik treba da poznaje bar jedan strani jezik.

No ovom napisu nije cilj da skrene pažnju na usko stručnu filmsku literaturu. Pored pomenute stručne ili usko stručne literature, izlazi i čitav niz ozbiljnih filmskih publikacija, koje obrađuju razne probleme iz oblasti filma na način koji tu literaturu čini interesantnom za daleko širi krug čitalaca.

Prevođenje jednog dela raznih napisa o filmu i ljudima koji se njime bave, uzima ponekad mnogo prostora na stranicama raznih ilustrovanih filmskih žurnala. Mnogo, jer se to odnosi na onu literaturu koja ne spada ni u stručnu, a ni u onu koja može da interesuje širi krug ozbiljnih čitalaca. Ponekad bismo prema filmskom naslovu lista pre očekivali kakav koristan napis o filmu umesto raznih podataka o bračnim i drugim ekscesima filmskih glumaca i glumica. Ukoliko ovakvi podaci mogu i da imaju neke veze sa filmom, onda oni često zahtevaju ozbiljniji komentar od onog, koji, ako ga ima, najverovatnije potiče od šefa za reklamu neke kompanije, a sračunat je na to da senzacionalnim detaljima, (često izmišljenim), iz zakulisnog života zvezda veštački poja ča interesovanje za njihove filmove, a time postigne što veći finansiski efekat.

Postoji čitav niz članaka, brošura i knjiga o raznim kinematografijama i njihovim stvaraocima, ilustrovanim ako je potrebno, najinteresantnijim detaljima i fotosima koji opravdano čekaju da budu prevedeni i prevođeni umesto raznih »senzacija« iz života ljubimaca publike.

Verujem da bi izdavači filmskih žurnala, filmovanih romana i drugih publikacija o filmu, korigovanjem i proširivanjem svoje prevodilačke delatnosti, odgovorili pojačanoj potrebi za ovom vrstom literature kod nas, potrebi koja raste uporedo sa razvojem naše kinematografije.

P. D.